

ਅੱਠਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ

ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕ - 8

(ਪਹਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ)

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

© ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

ਐਡੀਸ਼ਨ 2017.

ਐਡੀਸ਼ਨ 2020.

ਐਡੀਸ਼ਨ 2022..... 2,67,200 ਕਾਪੀਆਂ

All rights, including those of translation, reproduction
and annotation etc., are reserved by the
Punjab Government

ਚਿਤਾਵਨੀ

1. ਕੋਈ ਵੀ ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਵਸੂਲਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਜਿਲਦਸਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੰ. 7 ਅਨੁਸਾਰ)
2. ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਛਪਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਜਾਲੀ/ਨਕਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ) ਦੀ ਛਪਾਈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਸਟਾਕ ਕਰਨਾ, ਜਮ੍ਹਾਂਗਰੀ ਜਾਂ ਵਿਕਰੀ ਆਦਿ ਕਰਨਾ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜੁਰਮ ਹੈ।
(ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੋਰਡ ਦੇ 'ਵਾਟਰ ਮਾਰਕ' ਵਾਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਪਰ ਹੀ ਛਪਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਪਰਾਲਾ

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਰੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਵਿੱਦਿਆ ਭਵਨ, ਫੇਜ਼-8 ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ-160062
ਰਾਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਪ੍ਰੈਸ, ਮਥੂਰਾ ਰਾਹੀਂ ਛਾਪੀ ਗਈ।

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਰਾਜ ਦੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ-ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪਾਠ-ਕ੍ਰਮਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲੜੀ ਅਧੀਨ ਐੱਨ. ਸੀ. ਐੱਫ. 2005 ਅਤੇ ਪੀ. ਸੀ. ਐੱਫ. 2013 ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਥਲੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਅੱਠਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ (ਪਹਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ) ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਜੀਵਨੀਆਂ, ਲੇਖ ਅਤੇ ਇਕਾਂਗੀ ਵਾਲੇ ਪਾਠ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨਮੋਹਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ ਮਾਹਰ ਅਫਸਰ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾਲਮ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ, ਸ੍ਰੀ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ, ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ ਸੋਹਲ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਬਲਦੀਪ ਕੌਰ ਸੰਧੂ ਅਤੇ ਡਾ. ਰਮਾ ਰਤਨ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸ: ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਏ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਚੇਅਰਪਰਸਨ
ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਪਾਠ-ਸੂਚੀ

ਲੜੀ ਨੰ:	ਪਾਠ ਦਾ ਨਾਂ	ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂ	ਪੰਨਾ ਨੰ:
1.	ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ	ਕਵਿਤਾ	ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ 1
2.	ਪੇਮੀ ਦੇ ਨਿਆਣੇ	ਕਹਾਣੀ	ਪ੍ਰਿੰ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ 3
3.	ਛਿੱਤ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ	ਲੇਖ	ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦਿਆਲ 8
4.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ	ਜੀਵਨੀ	ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਕੌਰ 13
5.	ਉੱਦਮ ਕਰੀਂ ਜ਼ਰੂਰ	ਕਵਿਤਾ	ਬਲਦੇਵ ਧਾਲੀਵਾਲ 17
6.	ਦਲੇਰੀ	ਕਹਾਣੀ	ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਸ਼ਟ 20
7.	ਰੂਪਨਗਰ	ਲੇਖ	ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਮਲ 25
8.	ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ	ਜੀਵਨੀ	ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ 30
9.	ਪੰਜਾਬ	ਕਵਿਤਾ	ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ 36
10.	ਹਰਿਆਵਲ ਦੇ ਬੀਜ	ਕਹਾਣੀ	ਕਰਨਲ ਜਸਬੀਰ ਭੁੱਲਰ 39
11.	ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ : ਗਿੱਧਾ	ਲੇਖ	ਸੁਖਦੇਵ ਮਾਦਪੁਰੀ 44
12.	ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੁਪਨਸਾਜ਼		
	ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ	ਜੀਵਨੀ	ਜਨਕਰਾਜ ਸਿੰਘ 49
13.	ਧਰਤੀ	ਕਵਿਤਾ	ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ 55
14.	ਸਾਂਝੀ ਮਾਂ	ਕਹਾਣੀ	ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ 58
15.	ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ	ਜੀਵਨੀ	ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ 63
16.	ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਫ਼ਸਲ	ਕਵਿਤਾ	ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦਲ 67
17.	ਲੋਹੜੀ	ਲੇਖ	ਡਾ. ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਕਲੇਰ 70
18.	ਹਾਕੀ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ :		
	ਧਿਆਨ ਚੰਦ	ਜੀਵਨੀ	ਪ੍ਰੋ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ 75
19.	ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵਿਹੜਾ	ਕਵਿਤਾ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ 81

20.	ਛੱਲੀਆਂ ਦੇ ਰਾਖੇ	ਕਹਾਣੀ	ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬੈਦਵਾਣ	85
21.	ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਸੰਗਮ : ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ	ਲੇਖ	ਅਸ਼ਨੀ ਕੁਮਾਰ	89
22.	ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ : ਬੁੱਤ - ਘਾੜਾ	ਜੀਵਨੀ	ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ 'ਆਰਟਿਸਟ'	96
23.	ਪਿੰਡ ਦੀ ਘੁਲਾੜੀ	ਕਵਿਤਾ	ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾਊਂ	101
24.	ਭੂਆ	ਕਹਾਣੀ	ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ	104
25.	ਰੱਬ ਦੀ ਪੌੜੀ	ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ	ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ	112
26.	ਗੱਗੂ	ਕਹਾਣੀ	ਕੌਮਲ ਸਿੰਘ	118
27.	ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ	ਇਕਾਂਗੀ	ਗੁਰਚਰਨ ਕੌਰ ਚੱਪੜਚਿੜੀ	124

ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ

ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ,
ਲਹੂਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ,
ਅਣਖ ਤੇਰੀ ਦੀ ਲੰਮੀ ਗਾਥਾ।
ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

ਹਲਦੀ ਘਾਟੀ ਤੇਰੀ, ਤੇਰੇ ਸੋਮਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਰ,
ਤੇਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣਾਂਦੇ, ਰਾਜਪੂਤਾਨੀ ਖੰਡਰ।
ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੋਂ ਮੁੜਿਆ, ਖਾ ਕੇ ਮਾਰ ਸਿਕੰਦਰ।
ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

‘ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲੇ’ ਬਾਗ ਤੇਰੇ ਦੀ, ਅੱਜ ਵੀ ਅਮਰ ਕਹਾਣੀ,
‘ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ’ ਤੇਰੇ, ਅੱਗ ਲਾਈ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ।
ਚੰਡੀ ਬਣ ਕੇ ਰਣ ਵਿੱਚ ਜੂਝੀ, ਤੇਰੀ ਝਾਂਸੀ ਰਾਣੀ।
ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

‘ਭਗਤ ਸਿੰਘ’ ਜਿਹੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇਰੇ, ‘ਊਧਮ ਸਿੰਘ’, ‘ਸਰਾਭੇ’,
ਛੁੱਲ੍ਹੇ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਉਸ ਨੇ, ਤੋਲ ਲਿਆ ਵਿੱਚ ਛਾਬੇ।
ਗੋਰੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਰੰਡੀ ਕਰ ਗਏ, ਤੇਰੇ ਗ਼ਦਰੀ ਬਾਬੇ।
ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

‘ਲਾਜਪਤ’ ਜਿਹੇ ਬਣ ਗਏ ਤੇਰੀ, ਲਾਜ-ਪੱਤ ਦੇ ਰਾਖੇ,
 ‘ਸ਼ਿਵਾ’ ਅਤੇ ‘ਪ੍ਰਤਾਪ’ ਤੇਰੇ ਨੇ, ਲਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ।
 ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਫੱਟਿਆਂ ‘ਤੇ ਬੈਠੀ, ਤਵਾਰੀਖ਼ ਪਈ ਆਖੇ।
 ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ?
 (ਅ) ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਹੜੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ :

- (ੳ) ਲਹੂਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ,
 ਅਣਖ ਤੇਰੀ ਦੀ ਲੰਮੀ ਗਾਥਾ।
 (ਅ) ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਫੱਟਿਆਂ ‘ਤੇ ਬੈਠੀ,
 ਤਵਾਰੀਖ਼ ਪਈ ਆਖੇ।
 ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

3. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

- ਸੰਗ : ਨਾਲ਼
 ਗਾਥਾ : ਕਥਾ, ਕਹਾਣੀ
 ਚੰਡੀ : ਦੁਰਗਾ ਦੇਵੀ, ਤਲਵਾਰ
 ਛਾਬਾ : ਤੱਕੜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪਲੜਾ, ਡੂੰਘੀ ਟੋਕਰੀ
 ਸਾਕਾ : ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾ
 ਤਵਾਰੀਖ਼ : ਇਤਿਹਾਸ, ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾ
 ਅਣਖ : ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਗੌਰਤ
 ਖੰਡਰ : ਡਿੱਗੀ-ਢੱਠੀ ਇਮਾਰਤ, ਖੋਲ੍ਹੇ
 ਅਮਰ : ਜੋ ਮਰੇ ਨਾ, ਸਦੀਵੀ, ਚਿਰੰਜੀਵ

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇੱਕ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਕੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।

ਦੇਸ਼-ਪਿਆਰ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਾਲ-ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਓ।

ਪੇਸ਼ੀ ਦੇ ਨਿਆਣੇ

ਵੀਹ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਸੱਤ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ। ਅਸਾਡਾ ਖੇਤ ਘਰੋਂ ਮੀਲ ਕੁ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਸੀ। ਅੱਧ-ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਇੱਕ ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ ਲੰਘਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਂਗਲੀਆਂ, ਪਠਾਣਾਂ, ਰਾਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਪਰਦੇਸੀਆਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਲਾਂਘਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਅੰਞਾਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਵੀ ਡਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਸੜਕ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਸਾਥ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਲੰਘਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਭੈ ਖਾਂਦੇ ਸਾਂ ਪਰ ਟੰਟਾ ਇਹ ਸੀ, ਕਿ ਇੱਕ ਵੇਲੇ ਬਾਪੂ ਅਤੇ ਕਾਮੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਫੜਾਉਣ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸਾਡੀ ਅਵਸਥਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੱਕ ਮੁਸ਼ਕਲ ਘਾਟੀ ਲੰਘਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਰੋਂ ਹੌਸਲਾ ਕਰਕੇ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਪਰ ਜਦ ਸੜਕ ਤਿੰਨ ਕੁ ਘਮਾਉਂ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਨਹਿਰ ਦਾ ਸੂਆ ਟੱਪਣ ਲੱਗੇ ਪਠੇਰਿਆਂ ਵਾਕੁਰ ਖਲੋ ਕੇ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਤੱਕਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂਜੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈ ਕੇ ਭੈ-ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਤਰਨ ਜੋਗੇ ਹੋ ਜਾਈਏ।

ਅਸਾਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਡਰ ਸਾਡੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਘਰ ਸਿਆਣਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਨਰਕ-ਸੁਰਗ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਦੇ। ਸੁਰਗ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਖੇਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਤੇ ਘੱਟ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਨਰਕ ਦੇ ਹਰ ਥਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਗੱਢੇ ਮਿਲਦੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਰਕ ਮਦਰਸਾ ਸੀ ਤੇ ਜੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਖੇਤ ਰੋਟੀ ਦੇਣ ਜਾਣ ਦਾ ਨਰਕ ਪੇਸ਼ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਗੱਲ ਕੀ ਸਾਡੇ ਅੰਞਾਣੇ ਰਾਹ ਦੇ ਹਰ ਇੱਕ ਮੋੜ 'ਤੇ ਨਰਕ ਜਾਣੋਂ ਘਾਤ ਲਾਈ ਖਲੋਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਖ਼ਬਰੇ ਇਸ ਸੜਕ ਦਾ ਭੈ-ਸਾਗਰ ਲੰਘਣ ਕਰਕੇ ਅਸਾਨੂੰ ਖੇਤ ਜਾਣਾ ਨਰਕ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਖੇਤ ਰੋਟੀ ਲੈ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਇਸ ਸੜਕ ਨੂੰ ਲੰਘਣਾ ਪੈਣ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਅਸਾਨੂੰ ਭੈ-ਸਾਗਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤ ਸੁਰਗ ਸੀ ਤੇ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਨਰਕ ਅਤੇ ਉਹ ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ, ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਭੈ-ਸਾਗਰ।

ਸਿਆਲ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ। ਨਿੱਘੀ-ਨਿੱਘੀ ਧੁੱਪ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਟੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਵੀ ਜਾਣੋਂ ਸਿਆਲ ਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਨੀਂਦ ਦਾ ਨਿੱਘ ਲੈ ਰਹੇ ਸਾਂ ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੜਕ ਲੰਘਣ ਦਾ ਡਰ ਚੂਹੇ ਵਾਂਗ ਕੁਤਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਡਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਆਮ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਭੈਣ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ, “ਇੱਕ ਸੀ ਰਾਜਾ, ਉਹਦੀ ਰਾਣੀ ਮਰ ਗਈ। ਮਰਨ ਲੱਗੀ ਰਾਣੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ‘ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਕਰਾਰ ਦੇਹ।’ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ?”

ਮੈਂ ਕਹਾਣੀ ਵੱਲੋਂ ਧਿਆਨ ਮੋੜ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਅਸਾਡੇ ਰਾਹ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

“ਤੂੰ ਸੁਣਦਾ ਨੀ, ਬੀਰ”, ਭੈਣ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ ਨੂੰ ਹਲੂਣ ਕੇ ਆਖਿਆ।

“ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਸੁਣਦਾਂ।” ਮੈਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਅੱਛਾ, ਜਦ ਉਹ ਰਾਣੀ ਮਰਨ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ‘ਕਰਾਰ ਕਰ।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ?” ਰਾਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਾਈਂ। ਸੱਚ, ਮੈਂ ਦੱਸਣਾ ਭੁੱਲ ਗਈ, ਰਾਣੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ ਤੇ ਇੱਕ ਧੀ ਸੀਗੇ।”

ਅਸਾਨੂੰ ਰਾਜਾ ਤੇ ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਵਰਗੇ ਹੀ ਭਾਸਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਅਸਾਡੀ ਮਾਂ ਮਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਿਓ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਵਚਨ ਦੇਣ ਲਈ ਆਖੇ-ਇਹ ਖਿਆਲ ਅਸਾਡੇ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਧੀ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਲੱਗੀ ਤੇ ਉਹਦਾ ਪੁੱਤ, ਆਪਣਾ ਆਪ।

ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। “ਸੁਣਾ ‘ਗਾਹਾਂ”, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਖਰ੍ਹਵੇ ਬੋਲ ਨਾਲ ਆਖਿਆ।

ਰਾਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬਈ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਧੀ ਨੂੰ ਮਤਰੇਈ ਦੁੱਖ ਦੇਊਗੀ,” ਭੈਣ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਬਣ ਕੇ ਦੱਸਿਆ। ਏਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਇਹ ‘ਕਰਾਰ ਮੰਗਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਚੰਗਾ ਮੈਂ ‘ਕਰਾਰ ਦਿੰਨਾਂ।”

ਜਿਵੇਂ ਕਿਤੇ ਜੇ ਰਾਜਾ ਇਹ ਇਕਰਾਰ ਨਾ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਮਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ।

“ਹੂੰ!”

ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਦਿਨੋਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਰਾਹੀਂ ਰਾਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਸਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਇਹ ਚਿਤਾਵਨੀ ਨਾ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਇਸ ਸੂਝ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ‘ਤੇ ਅਸਰ ਨਾ ਕਰਨ ਦਿੱਤਾ।

“ਪਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਝੱਟ ਹੀ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ।”

“ਹੂੰ!”

ਪਿਛਲੇ ਮੋੜ ‘ਤੇ ਅਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਆਉਂਦਾ ਦਿਸਿਆ। ਅਸਾਂ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਭਰਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ਼ ਰਲਾਉਣ ਲਈ ਖਲੋ ਗਏ। ਅਸਾਡੀ ਬਾਤ ਵੀ ਖਲੋ ਗਈ ਪਰ ਉਹ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਅਸਾਡੇ ਵੱਲ ਨਾ ਮੁੜਿਆ। ਜਿਸ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਬਾਤ ਦਾ ਪਖੰਡ ਰਚਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸਾਡਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਬਾਤ ਦੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅਚੇਤ ਹੀ ਸੜਕ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ ਪਰ ਹੁਣ ਜਦ ਸੜਕ ਘੁਮਾਉਂ ਕੁ ਦੂਰ ਰਹਿ ਗਈ ਤਾਂ ਅਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਠੰਠਬਰ ਕੇ ਖਲੋ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਸਹਿਮ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ।

ਦਸ-ਵੀਹ ਕਦਮ ਹੋਰ ਪੁੱਟੇ ਤਾਂ ਅਸਾਡਾ ਡਰ ਹੋਰ ਵਧ ਗਿਆ। ਸੜਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਕਾਲੇ ਸੂਫ਼ ਦੀ ਵਾਸਕਟ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਵਰਗੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਸਲਵਾਰ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਸੀ।

“ਔਹ ਦੇਖ, ਬੀਬੀ! ਰਾਸ਼ਾ ਪਿਆ।”

ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਪਾਸਾ ਪਰਤਿਆ।

“ਇਹ ਤਾਂ ਹਿੱਲਦੈ, ਜਾਗਦੈ,” ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਸਹਿਮ ਕੇ ਆਖਿਆ। “ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ?”

“ਇਹ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲਊ?”

“ਹੋਰ ਕੀ!” ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਕਦੀ ਨਿਕਲੇ ਸਾਂ ਪਰ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਡਰ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਡਰ ਹਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

“ਆਪਾਂ ਵੀ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਕਰੀਏ।”

“ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਹੀ ਡਰਦੇ ਨੇ, ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ,” ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਮੈਂ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਸੜਕ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਰਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਉਹ ਰੱਬ ਤੋਂ ਕਦ ਡਰਨ ਲੱਗਾ ਸੀ?

“ਤਾਂ ਫੇਰ, ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ?”

ਅਸੀਂ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਮਿੰਟ ਸਹਿਮ ਕੇ ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ। ਹਾਲੇ ਵੀ ਅਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਸ ਰਾਸ਼ੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇਗਾ ਪਰ ਇਹ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਾ ਦਿਸੀ।

ਅਸੀਂ ਇੱਕ-ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਤੱਕਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇੱਕ-ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਸਾਂ? ਅਸਾਡਾ ਭਲੱਪਣ, ਅਸਾਡੀ ਏਕਤਾ, ਬੇਕਰਾਰ ਹੋਏ ਖਲੋਤੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰਾ ਰੋਣ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਅੱਥਰੂ ਪੂੰਝਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਨਾ ਵੀਰ, ਰੋਨਾਂ ਕਿਉਂ ਐਂ, ਆਪਾਂ ਐਥੇ ਖੜੋਨੇ ਆਂ, ਹੁਣੇ ਪਿੰਡੋਂ ਕੋਈ ਆ ਜਾਊ।”

ਅਸਾਂ ਕੁਝ ਕਦਮ ਸੜਕ ਵੱਲ ਪੁੱਟੇ, ਫਿਰ ਖਲੋ ਗਏ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਹੀ ਪੰਜ ਕਦਮ ਮੁੜ ਆਏ।

ਅੰਤ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਬਾਅਦ ਕਿਹਾ, “ਆਪਾਂ ਕਹਾਂਗੇ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪੇਮੀ ਦੇ ਨਿਆਣੇ ਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਫੜ।”

ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਪੇਮੀ’ ਸ਼ਬਦ ਬੜਾ ਮਿੱਠਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਦ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਝੁਕ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਖੁਦ ਪੇਮੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਢਾਰਸ ਬੱਝ ਗਈ। ਰਾਸ਼ੇ ਨੂੰ ਜਦ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ‘ਪੇਮੀ ਦੇ ਨਿਆਣੇ’ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਪਕੜੇਗਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕੰਬਦਾ ਹਿਰਦਾ ਤੇ ਬਿੜਕਦੇ ਪੈਰ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਕਹਿੰਦੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ-ਭੂਮੀ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪੇਮੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਸੜਕ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਸ਼ਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?
- (ਅ) ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਭੈ-ਸਾਗਰ ਲੱਗਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?
- (ੲ) ਲੇਖਕ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਨਰਕ ਤੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰਗ ਆਖਦਾ ਹੈ?
- (ਸ) ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਨੇ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਤਰੀਕਾ ਸੋਚਿਆ?
- (ਹ) ਭੈਣ-ਭਰਾ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਕਿਵੇਂ ਹੋਏ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਬੀਰ	:	ਵੀਰ, ਭਰਾ
ਪਠੋਰੇ	:	ਮੇਮਣੇ, ਲੇਲੇ, ਛੇਲੇ
ਵਾਕੁਰ	:	ਵਾਂਗ
ਭੈ-ਸਾਗਰ	:	ਭਵ-ਸਾਗਰ, ਸੰਸਾਰ
ਮਦਰਸਾ	:	ਸਕੂਲ, ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ
ਕਰਾਰ	:	ਇਕਰਾਰ, ਕੌਲ, ਪ੍ਰਣ, ਵਚਨ
ਠਠਬਰ ਕੇ	:	ਡੋਰ-ਡੋਰ ਹੋ ਕੇ, ਡਰ ਕੇ
ਘਮਾਉਂ ਕੁ	:	ਘੁਮਾਂ ਕੁ, ਅੱਠ ਕਨਾਲ ਥਾਂ

ਸੂਫ਼	:	ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕੱਪੜਾ
ਵਾਸਕਟ	:	ਫੁੱਟਬਾਲ, ਕੋਟੀ (ਬਿਨਾਂ ਬਾਂਹਾਂ ਤੋਂ)
ਭਲੱਪਣ	:	ਭਲਿਆਈ, ਭਲਮਾਣਸੀ
ਬੇਕਰਾਰ	:	ਬੇਚੈਨ, ਵਿਆਕਲ
ਢਾਰਸ	:	ਦਿਲਾਸਾ, ਧੀਰਜ, ਤਸੱਲੀ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਮੁਸ਼ਕਲ-ਘਾਟੀ, ਸ਼ਰਨ, ਮੰਤਵ, ਰੁਝੇਵੇਂ, ਗੁਸਤਾਖੀ, ਦਿਲਾਸਾ, ਠਠੰਬਰ ਕੇ, ਘਾਤ ਲਾਈ ਖਲੋਤਾ

ਵਿਆਕਰਨ : ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਵਸਤੂ, ਸਥਾਨ, ਗੁਣ, ਭਾਵ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਏਕਮ, ਸੋਨਾ, ਐੱਸ.ਏ.ਐੱਸ. ਨਗਰ, ਫੌਜ, ਖੁਸ਼ੀ ਆਦਿ

ਨਾਂਵ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

- (ੳ) ਆਮ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਜਾਤੀਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
- (ਅ) ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
- (ੲ) ਵਸਤੂਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
- (ਸ) ਇਕੱਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ
- (ਹ) ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ

ਆਮ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਜਾਤੀਵਾਚਕ ਨਾਂਵ : ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ, ਜੀਵ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਆਦਿ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਜਾਤੀਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਸੜਕ, ਪਠਾਣ, ਰਾਸ਼ਾ, ਆਦਮੀ, ਵਾਸਕਟ, ਮਦਰਸਾ ਆਦਿ।

ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਨਾਂਵ : ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਿਅਕਤੀ, ਖਾਸ ਜੀਵ, ਖਾਸ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਪੇਮੀ, ਹਿਮਾਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਤਲੁਜ, ਬਿਆਸ, ਰਾਵੀ ਆਦਿ।

ਬੱਚਿਓ! ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਦਿਲਚਸਪ
ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਛਿੰਝ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ

ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਫੁੱਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਬੜੇ ਸ਼ੁਕੀਨ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਰਗ ਦਾ ਮੇਲਾ, ਛਪਾਰ ਦਾ ਮੇਲਾ ਅਤੇ ਜਗਰਾਵਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਰਗੇ ਵੱਡੇ ਮੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਘੁੰਗ ਵਸਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਮੇਲਾ ‘ਛਿੰਝ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ’ ਭਾਵੇਂ ਇਸੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਛੜੇ ਨੀਮ-ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਊਨਾ ਦੀ ਵੱਖੀ ਨਾਲ਼ ਲੱਗਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਮੇਲੇ ਦਾ ਓਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਜਿੰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮੇਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ, ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀ ਗੋਦ ‘ਚ ਵੱਸੇ ‘ਬੀਤ’ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅਚਲਪੁਲ (ਛਰਾਹਾਂ) ਵਿਖੇ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਜੇਠੇ ਐਤਵਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਚਾਰ ਦਿਨ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਇਹ ਮੇਲਾ ਏਨਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਟੋਟਕਾ ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦਾ ਹੈ :

“ਦਾਲ਼ ਮਾਂਹਾਂ ਦੀ, ਛਿੰਝ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ।”

‘ਛਿੰਝ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ’ ਨਾਂ ਨਾਲ਼ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਇਹ ਮੇਲਾ ਜਿੱਥੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਮੇਲੇ ਵਾਲ਼ੇ ਸਥਾਨ ਅਚਲਪੁਰ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਛੇ ਪਗਡੰਡੀਆਂ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸਨ। ਲੋਕ ਪੈਦਲ ਹੀ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਛੇ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮੇਲੇ ਦਾ ਨਾਂ ‘ਛਿੰਝ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ’ ਪੈ ਗਿਆ। ਕਈਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਛਰਾਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਹਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਹ-ਲੋਕ ਖੱਚਰਾਂ ‘ਤੇ ਧਨ ਲੱਦ ਕੇ ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਜੁਆ ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ

ਪਾਸੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਪਿੱਪਲਾਂ, ਬੋਹੜਾਂ ਅਤੇ ਨਿੰਮਾਂ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨਾਲ਼ ਘਿਰਿਆ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਚ ਸਥਿਤ ਸਿੱਧ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਰੂਪ ਜੀ (ਸਿੱਧ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਨਾਥ ਜੀ ਦਾ ਬਾਲ-ਰੂਪ) ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰ ਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਨ-ਮਾਲ ਦੀ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਲਈ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਗਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁੱਖਣਾਂ ਲਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਕ ਵਾਜਿਆਂ-ਗਾਜਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਲੇ ਵਾਲੇ ਐਤਵਾਰ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਰ ਜੱਗ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੱਗ ਅਚਲਪੁਰ, ਮਜਾਰੀ, ਨੈਣਵਾਂ, ਇੰਦੋਵਾਲ਼ ਅਤੇ ਝੋਣੋਵਾਲ਼ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਲੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੁੱਟ ਲੰਗਰ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂਹਾਂ ਦੀ ਦਾਲ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਮੇਲੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੇ ਘੋਲ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਪੇਂਡੂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

ਪੰਜਾਬੀ ਪੇਂਡੂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਦਰਪਣ:
'ਛਿੱਝ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ, ਮੇਲੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਭਾਂਡੇ ਜਿਵੇਂ ਚਾਟੀਆਂ, ਘੜੇ, ਦਧੂਨੀਆਂ, ਤੋੜੀਆਂ, ਚੱਪਣੀਆਂ, ਕੁੱਜੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿੱਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਪੇਂਡੂ ਸੁਆਣੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁੜੀਂਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖ਼ਰੀਦਣ ਲਈ ਬਜ਼ਾਰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੇ। ਲੋਕ ਸਾਲ ਭਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਖ਼ਰੀਦ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਮੇਲਾ ਸਲਾਨਾ ਬਜ਼ਾਰ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੇਲੇ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਿਰਸਾਣੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ਼ ਵੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਕੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਅਤੇ ਕੱਖ-ਕੰਡਾ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿਬੇੜ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੰਨੇ ਤੋਂ ਗੁੜ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਵਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਦਿਨ ਵਿਹਲ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਥਾਹ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ, ਗਲੀ- ਗਲੀ ਹੱਟੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖ਼ਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖਤ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਤੋਰ ਨੇ ਮੇਲੇ ਦਾ ਰੰਗ-ਢੰਗ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਤਕਨੀਕ ਵਾਲੀਆਂ

ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੁਣ ਬੀਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਲੱਗਦੀ ਭਾਰੀ ਮੰਡੀ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਗਾਇਬ ਹੈ। ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਪਰਾਂਦਿਆਂ ਅਤੇ ਰਿਬਨਾਂ ਨਾਲ਼ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ ਉਠਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੁਣ ਰਵਾਇਤ ਮਾਤਰ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੇਲ਼ਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ਹੱਟੀਆਂ ਇਸ ਮੇਲੇ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ :

“ਪੁੱਜਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਵਪਾਰੀ ਪਿਸ਼ੌਰ ਤੋਂ,
ਹੱਟੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ ਕਦੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ।”

ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਤ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕੱਚੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿੱਪਿਆ-ਪੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ਼ ਬੈਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਲਈ ਲੋਕ ਪੱਬਾਂ ਭਾਰ ਹੁੰਦੇ। ਲੋਹੜੇ ਦਾ ਚਾਅ ਹੁੰਦਾ। ਮੇਲੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਘਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਜਿੱਥੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦੀ ਚਹਿਲ-ਪਹਿਲ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਚੱਲਦਾ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਰਸਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੇ ਹਫ਼ੜਾ-ਦਫ਼ੜੀ ਵਾਲ਼ੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੋਕ ਸਾਲ ਭਰ ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁਆਬਾ, ਦੂਣ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਜਾ ਵੱਸੇ ਲੋਕ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ਼ ਇੱਥੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਲੇ ਦੀ ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਛਿੰਝ ਵਾਲ਼ਾ ਮਹੀਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਿੰਡ ਸੁਣੀਂਦਾ,
ਪਿੰਡ ਅਚਲਪੁਰ ਮਜ਼ਾਰੀ।
ਮੇਲਾ ਬੜਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉੱਥੋਂ ਦਾ,
ਛਿੰਝ ਛਰਾਹਾਂ ਵਾਲ਼ੀ।
ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਰੂਹ ਇਹ ਮੇਲਾ,
ਦੇਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਵਾਰੀ।

ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਦੁਕਾਨਾਂ ਲਾਉਣ ਲਈ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਮੱਲ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸਮਾਨ ਛੂੰਹਦੇ ਚੰਡੌਲ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਲੇ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਲੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਏਨੀ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੋਟਰ-ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸੜਕ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਮੁਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨਿਆਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਕ-ਸੁਕ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੱਭਰੂ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਘੁੰਮਦੇ ਆਮ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਡੇਢ ਕੁ ਦਹਾਕਾ ਪਹਿਲਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੈ-ਸੇਵੀ ਜਥੇਬੰਦੀ “ਬੀਤ ਭਲਾਈ ਕਮੇਟੀ” ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ-ਰੋਜ਼ਾ ਖੇਡ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮੇਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਾ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਲਾ ਮਹਿਜ਼ ਜੂਏ ਅਤੇ ਲੱਚਰਤਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਨਾਲ਼ ਮੇਲੇ ਦੀਆਂ ਰੋਣਕਾਂ ਬਰਕਰਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ ਸਗੋਂ ਦੂਣ-ਸਵਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਮੇਲਾ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿੱਘ ਵਧਾਉਂਦਾ

ਹੈ, ਉੱਥੇ ਬੀਤ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜਿਊਂਦੀ-ਜਾਗਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਹੈ:

ਹਰ ਵਰਗ ਦਾ ਸਾਂਝਾ, ਸ਼ਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ,
ਆਓ, ਰਲ੍ਹ-ਮਿਲ ਮਾਣੀਏ ਮੇਲਾ, 'ਛਿੱਝ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ।'

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) 'ਛਿੱਝ ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ' ਦਾ ਮੇਲਾ ਕਿੱਥੇ ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਮੇਲੇ ਦਾ ਇਹ ਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ ?
- (ਅ) ਇਸ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ?
- (ੲ) ਕਿਰਸਾਣੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਸ ਮੇਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ?
- (ਸ) ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜਾ ਅੰਤਰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ?
- (ਹ) ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮੇਲੇ ਪ੍ਰਤਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ?
- (ਕ) 'ਛਰਾਹਾਂ ਦੀ ਛਿੱਝ' ਦੇ ਮੇਲੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਵਰਨਣ ਕਰੋ।

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਸ਼ੁਕੀਨ	:	ਸ਼ੌਂਕੀ, ਬਾਂਕੇ, ਬਣ-ਠਣ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ
ਟੋਟਕਾ	:	ਜਾਦੂ- ਅਸਰ ਗੀਤ
ਵਿਰਾਸਤੀ	:	ਉਹ ਮਾਲ ਜਾਂ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲਿਆਂ ਲਈ ਛੱਡ ਜਾਵੇ।
ਮੰਨਤ	:	ਕਿਸੇ ਕਾਮਨਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸੁੱਖੀ ਸੁੱਖ, ਮਨੋਤ, ਸੁੱਖਣਾ
ਦਰਪਣ	:	ਮੂੰਹ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ
ਮਕਬੂਲੀਅਤ	:	ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ, ਮਸ਼ਹੂਰੀ
ਮੁਹਾਲ	:	ਔਖਾ, ਕਠਨ, ਮੁਸ਼ਕਲ
ਮਹਿਜ਼	:	ਕੇਵਲ, ਸਿਰਫ
ਬਰਕਰਾਰ	:	ਕਾਇਮ, ਸਥਿਰ, ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ
ਸਰਸਾਰ	:	ਭਰਪੂਰ, ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਘੁੱਗ ਵੱਸਦੇ, ਆਪਮੁਹਾਰੇ, ਸਸ਼ੋਭਿਤ, ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣਾ, ਸਰਸਾਰ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ, ਪੱਬਾ ਭਾਰ ਹੋਣਾ, ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ, ਅਸਮਾਨ ਛੂੰਹਦੇ, ਦੂਣ-ਸਵਾਇਆ ਹੋਣਾ।

ਵਿਆਕਰਨ : ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਨਾਂਵ ਅਤੇ ਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

ਵਸਤੂ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ : ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਤੋਲਣ, ਮਿਣਨ ਜਾਂ ਮਾਪੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਸਤੂ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਦਾਲ਼, ਗੁੜ, ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਤੇਲ, ਕੱਪੜਾ, ਪੱਗ, ਚੁੰਨੀ ਆਦਿ।

ਇਕੱਠ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ : ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਜੀਵਾਂ ਜਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਗਿਣਨਯੋਗ ਇਕੱਠ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਛਿੰਝ, ਮੇਲਾ, ਕਮੇਟੀ, ਸੰਗਤ, ਡਾਰ, ਫੌਜ, ਇੱਜੜ, ਜਮਾਤ ਆਦਿ।

ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ : ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਭਾਵ, ਗੁਣ ਜਾਂ ਹਾਲਤ ਆਦਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਸ਼ਰਧਾ, ਰੋਣਕ, ਖੁਸ਼ੀ, ਗਮੀ, ਸਚਾਈ, ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਆਦਿ।

ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ / ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗਦੇ ਮੇਲੇ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹਾਲ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ/ਸਹੇਲੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ 15 ਅਪਰੈਲ, 1563 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਬੇ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਬਖ਼ੂਬੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤੁਸੀਂ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਜੋਗ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਜੋ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ ਸੀ :

ਮੇਰਾ ਮਨ ਲੋਚੈ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਤਾਈਂ॥
 ਬਿਲਪ ਕਰੇ ਚਾੜ੍ਹਕ ਕੀ ਨਿਆਈਂ॥
 ਤ੍ਰਿਖਾ ਨਾ ਉਤਰੈ ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਵੈ
 ਬਿਨ ਦਰਸਨ ਸੰਤ ਪਿਆਰੇ ਜੀਉ॥

ਮਾਇਆਧਾਰੀ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਹੋਰ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਸਨ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਉਪਰਾਮ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ

ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਤੰਬਰ, 1581 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਈਆਂ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਉਪਰੰਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਨਾਨਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਵਰ 'ਦੋਹਿਤਾ ਬਾਣੀ ਕਾ ਬੋਹਿਥਾ' ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੁੱਲ 5894 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 2218 ਸ਼ਬਦ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ, ਭਗਤੀ, ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਭੁੰਘੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਵਾਲਾ ਹੈ। 'ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ' ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ, ਸੰਤ, ਭਗਤ, ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੰਤ-ਭਾਸ਼ਾ, ਬ੍ਰਿਜ-ਭਾਸ਼ਾ, ਰੇਖਤਾ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ, ਗਾਥਾ, ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਲਹਿੰਦੀ ਸਭ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ 30 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਰਚੀ। ਆਪ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸਰੰਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨਪਸੰਦ ਸਾਜ਼ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਗੁਰੂਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਇਹ ਵੱਡ-ਆਕਾਰੀ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਮਨੁੱਖੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀ-ਵਾਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ (ਪੰਜਾਬ) ਕਬੀਰ ਤੇ ਰਾਮਾ ਨੰਦ (ਯੂ.ਪੀ.) ਬੇਣੀ (ਬਿਹਾਰ) ਨਾਮਦੇਵ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ (ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ) ਪੀਪਾ (ਗੁਜਰਾਤ) ਸਧਨਾ (ਸਿੰਧ) ਜੈ ਦੇਵ (ਬੰਗਾਲ) ਸੈਣ ਤੇ ਭੀਖਨ (ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ) ਆਦਿ, ਸਾਰੇ ਸੰਤ-ਭਗਤ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਰੱਬੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਕੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇੱਕ ਯੋਗ ਸੰਪਾਦਕ ਵਾਂਗ ਸਾਰਾ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਇਆ। ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦਾ ਕਾਰਜ 1604 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ 1588 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਸਾਂਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਤੋਂ ਰਖਵਾਈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਲਾਅ (ਸਰੋਵਰ) ਬਣਵਾਇਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਤੋਖਸਰ ਤੇ ਰਾਮਸਰ ਦੋ ਹੋਰ ਸਰੋਵਰ ਬਣਵਾਏ। ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਸਰੋਵਰ ਜਾਂ ਤਲਾਅ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਸੀ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਦਰਿਆ ਜਾਂ ਤਲਾਅ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਨਗਰ ਵੀ ਵਸਾਇਆ। ਤਰਨਤਾਰਨ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਆਕਾਰ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਉਸਾਰੇ। ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਬਾਉਲੀ ਬਣਵਾਈ। ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਿੱਚ ਯਤੀਮਾਂ ਤੇ ਕੋੜੀਆਂ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਵੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਾਬਲ, ਕੰਧਾਰ ਤੇ ਢਾਕੇ ਤੱਕ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਸਨ; ਉੱਥੇ ਦੇਸ, ਧਰਮ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕੇ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵਰਤਾਅ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ। ਆਪ ਨੂੰ ਤੱਤੀ ਤਵੀ 'ਤੇ ਬਠਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸੀਸ ਉੱਤੇ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਰੇਤ ਪਾਈ ਗਈ ਪਰ ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਅਡੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਮੰਨਦੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਿਰਦੇ-ਵੇਧਕਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਸਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਝੌਤਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇਣੀ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਰਤਾਜ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਬਾਨੀ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਿੱਛੋਂ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲੀ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ? ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਸੀ?
- (ਅ) ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਕਿੱਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ?
- (ੲ) ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ 'ਦੋਹਿਤਾ ਬਾਣੀ ਕਾ ਬੋਹਿਥਾ' ਦਾ ਵਰ ਕਿਸ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਇਸ ਕਥਨ ਉੱਤੇ ਕਿਵੇਂ ਖਰੇ ਉੱਤਰੇ?
- (ਸ) ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ਕਿਹੜੀ ਹੈ? ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖੋ।
- (ਹ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਦੋਂ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ?
- (ਕ) ਸ੍ਰੀ ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਕਿਸ ਤੋਂ ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਰਖਵਾਈ ਗਈ?
- (ਖ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ? ਕੋਈ ਪੰਜ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (ਗ) ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਨਤਿਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ?
- (ਘ) ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਓ।

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਵਿਰਸਾ : ਵੱਡੇ-ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਉਹ ਜਾਇਦਾਦ ਜੋ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਜੱਦੀ ਜਾਇਦਾਦ

ਬਖ਼ੂਬੀ	:	ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਉਪਰਾਮ	:	ਉਦਾਸ, ਉਚਾਟ
ਮਨਸ਼ੁਬਾ	:	ਇਰਾਦਾ, ਮਨਸ਼ਾ
ਵੰਨਗੀਆਂ	:	ਨਮੂਨੇ, ਕਿਸਮਾਂ
ਹਿਰਦੇ-ਵੇਧਕ	:	ਦਿਲ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲੀ, ਦੁਖਾਵੀਂ
ਸਰਤਾਜ	:	ਸਿਰ ਦਾ ਮੁਕਟ, ਮੁਖੀਆ, ਪ੍ਰਧਾਨ
ਪੁੰਜ	:	ਸਮੂਹ, ਢੇਰ
ਬਾਉਲੀ	:	ਉਹ ਖੂਹ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਇੱਟਾਂ ਜਾਂ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਣ
ਤਸੀਹੇ	:	ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ, ਕਸ਼ਟ
ਲਾਹੌਰ	:	ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਜੋ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਹੈ।

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਜੀਵਨ-ਜਾਚ, ਸਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ, ਵੱਡ-ਆਕਾਰੀ, ਮੁਹਾਰਤ, ਯੋਗਦਾਨ, ਸ਼ਹਾਦਤ, ਅਡੋਲ
ਵਿਆਕਰਨ :

ਲਿੰਗ : ਨਾਂਵ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਜ਼ਨਾਨੇ ਅਤੇ ਮਰਦਾਵੇਂ ਭੇਦ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ: -

(ੳ) ਪੁਲਿੰਗ (ਅ) ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ

ਪਿਤਾ, ਦੋਹਤਾ, ਮੁੰਡਾ, ਤੋਤਾ, ਸ਼ੇਰ, ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਘੋੜਾ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਮਾਤਾ, ਦੋਹਤੀ, ਕੁੜੀ, ਤੋਤੀ, ਸ਼ੇਰਨੀ, ਹਥਣੀ ਅਤੇ ਘੋੜੀ ਇਸਤਰੀ-ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

- ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਬਦਲ ਕੇ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਲਿਖੋ :

(ੳ) ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ।

(ਅ) ਗੱਭਰੂ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਘੁੰਮਦੇ ਆਮ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

(ੲ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਉਸ ਦੀ ਤੀਖਣ ਖੁੱਧੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ।

(ਸ) ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

1. ਦਸ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਲਿਖੋ ।

2. ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਸਮਝੋ :

- ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਉਸਾਰੀ।
- ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਉਸਾਰਿਆ।
- ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਉਸਾਰਿਆ।

ਉੱਦਮ ਕਰੀਂ ਜ਼ਰੂਰ

ਜੇ ਕੁਝ ਲੋਚੇਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੱਜਣਾ,
ਉੱਦਮ ਕਰੀਂ ਜ਼ਰੂਰ।
ਬਿਨ ਉੱਦਮ ਹੱਥ ਸੱਖਣੇ ਰਹਿਸਣ,
ਉੱਦਮ ਥੀਂ ਭਰਪੂਰ।
ਜੇ ਚਾਹੇਂ ਪੁੱਜਣਾ ਮੰਜ਼ਲ 'ਤੇ,
ਵਗੀਂ ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ।
ਤੋਰ-ਨਿਰੰਤਰ ਨਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ,
ਮੌਤ, ਕਦਮ ਰੁਕਿਆਂ।
ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਹਾਰਾਂ ਲੱਕ ਤੋੜਨ,
ਮਨ ਹੋ ਜਾਏ ਨਿਰਾਸ਼।
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਾਣੀਂ ਘੋਲ ਲੰਮੇਰਾ,
ਜਿੱਤ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸ।
ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਮਨ ਦੇ ਅੰਬਰ 'ਤੇ,
ਛਾਏ ਘੋਰ ਉਦਾਸੀ।
ਮਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਨ ਨਾ ਦੇਵੀਂ,
ਇਹ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਦਾਸੀ।
ਤੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰੋਸ਼ਨ ਸੂਰਜ,
ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਤਾਰੇ।
ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤੇਰੇ,
ਸਮਝ ਲਵੇਂ ਜੇ ਪਿਆਰੇ।
ਤੇਰੇ ਖਿੜਨ ਤੋਂ ਜੱਗ ਨੇ ਖਿੜਨਾ,
ਮੁਰਝਾਇਆਂ, ਮੁਰਝਾਵੇ।

ਵੰਡ ਸੁਗੰਧੀਆਂ, ਪ੍ਰੀਤ-ਸੁਨੇਹੇ,
 ਨਿੱਘੇ ਪਿਆਰ-ਕਲਾਵੇ।
 ਸਿਦਕ, ਲਗਨ ਦੇ ਤਕੜੇ ਖੰਭੀਂ,
 ਉੱਡਣਾ ਉੱਚ-ਅਸਮਾਨੀਂ।
 ਥਲ, ਸਾਗਰ ਵੀ ਰੋਕ ਸਕਣ ਨਾ,
 ਤੇਰੀ ਸਹਿਜ-ਰਵਾਨੀ।
 ਜੇ ਕੁਝ ਲੋਚੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੱਜਣਾ,
 ਉੱਦਮ ਕਰੀਂ ਜ਼ਰੂਰ।
 ਬਿਨ ਉੱਦਮ ਹੱਥ ਸੱਖਣੇ ਰਹਿਸਣ,
 ਉੱਦਮ ਥੀਂ ਭਰਪੂਰ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ :

- (ੳ) ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਹਾਰਾਂ ਲੱਕ ਤੋੜਨ,
 ਮਨ ਹੋ ਜਾਏ ਨਿਰਾਸ।
 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਾਣੀਂ ਘੋਲ ਲੰਮੇਰਾ,
 ਜਿੱਤ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸ।
- (ਅ) ਸਿਦਕ, ਲਗਨ ਦੇ ਤਕੜੇ ਖੰਭੀਂ,
 ਉੱਡਣਾ ਉੱਚ-ਅਸਮਾਨੀਂ।
 ਥਲ, ਸਾਗਰ ਵੀ ਰੋਕ ਸਕਣ ਨਾ,
 ਤੇਰੀ ਸਹਿਜ ਰਵਾਨੀ।

2. ਉੱਦਮ ਕਰਨ ਨਾਲ਼ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

3. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਲੋਚੇ	:	ਚਾਹੇ, ਇੱਛਿਆ ਕਰੇ
ਰਹਿਸਣ	:	ਰਹਿਣਗੇ।
ਭਰਪੂਰ	:	ਭਰੇ ਹੋਏ
ਘੋਲ	:	ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕੁਸ਼ਤੀ, ਟਾਕਰਾ, ਜੰਗ, ਲੜਾਈ

ਦਾਸੀ : ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ
 ਸਿਦਕ : ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਭਰੋਸਾ
 ਸਹਿਜ ਰਵਾਨੀ : ਸੁਭਾਵਿਕ ਚਾਲ

4. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਮੰਜ਼ਲ, ਉੱਦਮ, ਨਿਰੰਤਰ, ਸੁਗੰਧੀਆਂ, ਸਿਦਕ, ਸੱਖਣੇ ਹੱਥ, ਲੱਕ ਤੋੜਨਾ

ਬੱਚਿਓ! ਦਿਨ-ਭਰ ਤੁਸੀਂ ਕੀ-ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ?

ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ/ਕਾਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਖਾਓ।

ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਸਮਝੋ :

- ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਗਣਾ ਸੂਚਕ ਹੈ :
- ਨਿਰੰਤਰ ਤੌਰ
- ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ
- ਅੱਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਨਾ

ਬਲਜੀਤ ਬੜੀ ਸਿਆਣੀ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਦਸਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਏਕਮ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਤਰਾਕੀ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ ਤੇ ਏਕਮ ਨੂੰ ਫੁਟਬਾਲ ਖੇਡਣ ਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਖੇਡ-ਸਟੇਡੀਅਮ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੀ।

ਪਟਿਆਲੇ ਹਰ ਸਾਲ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਤਰਾਕੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਲਜੀਤ ਕਦੇ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਕਦੇ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ। ਉਸ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਕਮਰਾ ਮੈਡਲਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੀਲਡਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਏਕਮ ਦਾ ਵੀ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ।

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਟੂਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਟੂਰ ਨਾਲ ਵੀਨਾ ਭੈਣ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਦਨ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਰੁਪਏ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ। ਸ੍ਰੀ ਮਦਨ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਮਿੰਨੀ - ਬੱਸ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਿਆ।

ਏਕਮ ਨੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੰਮੀ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਟੂਰ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ। ਬਲਜੀਤ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਸੁਣ ਕੇ ਇਕਦਮ ਬੋਲੀ, “ਵਾਹ! ਵਾਹ ! ਵੀਰਿਆ, ਮਜ਼ਾ ਆ ਜਾਵੇਗਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਘੁੰਮਣ ਦਾ। ਮੈਂ ਵੀ ਜਾਵਾਂਗੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ।”

“ਅੱਛਿਆ ! ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਏ।” ਏਕਮ ਬੋਲਿਆ, “ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਤੂੰ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਆਗਰੇ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਸੀ। ਬੜਾ ਕੁਝ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਕਿੰਨਾ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਡਾ ਟੂਰ।”

ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਸੁਖਨਾ ਝੀਲ ਵੇਖਣ ਦੀ ਬੜੀ ਰੀਝ ਸੀ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਬੋਟਿੰਗ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਬਲਜੀਤ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਮਨੀ, ਹਨੀ ਤੇ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਭੈਣ-ਭਰਾ ਵਿੱਚ ਸਹਿਮਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਟੂਰ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੰਮੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਇਸ ਟੂਰ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਨਾਲ - ਨਾਲ ਗਿਆਨ 'ਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 'ਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹਨ।”

“ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਮੰਮੀ ! ਅਸੀਂ ਉਹ ਥਾਵਾਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਖਾਂਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।”

ਸੋਮਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ। ਬਲਜੀਤ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਰੀ ਮਿੰਨੀ ਬੱਸ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਛੱਤਬੀੜ ਚਿੜੀਆ-ਘਰ’ ਦੇਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਚਿੜੀਆ-ਘਰ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ-ਵੇਖਦਿਆਂ ਦੋ-ਢਾਈ ਘੰਟੇ ਲੱਗ ਗਏ। ਕਈ ਜਾਨਵਰ ਤੇ ਪੰਛੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵੇਖੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਮਦਨ ਲਾਲ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਬੱਚੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

ਚਿੜੀਆ-ਘਰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਵਿੱਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਉਹ ਰਾਕ-ਗਾਰਡਨ, ਰੋਜ਼-ਗਾਰਡਨ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਥਾਵਾਂ ਵੇਖਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਬੱਚੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਏ ਸਨ। ਸੋਹਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਯੋਜਨਾ ਨਾਲ਼ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫ਼ਾਂਸੀਸੀ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਲੀ-ਕਾਰਬੂਜ਼ੀਅਰ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਖਨਾ ਝੀਲ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅਤੇ ਸੈਲਾਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਤੀਕ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਸੀ, ਪਿੱਛੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਝੀਲ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਰੋਣਕ ਸੀ।

ਸੁਖਨਾ ਝੀਲ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕੁਰਸੀਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਥਕਾਵਟ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਚਾਹ-ਪਾਣੀ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਔਰਤ ਦੀ ਚੀਕ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਦੁਹਾਈ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਝੀਲ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਬਣੀ ਹੋਈ ਛੋਟੀ ਕੰਧ ਉੱਪਰ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ-ਵੇਖਦਾ ਹੇਠਾਂ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਡਿਗ ਪਿਆ ਸੀ।

ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, “ਓਏ, ਕੋਈ ਤਰਨਾ ਜਾਣਦੈ? ਕਰੋ ਕੋਈ ਹਿੰਮਤ, ਛੇਤੀ ਕਰੋ ਬੱਚਾ ਡੁੱਬਦਾ ਜਾ ਰਿਹੈ। ਛੇਤੀ ਕਰੋ, ਕਿਸੇ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਓ।” ਮਾਂ ਕੁਰਲਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੇਰੀ ਹੋਣ ਨਾਲ਼ ਅਣਹੋਣੀ ਵਾਪਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਰੌਲਾ-ਰੱਪਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ ਛੱਡ ਕੇ ਬਲਜੀਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ਼ ਭੀੜ ਵੱਲ ਵਧੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਹੋਰ ਦੇਰੀ ਹੁੰਦੀ, ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਝੱਟ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਛਾਲ਼ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ।

ਝੀਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਚਾਅ ਲਈ ਬੱਚਾ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਠੀਕ ਉਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਡੁਬਕੀ ਲਾਈ ਜਿੱਥੇ ਬੱਚਾ ਡਿਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ਼ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲੈ ਆਈ। ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਧੱਕਦੀ-ਉਛਾਲਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਵੱਲ ਲਿਆਉਣ ਲੱਗੀ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇੱਕ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵੀ ਨੇੜੇ ਆ ਗਈ।

ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਬੜੇ ਔਖੇ-ਔਖੇ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਰੈਂਸਟੋਰੈਂਟ ਵਾਲ਼ਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਜਾਵਟ ਲਈ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਮੂਧੇ ਘੜੇ ਉੱਪਰ ਪੇਟ ਭਾਰ ਲਿਟਾਇਆ ਗਿਆ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਘਰਾਲਾਂ ਵਹਿਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਪੇਟ ਵਿਚਲਾ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਨ ਨਾਲ਼ ਬੱਚਾ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਘਾਬਰੀ ਹੋਈ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ, “ਮੰਮੀ.....!”

ਬੱਚੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮੰਮੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ’ਤੇ ਇਕਦਮ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ਼ ਲਾ ਲਿਆ।

ਬੱਚੇ ਦੀ ਮੰਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੋਟ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਬੇਟੀ! ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਦਲੇਰ ਲੜਕੀ ਏਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਾਂਗੀ।”

“ਕਿਉਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਓ, ਮੈਡਮ ਜੀ----। ਇਹਨਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ਼ ਈ ਰੱਖੋ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸੀ।” ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਬਲਜੀਤ ਭੀੜ ਦਾ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ਼ ਤੱਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਏਕਮ ਬੋਲਿਆ, “ਜੋ ਕੰਮ ਅਸੀਂ ਮੁੰਡੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ, ਉਹ ਕੰਮ, ਭੈਣ! ਤੂੰ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ।”

ਸਾਰੇ ਬਲਜੀਤ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਬਲਜੀਤ ਤੇ ਏਕਮ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ ਖੇਡ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ?
- (ਅ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਚੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਤੇ ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੀ ਦੇਖਿਆ?
- (ੲ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 'ਚ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਵੇਖੀਆਂ?
- (ਸ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਕਿਸ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ?
- (ਹ) ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਇਆ?
- (ਕ) ਬੱਚੇ ਦੀ ਮੰਮੀ ਨੇ ਬਲਜੀਤ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ?
- (ਖ) ਆਖ਼ਰ ਵਿੱਚ ਏਕਮ ਨੇ ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਗੀਝ	:	ਸ਼ੌਕ
ਬੇਟਿੰਗ	:	ਬੇੜੀ ਵਿੱਚ ਸੈਰ ਕਰਨਾ
ਸਹਿਮਤੀ	:	ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ
ਟੂਰ	:	ਦੌਰਾ
ਸੁਚੱਜੀ ਯੋਜਨਾ	:	ਅੱਛਾ ਤਰੀਕਾ
ਸ਼ੁਕੀਨ	:	ਸ਼ੌਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲ਼ੇ
ਦੂਰ - ਦੁਰਾਡੇ	:	ਦੂਰ ਤੱਕ
ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ	:	ਉਹ ਹੋਟਲ ਜਿੱਥੇ ਰਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਚਾਹ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਦੁਹਾਈ	:	ਪੁਕਾਰ, ਫ਼ਰਿਆਦ, ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜਾ
ਹੱਥ - ਪੈਰ ਮਾਰਨਾ	:	ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਨਾ

ਜੱਦੋ - ਜਹਿਦ	:	ਕੋਸ਼ਸ਼, ਉੱਦਮ, ਉਪਰਾਲਾ
ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜਨਾ:	:	ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ
ਦਲੇਰ	:	ਬਹਾਦਰ, ਹੌਸਲੇ ਵਾਲਾ
ਅਹਿਸਾਨ	:	ਉਪਕਾਰ, ਕਿਰਪਾ, ਮਿਹਰਬਾਨੀ
ਪ੍ਰਸੰਸਾ	:	ਸਲਾਹੁਤਾ
ਭੁਬਕੀ	:	ਚੁੱਭੀ, ਟੁੱਭੀ, ਗੋਤਾ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਸਿਆਣੀ, ਚਿੜੀਆ-ਘਰ, ਅਜਾਇਬ-ਘਰ, ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ, ਸੈਲਾਨੀ, ਜਿਗਰ ਦਾ ਟੁਕੜਾ, ਦਲੇਰ, ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ, ਅਣਹੋਣੀ।

ਵਿਆਕਰਨ :

ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ, ਵਸਤੂ, ਸਥਾਨ ਆਦਿ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਣ ਦੇ ਫਰਕ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਚਨ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਚਨ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ :

(ੳ) ਇੱਕਵਚਨ (ਅ) ਬਹੁਵਚਨ

(ੳ) **ਇੱਕਵਚਨ** : ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜੀਵ, ਵਸਤੂ, ਸਥਾਨ ਆਦਿ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕਵਚਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਸਹੇਲੀ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਆਦਿ।

(ਅ) **ਬਹੁਵਚਨ** : ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੀਵਾਂ, ਵਸਤੂਆਂ, ਸਥਾਨਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਵਚਨ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ, ਸਹੇਲੀਆਂ, ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਆਦਿ।

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਬਦਲੋ :

ਭਰਾ, ਬੱਸ, ਚਿੜੀ, ਲੜਕੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਪੰਛੀ, ਸ਼ਹਿਰ, ਨਕਸ਼ਾ, ਬੱਚਾ, ਝੀਲ, ਕਮੀਜ਼, ਕਿਸ਼ਤੀ।

ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ 26 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਣਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ 'ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਬਹਾਦਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣੋ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਪੀ 'ਚ ਲਿਖੋ।

ਬੱਚਿਓ! ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਓ।

ਰੂਪਨਗਰ

ਰੂਪਨਗਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜਲੰਧਰ, ਪਟਿਆਲਾ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਭਾਵ ਦੇਰ ਤੋਂ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਅਸੀਂ ਵੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਰੂਪਨਗਰ ਦਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਨਵੇਂ ਵੱਸੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ। ਉਂਵ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵੀ ਕਈ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਦਿਸਦੇ ਹਨ।

ਰੂਪਨਗਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਰੋਪੜ ਸੀ। 16 ਨਵੰਬਰ, 1976 ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਾਂ ਰੋਪੜ ਤੋਂ ਰੂਪਨਗਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਇਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢੀ ਗਈ ਸਰਹਿੰਦ ਨਹਿਰ ਵੀ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਵਹਿਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਿਸਤ ਦੁਆਬ ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਹਿਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੂਜੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੋਂ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੈ। ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੰਗਲ, ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ ਤੋਂ ਕੱਢੀ ਗਈ ਭਾਖੜਾ ਨਹਿਰ ਵੀ ਰੂਪਨਗਰ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਰੂਪਨਗਰ ਵਿਖੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣ ਲਈ ਹੈੱਡਵਰਕਸ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਹੈੱਡਵਰਕਸ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਵਾਂਗ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕੁਦਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਂ “ਰੂਪਨਗਰ” ਇਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਕਾਰਨ ਬੜਾ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰੂਪਨਗਰ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਰੂਪਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅਬਾਦੀ ਪੱਖੋਂ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਵੱਡਾ ਅਖਵਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖੋ। ਇੱਥੇ ਖੁਦਾਈ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹੜੱਪਾ ਅਤੇ ਮੋਹਿੰਜੋਦੜੋ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਕੇ, ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ। ਵਰਤਮਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੰਘੋਲ (ਉੱਚਾ ਪਿੰਡ) ਅਤੇ ਰੂਪਨਗਰ ਦੋ ਹੀ ਸਥਾਨ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਖੁਦਾਈ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਉਂਵ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰੋਕੇਸ਼ਰ ਨੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵਸਾਇਆ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਰੂਪ ਸੇਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੱਕ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ-ਛੂਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰੂਪਨਗਰ ਤੋਂ ਦੋ

ਕਿਲੋਮੀਟਰ 'ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਪਿੰਡ ਕੋਟਲਾ ਨਿਹੰਗ ਦੇ ਭੱਠੇ ਉੱਤੇ ਵਿਸਰਾਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ 'ਭੱਠਾ ਸਾਹਿਬ' ਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਰੂਪਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਫ਼ਾਸਲਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਥਾਨ ਰੂਪਨਗਰ ਦਾ ਹੀ ਭਾਗ ਹੈ।

1831 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਲਾਰਡ ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਂਟਿੰਕ ਵਿਚਕਾਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੰਧੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਹੱਦ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਤੀਕ ਮੰਨਣੀ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸੰਧੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਆਏ ਯਾਤਰੂ ਸੰਧੀ ਵਾਲੀ ਯਾਦਗਾਰ ਥਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਨਰਗਠਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰੋਪੜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਤਹਿਸੀਲ ਸੀ। ਫਿਰ ਪੁਨਰਗਠਨ ਪਿੱਛੋਂ ਅੰਬਾਲਾ ਹਰਿਆਣਾ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਰੂਪਨਗਰ ਪੂਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰੂਪਨਗਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ।

ਰੂਪਨਗਰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਬਣੇ ਜੰਦਰੇ 'ਰੋਪੜੀ ਤਾਲੇ' ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਰੂਪਨਗਰ, ਇੱਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਤਾਪ ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਲੱਗੇ ਕਈ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਵਿੱਦਿਅਕ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਉੱਘੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਨਹਿਰੂ ਸਟੇਡੀਅਮ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਜਲੰਧਰ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਅਤੇ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਪਸੰਦ ਕੁੱਲੂ ਅਤੇ ਮਨਾਲੀ ਜਾਣ ਲਈ ਵੀ ਰੂਪਨਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਖੜਾ

ਡੈਮ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਸਿੱਖ-ਧਾਮ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਵੀ ਸੜਕ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਰੂਪਨਗਰ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸਾਖੀ ਅਤੇ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਦੇ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਰੂਪ ਨਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ-ਮੋਟਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਾਹਨਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨੈਣਾਦੇਵੀ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਰਾਂ ਵੀ ਰੂਪਨਗਰ ਦੀ ਰੋਣਕ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਦੇ ਤਾਂ ਆਖੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੂਪਨਗਰ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਭੂਮੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਰਾਹ ਰੂਪਨਗਰ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੋਰਿੰਡਾ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ, ਮਾਛੀਵਾੜਾ ਆਦਿ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਥਾਨ ਰੂਪਨਗਰ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ-ਥੋੜ੍ਹੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਉੱਤੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਨਹਿਰ ਵਿਚਕਾਰ ਬਣਦੀ ਤਿਕੋਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਰੂਪਨਗਰ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਨਵੀਆਂ ਉਸਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ-ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦਫ਼ਤਰ ਬਣ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਠੁੱਕ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚਾਰ ਇਲਾਕੇ : ਮਾਝਾ, ਮਾਲਵਾ, ਦੁਆਬਾ ਅਤੇ ਪੁਆਧ ਹਨ। ਮਾਝੇ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਮਾਝੀ, ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਦੁਆਬੀ, ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਮਲਵਈ ਅਤੇ ਪੁਆਧ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਪੁਆਧੀ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਰੂਪਨਗਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਛੂੰਹਦੇ ਹਨ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਰੂਪਨਗਰ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਪੁਆਧ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਤਲੁਜ ਅਤੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਦੁਆਬਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਦੁਆਬਾ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ : ਦੋ ਆਬਾਂ ਭਾਵ ਦੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਪੈਂਦੀ ਧਰਤੀ। ਰੋਪੜ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਮਾਲਵਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੂਪਨਗਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗਮ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਇੱਥੋਂ ਸਿਰਫ਼ 42 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਰੂਪਨਗਰ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਅੱਡੇ ਉਤਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਰਹਿੰਦ ਨਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਬਣੇ ਪੁਲ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਸੱਜੇ ਮੁੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸੜਕ ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਬੇਲਾ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਲ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸਿੱਧੀ ਸੜਕ ਮੁੱਖ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਤੱਕ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ। ਭੀੜੀਆਂ ਗਲੀਆਂ, ਭੀੜੇ ਬਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਸੰਭਲ-ਸੰਭਲ ਲੰਘਦੇ ਲੋਕ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਸਲੇ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਪੈਦਲ ਤੁਰ ਕੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ। ਰੂਪਨਗਰ ਵਿੱਚ ਚਾਹੇ ਤੁਸੀਂ ਪੈਦਲ ਘੁੰਮੋ, ਚਾਹੇ ਸਾਈਕਲ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਸਾਈਕਲ-ਰਿਕਸ਼ਾ ਉੱਤੇ, ਕੁਝ ਵੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।

ਰੂਪਨਗਰ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੱਸਣ ਨੂੰ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਬਿਜ ਲਾਲ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਰੂਪਨਗਰ ਹੀ ਰਹੇ। ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋ. ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਕਦੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਅੰਗਕਾਰ ਭੂਸ਼ਣ ਧਿਆਨਪੁਰੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਰਹੇ। ਇਹ ਬੜਾ ਪਿਆਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਉਹੀ ਜਾਣਨ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੇਖਣ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਰੂਪਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ? ਇਸ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਨਾਂ ਕਦੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ?
- (ਅ) ਰੂਪਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਕਿਹੜੇ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ?
- (ੲ) ਰੂਪਨਗਰ ਹੈਂਡਵਰਕਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹੈ?
- (ਸ) ਰੂਪਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ?
- (ਹ) ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੰਧੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ?
- (ਕ) ਰੂਪਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਸੜਕੀ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ?
- (ਖ) ਰੂਪਨਗਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਪੈਰਾ ਲਿਖੋ।

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਹੈਂਡ ਵਰਕਸ	:	ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੋਂ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਾ ਕੇ ਕੋਈ ਨਹਿਰ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੋਵੇ
ਸੰਧੀ	:	ਸਮਝੌਤਾ, ਸੁਲ੍ਹਾਨਾਮਾ
ਸੁਮੇਲ	:	ਚੰਗਾ ਮੇਲ, ਸੁਜੋੜ
ਭੂਮੀ	:	ਧਰਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ
ਸਿਫਤਾਂ	:	ਗੁਣ, ਵਡਿਆਈ, ਉਸਤਤ, ਸ਼ਲਾਘਾ
ਵਾਹਨ	:	ਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਗੱਡੀ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਜੋੜ-ਮੇਲਾ, ਮੁਹਾਂਦਰਾ, ਠੁੱਕ ਬਣਨੀ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ, ਫ਼ਾਸਲਾ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਵਹੀਰਾਂ, ਸ਼ਰਧਾਲੂ

ਵਿਆਕਰਨ : ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੜਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਕੌਣ, ਮੈਂ, ਅਸੀਂ, ਤੁਸੀਂ, ਉਹ, ਜੋ ਆਦਿ।

ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ :

1	ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ	2	ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ
3	ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ	4	ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ
5	ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ	6	ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ

1 ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ, ਤੁਸੀਂ, ਉਹ ਆਦਿ।

ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

(ੳ) ਉੱਤਮਪੁਰਖ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਖ

(ਅ) ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਦੂਜਾ ਪੁਰਖ

(ੲ) ਅੰਨਯ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ

(ੳ) **ਉੱਤਮਪੁਰਖ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਖ :** ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਖ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਮੈਂ, ਮੈਨੂੰ, ਅਸੀਂ, ਸਾਡਾ ਆਦਿ।

(ਅ) **ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਦੂਜਾ ਪੁਰਖ :** ਜਿਸ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਦੂਜਾ ਪੁਰਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਤੂੰ, ਤੁਸੀਂ, ਤੇਰਾ, ਤੁਹਾਡਾ ਆਦਿ।

(ੲ) **ਅੰਨਯ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ :** ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਨਯ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਉਹ, ਉਹਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਆਦਿ।

4. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ, ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪੜਨਾਂਵ ਚੁਣੋ :

(ੳ) “ਤੂੰ ਸੁਣਦਾ ਨੀ, ਬੀਰ”, ਭੈਣ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ ਨੂੰ ਹਲੂਣ ਕੇ ਆਖਿਆ।

(ਅ) “ਇਹ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲਊ?” “ਹੋਰ ਕੀ?” ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

(ੲ) “ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ?” ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਸੱਤ ਮਿੰਟ ਸਹਿਮ ਕੇ ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ।

ਤੁਹਾਡਾ ਪਿੰਡ/ਸ਼ਹਿਰ ਕਿਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹੈ? ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦਸ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਖਾਓ।

ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ

ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਸ਼ਕਰਗੰਜ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਪ-ਤਿਆਗ ਤੇ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾਇਆ।

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਕੋਠੀਵਾਲ ਵਿੱਚ ਪਿਤਾ ਸ਼ੇਖ਼ ਜਮਾਲੁਦੀਨ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਕਰਸੁਮ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ 1173 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਮੁਲਤਾਨ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਉੱਥੇ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਸਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ। ਇੱਥੋਂ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਕਈ ਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਵੀ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿੰਨਾ ਅਰਸਾ ਹਾਂਸੀ-ਹਿਸਾਰ ਵੱਲ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਖੀਰ ਉਹਨਾਂ ਸਤਲੁਜ ਕੰਢੇ ਪਾਕਪਟਨ ਆ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਰੁਹਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਤਿਆਗ-ਵਿਰਾਗ ਵਾਲੀ ਰਹਿਣੀ-ਸਹਿਣੀ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਬਖ਼ਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਇੰਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਹੀ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਜ਼ੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਲਗਾਤਾਰ 32 ਵਰ੍ਹੇ ਨਿਭਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਮਧੁਰਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਉੱਚੀ ਕਰਨੀ ਵਾਲ਼ੇ ਫ਼ਕੀਰ ਸਨ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਹੀ ਸਰਲ, ਸਾਦਾ, ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਾਲ਼ਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਸਾਂ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੱਚਾ ਕੋਠਾ, ਜੁਆਰ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਉੱਬਲੇ ਹੋਏ ਛੋਲੇ ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਕੰਬਲੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਸੀ। ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਆਉਂਦਾ, ਉਹ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਪਾ ਛੱਡਦੇ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਇਤਨਾ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਮਨੋਹਰ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਕਰਗੰਜ (ਮਿਠਾਸ ਦਾ ਭੰਡਾਰ) ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ

ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੰਦੇ। ਉਹ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸਲੋਕ ਲਿਖੇ, ਉਹ ਸੌ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਮੁਹੱਬਤ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ :

ਦਿਲਹੁ ਮੁਹਬਤਿ ਜਿੰਨ ਸੇਈ ਸਚਿਆ ॥

ਜਿਨੁ ਮਨਿ ਹੋਰੁ ਮੁਖਿ ਹੋਰੁ ਸਿ ਕਾਂਢੇ ਕਚਿਆ ॥

ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਭ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਕਰੋ ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਮਨਾਓ। ਜੇ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਵੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਭਲਾਈ ਵਾਲਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਨੇਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਤਨ, ਮਨ ਸਦਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਰਹੇਗਾ:

ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਢਾਇ

ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਈ, ਪਲੇ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ ॥

ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਾਸ ਕੈਂਚੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਿਫਤ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਕੈਂਚੀ ਬੜੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਲੋਹੇ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤ ਤਿੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਧਾਰ ਸੋਹਣੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਕੱਟਦੀ ਹੈ।”

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕੈਂਚੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ ਲਈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਘੁਮਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਭਾਈ, ਪ੍ਰੇਮੀਆ! ਤੂੰ ਇਹ ਲੈ ਜਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਚੀਰ-ਫਾੜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਕੱਟਣਾ-ਤੋੜਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜੋੜਨਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਸੂਈ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇ ਤਾਂਕਿ ਮੈਂ ਪਾਟਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਸਕਾਂ, ਅੱਡੋ-ਅੱਡ ਨਿੱਖੜੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ-ਪਿਆਰ ਦੇ ਧਾਗੇ ਵਿੱਚ ਪਰੋ ਸਕਾਂ।”

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਦਵੈਸ਼ ਤੇ ਨਫਰਤ ਦਾ ਸੀ। ਮੰਗੋਲਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੰਧ, ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੱਕ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿੱਚ ਦਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਾਬਰ ਮੰਗੋਲਾਂ ਨੇ ਲਗ-ਪਗ ਅੱਸੀ ਲੱਖ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਖ਼ੂਨੀ ਹਾਲਾਤ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖੀ-ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੀ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਸੀ? ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਤੇ ਖ਼ੂਨੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਇਨਸਾਨ ਮਾਣਕ-ਮੋਤੀ ਹਨ ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਪਵਿੱਤਰ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਬੋਲ ਬੋਲਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ:

ਇਕੁ ਫਿਕਾ ਨਾ ਗਾਲਾਇ ਸਭਨਾ ਮੈ ਸਚਾ ਧਣੀ ॥

ਹਿਆਉ ਨ ਕੈਹੀ ਠਾਹਿ ਮਾਣਕ ਸਭ ਅਮੋਲਵੇ ॥

ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਮੁਲਾਣੇ ਜਾਂ ਫਕੀਰ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਨੂੰ ਪਸੰਦ

ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਨਮਾਜ਼ਾਂ, ਰੋਜ਼ੇ ਵਗ਼ੈਰਾ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਇਹ ਸ਼ਰ੍ਹਾ - ਸ਼ਰੀਅਤ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਫ਼ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਬੰਦਗੀ ਲਈ ਮੁਸੱਲਾ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰ ਤੇ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਕਾਲੇ ਸੂਫ਼ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਪਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਰੱਬੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਹਨੇਰ ਢੋਂਦਾ ਹੈ:

ਫ਼ਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ ਸੂਫ਼ ਗਲਿ ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ ॥

ਬਾਹਰਿ ਦਿਸੈ ਚਾਨਣਾ ਦਿਲਿ ਅੰਧਿਆਰੀ ਰਾਤਿ ॥

ਕੁਝ ਅਣਜਾਣ ਲੋਕਾਂ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਸਨ ਤੇ ਚੰਗੇ ਅਮੀਰ ਸਨ। ਲੇਕਿਨ ਤਾਰੀਖ਼ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਸੁਲਤਾਨ ਨਾਸਰੁੱਦੀਨ ਮਹਿਮੂਦ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਜ਼ੀਰ ਅਲਗ਼ ਖ਼ਾਂ ਭੇਜ ਕੇ ਜਗੀਰ ਦਾ ਪਟਾ ਤੇ ਕੁਝ ਨਕਦ ਰਕਮ ਆਪ ਪਾਸ ਭੇਜੀ। ਨਕਦੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਲੈ ਕੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਜਗੀਰ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਵਾਨਾ ਵਾਪਸ ਮੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਸੁਲਤਾਨ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੇ ਕੇ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਅਹਿਸਾਨ ਕਰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸਾਡਾ ਅਸਲ ਅੰਨਦਾਤਾ ਰੱਬ, ਸਾਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਨ ਜਤਾਏ ਲਗਾਤਾਰ ਰਿਜ਼ਕ ਦੇਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਗ਼ਰੀਬ ਬੰਦਾ ਆ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਲਬਨ ਵੱਲ ਇੱਕ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ੀ ਰੁੱਕਾ ਲਿਖ ਦਿਓ ਤਾਂਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਮਾਲੀ ਇਮਦਾਦ ਲੈ ਸਕਾਂ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਨੂੰ ਉਸ ਨਿਮਾਣੇ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਦਇਆ ਆ ਗਈ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ, “ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇ ਸਕੇਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ।”

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਮੁਸਲਿਮ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਾਮਾਤ ਦੀ ਬੜਾ ਚਰਚਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੁਹਾਨੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਇੱਕ ਵੇਰ ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਤੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਬਹਾਉੱਦੀਨ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਦੂਰ ਨਿੱਕਲ ਗਏ ਤੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਛਿੜ ਪਈ ਕਿ ਕਰਾਮਾਤ ਵੱਡੀ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਲਾਕਾਤ? ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਇਨਸਾਨੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਬਹਾਉੱਦੀਨ ਕਰਾਮਾਤ ਨੂੰ। ਜਦੋਂ ਦੋਵੇਂ ਦਰਵੇਸ਼ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਨਗਰ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸਖ਼ਤ ਮੀਂਹ-ਹਨੇਰੀ ਆ ਗਈ ਤੇ ਤੁਫ਼ਾਨ ਝੁੱਲਣ ਲੱਗਾ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਸ਼ੇਖ਼ ਜੀ, ਹੁਣ ਵਕਤ ਹੈ, ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਾਓ ਤਾਂਕਿ ਆਫ਼ਤ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਹੋ ਸਕੇ।” ਸ਼ੇਖ਼ ਬਹਾਉੱਦੀਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ, “ਇੰਨੀ ਛੇਤੀ ਕਰਾਮਾਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?” ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗ਼ਰੀਬੜਾ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮੇਲੀ-ਮੁਲਾਕਾਤੀ ਹੈ, ਜਾਣੂ-ਪਛਾਣੂ ਹੈ, ਆਪਾਂ ਉਸ ਪਾਸ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ।” ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਸ ਨੇ ਆਦਰ ਨਾਲ਼ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸਫ਼ 'ਤੇ ਬਠਾਇਆ, ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਧੁਆ ਕੇ ਸਰਦਾ-ਬਣਦਾ ਭੋਜਨ ਖੁਆਇਆ। ਅਖੀਰ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ-ਜਿਊੜੇ ਨੇ ਅਰਾਮ

ਲਈ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੇ। ਦੋਵੇਂ ਫਕੀਰ ਇਸ ਪਰਾਹੁਣਚਾਰੀ 'ਤੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਦੱਸੋ, ਸ਼ੇਖ ਜੀ! ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਵਡਿਆਈ ਹੈ?” ਬਹਾਉਦੀਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ, “ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲੋਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਵੱਡੀ ਹੈ।”

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਵੱਡ-ਪਰਿਵਾਰੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜ ਲੜਕੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਲੜਕੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ। ਆਪ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕਰ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਚਿਸ਼ਤੀ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਗੱਦੀ ਖਾਨਦਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੇ ਹੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਲੇਕਿਨ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਨੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਆਪਣਾ ਮੁਸੱਲਾ ਤੇ ਤਸਬੀ (ਮਾਲਾ) ਸੱਯਦ ਮਹਿਮੂਦ ਕਿਆਨੀ ਦੇ ਹੱਥ, ਸ਼ੇਖ ਨਿਜ਼ਾਮੁਦੀਨ ਪਾਸ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੁਹਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਤਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ।

ਬੁਢਾਪੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਡੰਗੋਰੀ ਫੜ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਜਿਹਾ ਰੋਹ ਆਇਆ ਕਿ ਸੋਟੀ ਦੂਰ ਵਗਾਹ ਕੇ ਮਾਰੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਮੈਂ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇੱਕ ਅੱਲਾ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਇਤਕਾਦ।

ਅਖੀਰ 15 ਅਕਤੂਬਰ 1265 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਪਾਕਪਟਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੇ ਆਪ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ? ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ?
- (ਅ) ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ?
- (ੲ) ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਕੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ? ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੀ ਘਟਨਾ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।
- (ਸ) ‘ਫਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ ਸੂਫ਼ ਗਲਿ ਦਿਲ ਕਾਤੀ ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ।।
ਬਾਹਿਰ ਦਿਸੈ ਚਾਨਣਾ ਦਿਲ ਅੰਧਿਆਰੀ ਰਾਤਿ।’
ਉਪਰੋਕਤ ਸਲੋਕ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
- (ਹ) ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਅਤੇ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ? ਇਹ ਗੱਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਸੱਚੀ ਸਿੱਧ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਈ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਸੂਫ਼ੀ : ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਾਂਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਫਿਰਕਾ ਜੋ ਕਾਲੇ ਸੂਫ਼ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਰ੍ਹਾ-ਸ਼ਰੀਅਤ	:	ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ
ਰੁੱਕਾ	:	ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ਜਾਂ ਸੁਨੇਹਾ
ਸਬਕ	:	ਮੱਤ, ਸਿੱਖਿਆ, ਉਪਦੇਸ਼, ਪਾਠ
ਅਰਸਾ	:	ਸਮਾਂ, ਚਿਰ, ਦੇਰ
ਮਧੁਰਤਾ	:	ਮਿਠਾਸ
ਮਨੋਹਰ	:	ਮਨ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਸੋਹਣਾ, ਸੁੰਦਰ
ਤਾਕੀਦ	:	ਪਕਿਆਈ, ਪ੍ਰੌੜਤਾ
ਦੁੱਸ਼	:	ਦੁਸ਼ਮਣੀ, ਈਰਖਾ, ਵੈਰ
ਪ੍ਰਪੰਚ	:	ਅਡੰਬਰ, ਢੋਂਗ, ਛਲ, ਕਪਟ, ਧੋਖਾ
ਮੁਸੱਲਾ	:	ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਆਸਣ
ਦਰਵੇਸ਼	:	ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ, ਸੰਤ
ਮੰਗੋਲ	:	ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵੱਸਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਜਾਤ
ਜਾਬਰ	:	ਜ਼ਾਲਮ, ਜਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਧੱਕੇਬਾਜ਼
ਇਲਾਹੀ ਇਤਕਾਦ	:	ਰੱਬ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ
ਇਮਦਾਦ	:	ਮਦਦ, ਸਹਾਇਤਾ
ਸੂਫ਼	:	ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ:

ਸੂਫ਼ੀ, ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ, ਨਿਵਾਸ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ, ਵਿਹਾਰ, ਆਫ਼ਤ, ਤਾਕੀਦ, ਅਨੁਮਾਨ, ਜਾਹਰ, ਜਾਨਸ਼ੀਨ, ਸੰਦੇਸ਼, ਅਹਿਸਾਨ

ਵਿਆਕਰਨ: ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪੁਰਖ - ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

2. ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ:

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਆ ਕੇ ਜਾਂ ਉਸ ਵਾਕ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

(ੳ) ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਮੁਲਤਾਨ ਚਲੇ ਗਏ।

(ਅ) ਸਾਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਨਾਲ਼ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(ੲ) ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਨਸ਼ੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ, ਆਪਸ, ਆਪਣੇ-ਆਪ, ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

3. ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ:

ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਦੀ ਦਿਸਦੀ ਚੀਜ਼ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

(ੳ) ਅਹੁ ਕੁਝ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਅ) ਭਾਈ, ਪ੍ਰੇਮੀਆ! ਤੂੰ ਇਹ ਲੈ ਜਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲ਼ੀ ਤੇ ਚੀਰ-ਫਾੜ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ 'ਅਹੁ' ਅਤੇ 'ਇਹ' ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

4. ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ:

ਉਸ ਪੜਨਾਂਵ ਨੂੰ ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ,

(ਉ) ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾ-ਸ਼ਰੀਅਤ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

(ਅ) ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਕਈ ਮੁਰੀਦ ਸਨ।

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਕੋਈ’ ਅਤੇ ‘ਕਈ’ ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

5. **ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ**: ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਯੋਜਕਾਂ ਵਾਂਗ ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

(ੳ) ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੁਖੀ ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਜਿਹੜੇ ਗਰਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬਰਸਦੇ ਨਹੀਂ।

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਜੋ’ ਅਤੇ ‘ਜਿਹੜੇ’ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

6. **ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ**: ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ: -

(ੳ) ਉੱਚੀ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਫਕੀਰ ਕੌਣ ਸਨ?

(ਅ) ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕੋਲ ਕੋਂਚੀ ਲੈ ਕੇ ਕੌਣ ਆਇਆ ਸੀ?

(ੲ) ਕਿਹੜਾ ਰੋਲ੍ਹਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ?

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਕੌਣ’, ਅਤੇ ‘ਕਿਹੜਾ’ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ।

- **ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹੜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪੜਨਾਂਵ ਹਨ:**

(ੳ) ਆਪੁ ਦਾ ਜਨਮ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਕੋਠੀਵਾਲ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।

(ਅ) ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੁਹਾਨੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਉੱਤਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ।

(ੲ) “ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮੀਆ! ਤੂੰ ਇਹ ਲੈ ਜਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਤੇ, ਚੀਰ ਫਾੜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਕੱਟਣਾ - ਤੋੜਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜੋੜਨਾ ਹੈ।”

(ਸ਼) ਸ਼ੇਖ ਬਹਾਉਦੀਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ, “ਇਤਨੀ ਛੇਤੀ ਕਰਾਮਾਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?”

(ਹ) ਸਾਨੂੰ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਸਮਝੋ:

ਫਰੀਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਰਿ ਚਾਕਰੀ ਦਿਲ ਦੀ ਲਾਹਿ ਭਰਾਂਦਿ
ਦਰਵੇਸ਼ਾ ਨੋ ਲੋੜੀਐ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜੀਰਾਂਦਿ ॥’

ਪੰਜਾਬ

ਪੰਜਾਬ! ਕਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਤਿਰੀ, ਸ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਤਿਰੇ,
ਜਲ, ਪੌਣ ਤਿਰਾ, ਹਰਿਐਲ ਤਿਰੀ, ਦਰਯਾ, ਪਰਬਤ, ਮੈਦਾਨ ਤਿਰੇ।
ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਛਤ੍ਰ ਤਿਰਾ, ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਛਤ੍ਰ ਹਿਮਾਲਾ ਦਾ,
ਮੋਢੇ ਤੇ ਚਾਦਰ ਬਰਫਾਂ ਦੀ, ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸੇਕ ਜੁਆਲਾ ਦਾ।
ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਬਰਫੀ ਜਮਨਾ ਦੀ, ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਖੜਗ ਅਟਕ ਦਾ ਹੈ,
ਪਿਛਵਾੜੇ ਬੰਦ ਚਟਾਨਾਂ ਦਾ, ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਤੋੜ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਅਰਸ਼ੀ ਬਰਕਤ ਰੂੰ ਵਾਂਗ ਉੱਤਰ, ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਢੇਰ ਲਗਾਂਦੀ ਹੈ,
ਚਾਂਦੀ ਢਲ ਕੇ ਵਿਛਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸੋਨਾ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਤੂੰ ਅੰਦਰੋਂ-ਬਾਹਰੋਂ ਨਿੱਘਾ ਹੈਂ, ਨਾ ਗਰਮੀ ਹੈ ਨਾ ਪਾਲਾ ਹੈ,
ਨਾ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਦਿਖਲਾਵਾ ਹੈ, ਨਾ ਅੰਦਰ ਕਾਲਾ-ਕਾਲਾ ਹੈ।
ਜੋਬਨ ਵਿੱਚ ਝਲਕ ਜਲਾਲੀ ਹੈ, ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮਟਕ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ,
ਹਿੱਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਮਤ ਆਲੀ ਹੈ, ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਗਿੱਠ-ਗਿੱਠ ਲਾਲੀ ਹੈ।
ਕਿਆ ਚੂੜੇ-ਬੀੜੇ ਫਬਦੇ ਨੇ, ਜੋਬਨ-ਮੱਤੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ,
ਜਦ ਪਾਣ ਮਧਾਣੀ ਚਾਟੀ ਵਿੱਚ, ਤਦ ਸ਼ੋਰ ਉੱਠਣ ਘੁਮਕਾਰਾਂ ਦੇ।
ਕੋਈ ਤੁੰਬਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਕੱਤਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਪੀਂਹਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਛੜਦੀ ਹੈ।
ਕੋਈ ਸਿਊਂਦੀ, ਕੋਈ ਪਰੋਂਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੇਲਾਂ-ਬੂਟੇ ਕੱਢਦੀ ਹੈ।
ਪਿੱਪਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂਵੇਂ ਪੀਂਘਾਂ ਨੂੰ, ਕੁੱਦ-ਕੁੱਦ ਕੇ ਮਸਤੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ,
ਟੁੰਬਦਾ ਹੈ ਜੋਸ਼ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ, ਇੱਕ ਛੱਡਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਫੜਦੀ ਹੈ।
ਜਦ ਰਾਤ ਚਾਨਣੀ ਖਿੜਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਰਾਗ ਇਲਾਹੀ ਛਿੜਦਾ ਹੈ,
ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਲੋਹੜਾ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਜੋਬਨ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਭਿੜਦਾ ਹੈ।

ਵੰਝਲੀ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਜਦ ਤੂੰਬਾ ਸਿਰ ਧੁਣਿਆਂਦਾ ਹੈ,
 ਮਿਰਜ਼ਾ ਪਿਆ ਕੂਕਾਂ ਛੱਡਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਾਰਸ ਹੀਰ ਸੁਣਾਂਦਾ ਹੈ।
 ਖੂਹਾਂ 'ਤੇ ਟਿੱਚ-ਟਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਲ ਪਏ ਪੱਸਦੇ ਨੇ,
 ਭੱਤੇ ਛਾਹ ਵੇਲੇ ਢੁਕਦੇ ਨੇ, ਹਾਲੀ ਤੱਕ-ਤੱਕ ਕੇ ਹੱਸਦੇ ਨੇ।
 ਤੇਰੀ ਮਾਖਿਉਂ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਦੀ, ਸਿਫਤ ਕਰਦਿਆਂ ਜੀਅ ਨਾ ਰੱਜਦਾ ਹੈ,
 ਉਰਦੂ ਹਿੰਦੀ ਦਿਆਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਸੁਰ-ਤਾਲ ਤਿਰਾ ਹੀ ਵੱਜਦਾ ਹੈ।

ਵੱਸੋ-ਰਸੇ, ਘਰ-ਬਾਰ ਤਿਰਾ, ਜੀਵੇ, ਜਾਗੇ ਪਰਵਾਰ ਤਿਰਾ,
 ਮਸਜਿਦ, ਮੰਦਿਰ, ਦਰਬਾਰ ਤਿਰਾ, ਮੀਆਂ, ਲਾਲਾ, ਸਰਦਾਰ ਤਿਰਾ।
 ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ ਭੀ ਸੋਹਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੇਰਾ ਰੰਗ ਨਿਆਰਾ ਹੈ,
 ਤੇਰੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਕੁੱਲਾ ਭੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਹੈ।
 ਤੇਰੇ ਜ਼ੋਰੇ-ਜ਼ੋਰੇ ਅੰਦਰ, ਅਪਣੱਤ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵੱਸਦੀ ਹੈ,
 ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ, ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨੱਸਦੀ ਹੈ।
 ਦਰਗਾਹੀ ਸੱਦੇ ਆ ਗਏ ਨੇ, ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਸਫਰ ਦਾ ਹੈ,
 ਪਰ ਤੇਰੇ ਬੁਹਿਓਂ ਹਿੱਲਣ ਨੂੰ 'ਚਾਤ੍ਰਕ' ਦਾ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) 'ਪੰਜਾਬ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ?
- (ਅ) ਕਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦਾ ਹੈ?
- (ੲ) ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਕਰਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਵਰਨਣ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ?
- (ਸ) ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹਨ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ :

- (ੳ) ਅਰਸ਼ੀ ਬਰਕਤ ਤੂੰ ਵਾਂਗ ਉੱਤਰ, ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਢੇਰ ਲਗਾਂਦੀ ਹੈ,
 ਚਾਂਦੀ ਢਲ ਕੇ ਵਿਛਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਨਾ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

- (ਅ) ਤੇਰੀ ਮਾਖਿਉਂ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਦੀ, ਸਿਫਤ ਕਰਦਿਆਂ ਜੀਅ ਨਾ ਰੱਜਦਾ ਹੈ,
ਉਰਦੂ ਹਿੰਦੀ ਦਿਆਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਸੁਰ-ਤਾਲ ਤਿਰਾ ਹੀ ਵੱਜਦਾ ਹੈ।
- (ੲ) ਤੇਰੇ ਜ਼ੋਰੇ-ਜ਼ੋਰੇ ਅੰਦਰ, ਅਪਣੱਤ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵੱਸਦੀ ਹੈ,
ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ, ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨੱਸਦੀ ਹੈ।

3. ਐੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਤਿਰੀ	:	ਤੇਰੀ
ਸਾਮਾਨ	:	ਸਮਾਨ, ਸਮਗਰੀ
ਹਰਿਅਲ	:	ਹਰਿਆਵਲ
ਛਤ੍ਰ	:	ਛਤਰ
ਜੁਆਲਾ	:	ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ, ਤਪਸ਼
ਅਰਸ਼ੀ	:	ਅਸਮਾਨੀ, ਅਕਾਸ਼ੀ, ਅਲੌਕਾਰ
ਮਟਕ	:	ਮਜਾਜ਼, ਨਖਰਾ, ਨਜ਼ਾਕਤ
ਆਲੀ	:	ਵੱਡੀ, ਉੱਚੀ
ਬੀੜੇ	:	ਕੱਪੜੇ ਜਾਂ ਧਾਗੇ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਬਟਨ
ਤੁੰਬਦੀ	:	ਰੂੰ ਤੁੰਬਦੀ
ਛੜਦੀ	:	ਛਿਲਕਾ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਮੋਹਲੇ ਨਾਲ, ਅਨਾਜ ਕੁੱਟਦੀ
ਇਲਾਹੀ	:	ਰੱਬੀ
ਬਿਰਹਾ	:	ਵਿਛੋੜਾ, ਜੁਦਾਈ
ਵੰਝਲੀ	:	ਬੰਸਰੀ
ਵਹਿਣਾਂ	:	ਖ਼ਿਆਲਾਂ, ਸੋਚਾਂ
ਪੁਣਿਆਂਦਾ	:	ਟੁਣਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ
ਧਸਦੇ	:	ਖੁਭਦੇ
ਮਾਖਿਉਂ	:	ਮਾਖਿਓਂ, ਸ਼ਹਿਦ
ਛਾਹ - ਵੇਲਾ	:	ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੋਜਨ
ਭੱਤੇ	:	ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਭੋਜਨ
ਨਿਆਰਾ	:	ਵੱਖਰਾ
ਅਪਣੱਤ	:	ਆਪਣਾਪਣ

4. ਵਾਕ ਬਣਾਓ :

ਬਰਕਤ, ਨਿਰਾਲੀ, ਹਿੰਮਤ, ਸਿਫਤ, ਸੁਰ-ਤਾਲ, ਜ਼ੋਰੇ-ਜ਼ੋਰੇ, ਨਿਆਰਾ

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ।

ਹਰਿਆਵਲ ਦੇ ਬੀਜ

ਦੂਰ ਤੱਕ ਤਪਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰੂਥਲ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਤਿੱਖੀਆਂ-ਤੁਰਸ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਵਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਚੁਫੇਰੇ ਉੱਡਦੀ ਹੋਈ ਰੇਤ ਸੀ।

ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੋਂ ਉੱਥੇ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਜੰਗਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਫ਼ਕੀਰ ਉਸ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਲੰਘਿਆ। ਉਹਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਲੋਕ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਰੁੱਖ ਵੱਢ ਰਹੇ ਸਨ। ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉੱਜੜ ਜਾਣਾ ਏ।”

ਉਹ ਲੋਕ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜੰਗਲ ਕੱਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਲੱਕੜਾਂ ਵੇਚ-ਵੇਚ ਕੇ ਅਮੀਰ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਗੱਲ ਮੂਰਖਤਾ ਭਰੀ ਲੱਗੀ।

ਉਹ ਹੱਸੇ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹੀ ਰੁੱਖ ਵੱਢਦੇ ਰਹੇ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜੰਗਲ ਮੁੱਕ ਗਏ। ਫੇਰ ਹੜ੍ਹ ਵੀ ਆਏ। ਹੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸੋਖਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਰੁੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਬਾਹੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਵੀ ਰੋੜ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਲੋਕ ਨੰਗ-ਮੁਨੰਗੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਦੇਸ਼ ਮਾਰੂਥਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਨਿੱਤ-ਦਿਨ ਵਗਦੀਆਂ ਉਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਰੇਤ ਵਿਛਾ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀਆਂ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਹਵਾ ਨੇ ਝੱਖੜ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ। ਬੇਰੰਗ ਜਿਹੇ ਢਾਂਚੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਖੜ ਗਏ। ਰੇਤਥਲ ਦਾ ਤੁਫ਼ਾਨ ਬਹੁਤ ਮਾਰੂ ਸੀ। ਝੱਖੜ ਦਾ ਵੇਗ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਕਿਆਸੇ ਥਾਂਵਾਂ ਵੱਲ ਉਡਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ।

ਵੱਸਦੇ ਲੋਕ ਉੱਜੜ-ਪੁੱਜੜ ਗਏ। ਭੀਖੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਝੱਖੜ ਸਾਹਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਟਿਕੇ। ਉਹ ਉੱਖੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਲੁੜ੍ਹਕਦੇ, ਰਿੜ੍ਹਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਾਂਹਵਾਂ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਬਾਂਹਵਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਅਟਕ ਗਏ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਪੂਰੀ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਪਰਤੀ, ਝੱਖੜ ਥੰਮ੍ਹ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਜਿਸਨੇ ਝੱਖੜ ਦੀ ਤੀਬਰ ਗਤੀ ਕੋਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਸੀ।

ਉਸ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਤੱਕ ਲਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਤਿੰਨੇ ਜਣੇ ਉਹਨਾਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਟਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਟਾਹਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਰੁੱਖ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਵਿੱਚ ਤਾਜ਼ਗੀ ਸੀ।

ਭੀਖੂ ਬੋਲਿਆ, “ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੇ ਪੀਣ ਲਈ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਪਾਣੀ ਏ, ਤਾਂ ਹੀ ਇਹ ਰੁੱਖ ਏਨਾ ਹਰਾ ਏ।”

ਪਾਣੀ ਲੱਭਣ ਲਈ ਭੀਖੂ ਨੇ ਡੰਗੋਰੀ ਨਾਲ਼ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਠਕੋਰਿਆ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੇਖੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਲੀਕਾਂ ਵਾਹੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਡੰਗੋਰੀ ਗੱਡ ਦਿੱਤੀ।

ਉਹ ਸਾਰੇ ਜੀਅ ਰਲ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਪੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਉੱਥੇ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਪਾਣੀ ਸੀ। ਝੱਖੜ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਉਸ ਸ੍ਰੋਤ ਨੂੰ ਰੇਤ ਨਾਲ ਢਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਰਾਛਾਂ ਖਿੜ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਬੁੱਕਾਂ ਭਰ-ਭਰ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਰੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਫਲ ਤੋੜੇ ਤੇ ਢਿੱਡ ਭਰ ਲਿਆ। ਰੁੱਖ ਦੀ ਠੰਢੀ-ਮਿੱਠੀ ਛਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੋ ਗਈ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਆਲਮ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖੇਡਣ ਲਈ ਆੜੀ ਲੱਭ ਪਿਆ। ਉਹ ਕਦੀ ਰੁੱਖ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਕਦੀ ਲਮਕਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ਝੂਲਦਾ।

ਭੀਖੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੱਸਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਜੇ ਏਨਾ ਸੋਹਣਾ ਰੁੱਖ ਕੋਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦੇ?”----- ਆਪਾਂ ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਪਈਏ।”

ਭੀਖੂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਲਾਹ ਜਚ ਗਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭੀਖੂ ਤੜਕਸਾਰ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਟਾਹਣੀਆਂ ਤੋੜ ਕੇ ਢਾਹ ਛੱਤਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪਤਨੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਦਾਸ ਹੋਈ, ਬੋਲੀ, “ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਹਨੂੰ ਕਰਨਾ ਸੀ? ਇਹਨਾਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਸੀ।”

ਭੀਖੂ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਭੀਖੂ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ, ਸੁੰਨੇ ਢਾਹੇ ਵਿੱਚ ਬਹਿਣ, ਖਲੋਣ ਲਈ ਮੰਜਾ-ਪੀੜ੍ਹਾ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਕੁਝ ਟਾਹਣੇ ਵੱਢ ਕੇ ਮੰਜਾ, ਪੀੜ੍ਹਾ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਪਤਨੀ ਨੇ ਹੌਕਾ ਭਰ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਇਹ ਰੁੱਖ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਛਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਿੰਨੇ ਮਿੱਠੇ ਇਹਦੇ ਫਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।”

ਭੀਖੂ ਖਿੜ ਗਿਆ, “ਆਪਾਂ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਮੇਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ। ਰੁੱਖ ਕੋਲ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਥੇਰੀ ਛਾਂ ਏ।”

ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨਿੱਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਰੁੱਖ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮੁੱਕਦਾ ਰਿਹਾ।

ਆਖਰਕਾਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਭਰੇ ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਟੁੰਡ ਜਿਹਾ ਤਣਾ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਭੀਖੂ ਨੇ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, “ਤਣੇ ਨੂੰ ਆਪਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵਰਤਾਂਗੇ। ਹੁਣ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਲਕ ਨੂੰ ਉਹਦਾ ਵੀ ਟੱਬਰ-ਟੀਹਰ ਹੋਵੇ। ਉਦੋਂ ਇਹ ਤਣਾ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ।”

ਇੱਕ ਦਿਨ ਫਕੀਰ ਉਸ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਲੰਘਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੂਆਂ ਵਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਫਕੀਰ ਨੇ ਢਾਹੇ ਦੇ ਸੇਕ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ ਰੱਬ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੀ ਕੋਈ ਰੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ?”

ਭੀਖੂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਬਾਬਾ! ਹੈਰਾਨ ਏ, ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਔਹ ਖੜ੍ਹਾ ਏ ਟੁੰਡ-ਮੁੰਡ ਜਿਹਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ

ਦੀ ਕੱਟ-ਵੱਢ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁੜ ਪੁੰਗਰਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

ਫ਼ਕੀਰ ਰੁੱਖ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਕੁਝ ਛਿਣ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, “ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰੁੱਖ ਕੱਟੇ ਹੀ ਨੇ। ਕਦੀ ਰੁੱਖ ਲਾਏ ਵੀ ਨੇ? ਕੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰਿਆਵਲ ਦੇ ਬੀਜ ਮੁੱਕ ਗਏ?” ਭੀਖੂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਅਹੁੜੀ।

ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਆਂ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਉਦਾਸ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ, “ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਘਰ ਉੱਤੇ ਉਜਾੜੇ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ ਰੁੱਖ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਘਰ ਦੇ ਜੀਅ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਏ। ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹਰਿਆਵਲ ਦੇ ਬੀਜ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਉਹ ਬੀਜ ਟੱਬਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪੁੰਗਰ ਪਏ ਸਨ। ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਜਿਹੇ ਰੜੀ ਥਾਂ ‘ਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਆਲਮ ਰੋਣਹਾਕਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ, “ਬਾਪੂ! ਤੂੰ ਰੁੱਖ ਵੱਢਣ ਵਾਲਾ ਕਿਉਂ ਬਣਿਆਂ ਸੈਂ? ਤੂੰ ਰੁੱਖ ਉਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ?”

ਭੀਖੂ ਨੇ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਏ ਨੇ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲਈ, “ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰੀਦਾ ਏ। ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ.....”

ਮਾਰੂਥਲ ਵਿੱਚ ਵਾਵਰੋਲਾ ਜਿਹਾ ਉੱਠਿਆ। ਅਚਾਨਕ ਆਲਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ, “ਹੁਣ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਤਾਂ ਹੋ ਹੀ ਗਿਆ ਵਾਂ। ਹੁਣ, ਮੈਂ ਬਣਾਂਗਾ ਰੁੱਖ ਉਗਾਉਣ ਵਾਲਾ।”

---ਤੇ ਆਲਮ ਤਿੱਖੜ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਹਰਿਆਵਲ ਦੇ ਬੀਜ ਲੱਭਣ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਆਲਮ ਨੂੰ ਹਰਿਆਵਲ ਦੇ ਬੀਜ ਲੱਭ ਪਏ ਹਨ।

ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਆਲਮ ਜਿੱਧਰ ਦੀ ਵੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਰੁੱਖ ਲਾਉਂਦਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ:

- (ੳ) ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?
- (ਅ) ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਕੀਤੀ ਕਟਾਈ ਦਾ ਕੀ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ?
- (ੲ) ਰੇਤਥਲ ਦੇ ਤੁਫ਼ਾਨ ਕਾਰਨ ਭੀਖੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ?
- (ਸ) ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭੀਖੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਰੁੱਖ ਕਿਵੇਂ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ?
- (ਹ) ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਭੀਖੂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਰੁੱਖ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰੇਰਿਆ?

(ਕ) ਆਲਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਭੀਖੂ ਅਤੇ ਫਕੀਰ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲੀ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਤੁਰਸ਼	:	ਗੁਸੈਲ, ਕ੍ਰੋਧੀ
ਰੇਤਥਲ, ਮਾਰੂਥਲ	:	ਰੇਗਿਸਤਾਨ, ਰੇਤਲਾ ਇਲਾਕਾ
ਜ਼ਰਖੇਜ਼	:	ਉਪਜਾਊ
ਮਾਰੂ	:	ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਘਾਤਕ
ਸਾਹਵੇਂ	:	ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਮੁਹਰਲੇ ਪਾਸੇ
ਤੀਬਰ ਗਤੀ	:	ਤੇਜ਼ ਚਾਲ
ਸ੍ਰੋਤ	:	ਸੋਮਾ
ਢਾਰਾ	:	ਛੰਨ, ਛੱਪਰ
ਅਹੁੜੀ	:	ਸੁੱਝੀ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਫੁਰਨੀ
ਵਾ-ਵਰੋਲਾ	:	ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਨਾਲ ਭਰੀ ਗੋਲ-ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ।
ਤਿੱਖੜ	:	ਤਿੱਖੀ, ਤੇਜ਼।

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਵਰਾਛਾਂ ਖਿੜ ਜਾਣੀਆਂ, ਆਸਰਾ, ਤੜਕਸਾਰ, ਟੱਬਰ- ਟੀਹਰ, ਲੂ ਵਗਣਾ, ਰੋਣਹਾਕਾ, ਹਰਿਆਵਲ

ਵਿਆਕਰਨ : ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :

ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਤੁਰਸ਼ ਹਵਾਵਾਂ, ਹਰਾ-ਭਰਾ ਜੰਗਲ, ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

(1) ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	(2) ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
(3) ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	(4) ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
(5) ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	

- (1) **ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ, ਔਗੁਣ, ਆਕਾਰ, ਅਵਸਥਾ ਆਦਿ ਦੱਸੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ, ਸੋਹਣਾ ਰੁੱਖ, ਠੰਢੀ-ਮਿੱਠੀ ਛਾਂ ਆਦਿ।

ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

- (2) **ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀ ਸੰਖਿਆ, ਭਾਰ, ਗਿਣਤੀ

ਜਾਂ ਦਰਜੇ ਆਦਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇ:-
ਇੱਕ ਰੁੱਖ, ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਅੱਠਵੀਂ ਜਮਾਤ, ਦੂਜੀ ਕਤਾਰ, ਦੁੱਗਣਾ ਕਿਰਾਇਆ।
 ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

- (3) **ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮਿਣਤੀ, ਮਾਪ ਜਾਂ ਤੋਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ: ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੋਂ, ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ, ਕੁਝ ਲੀਕਾਂ, ਕਿੰਨੇ ਮਿੰਨੇ, ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮ, ਕੋਈ ਰੁੱਖ, ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਛਾਂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

- (4) **ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਨਾਲ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਵੇ ਕਿ ਉਸ ਵੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ਼ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੋਂ ਖ਼ਾਸ ਬਣਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਇਹ ਸਾਡਾ ਘਰ ਹੈ, ਅਹੁ ਮੁੰਡਾ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਹੈ, ਅਹਿ ਕਿਤਾਬ ਕਿਸ ਦੀ ਹੈ ?

ਇਹਨਾਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

- (5) **ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਂਵ ਹੋਵੇ ਪਰ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ਼ ਲੱਗ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਜਿਹੜਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇਗਾ, ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੱਪੜੇ ਚੰਗੇ ਸੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਂਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਚੁਣੋ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਵੀ ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਵਗਦੀਆਂ ਤੇ ਉਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਰੇਤ ਵਿਛਾ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀਆਂ।
 (ਅ) ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਪੂਰੀ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ।
 (ੲ) ਉਹ ਤਿੰਨੋਂ ਜਣੇ ਉਹਨਾਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਟਕੇ ਹੋਏ ਸਨ।
 (ਸ) ਉਹ ਸਾਰੇ ਜੀਅ ਰਲ਼ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲ਼ੀ ਥਾਂ ਪੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਏ।
 (ਹ) ਭੀਖੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੱਸਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਜੇ ਏਨਾ ਸੋਹਣਾ ਰੁੱਖ ਕੋਲ਼ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦੈ ?

ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੂਟੇ ਲਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰੇ।

ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਜਨਮ-ਦਿਨ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ, ਘਰ ਜਾਂ ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬੂਟਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ਼ ਕਰਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ : ਗਿੱਧਾ

ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਅਵਸਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮਨ ਵਜਦ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਰਾਗ ਤੇ ਤਾਲ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੱਚ ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਦੂਸਰੇ ਸਾਥੀ ਉਸ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਚ ਸਮੂਹਿਕ ਨਾਚ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਲੋਕ-ਨਾਚ ਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਰੀਰਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹਨ। ਗਿੱਧਾ, ਭੰਗੜਾ, ਝੁੰਮਰ, ਲੁੱਡੀ, ਧਮਾਲ, ਸੰਮੀ ਅਤੇ ਕਿੱਕਲੀ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹਨ।

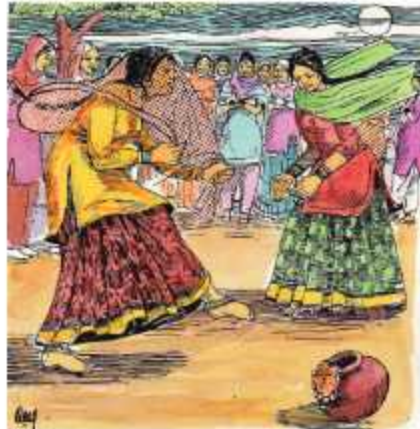
ਗਿੱਧਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦਾ ਮਨਮੋਹਕ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ। ਗਿੱਧਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਿੱਧਾ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਅਵਸਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਉਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਨਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਤੀਆਂ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕੇਵਲ ਨੱਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਨਾਲ - ਨਾਲ ਬੋਲੀਆਂ ਵੀ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕੁੜੀਆਂ ਇੱਕ ਗੋਲ-ਦਾਇਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਘੜਾ ਜਾਂ ਢੋਲਕੀ ਲੈ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਢੋਲਕੀ ਵੱਜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਬਾਂਹ ਉਲਾਰ ਕੇ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਬੋਲੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਟੱਪਾ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਉਸ ਟੱਪੇ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਤਾਲ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਚ ਉਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਟੱਪਾ ਕੁੜੀਆਂ ਰਲ ਕੇ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਝਾਂਜਰਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਝਾਂਜਰਾਂ ਦੀ ਛਣਕਾਰ, ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧਮਕ ਅਤੇ ਢੋਲਕੀ ਦੀ ਤਾਲ ਉੱਤੇ ਵੱਜਦੀ ਤਾੜੀ ਇੱਕ ਅਨੂਠਾ ਸਮਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੁੜੀਆਂ ਬੋਲੀ ਚੁੱਕੀ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਨੱਚਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਿੜ ਦੇ ਬੋਲੀ ਛੱਡਣ 'ਤੇ ਹੀ ਕੁੜੀਆਂ ਨੱਚਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਆ

ਰਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁੜ ਨਵੀਂ ਬੋਲੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬੋਲੀ ਚੁੱਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਿੱਧਾ ਮਘਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗਿੱਧਾ ਕੇਵਲ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀਆਂ, ਗੱਭਰੂ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਰੰਗ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹੀ ਪਰੰਤੂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾਚ ਦੀ ਲਚਕ ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਪਿੜ ਮਘਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਇੱਕ-ਲੜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੰਮੀ ਬੋਲੀ ਇੱਕ ਜਣਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਦੇ ਹਨ। ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਗੁਰੂ ਧਿਆ ਕੇ ਪਾਵਾਂ ਬੋਲੀ,
ਸਭ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਵਾਂ।
ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੈਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖੋ,
ਮੈਂ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਭਾਈਵਾਲੀ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗੇ ਪਿਆਰੀ,
ਰੋਜ਼ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਆਵਾਂ।
ਗੁਰੂ ਦਿਆਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦਾ,
ਮੈਂ ਵਧ ਕੇ ਜਸ ਗਾਵਾਂ।

ਕੁੜੀਆਂ ਤੀਆਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਿੱਪਲਾਂ, ਬਰੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਪਿੱਪਲਾ ਵੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦਿਆ,
ਤੇਰੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਛਾਂਵਾਂ।
ਢਾਬ ਤੇਰੀ ਦਾ ਗੰਧਲਾ ਪਾਣੀ,
ਉੱਤੋਂ ਬੂਰ ਹਟਾਵਾਂ।
ਸੱਭੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਸਹੁਰੇ ਗਈਆਂ,

ਕਿਸ ਨੂੰ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵਾਂ ?
ਚਿੱਠੀਆਂ ਬਰੰਗ ਭੇਜਦਾ,
ਕਿਹੜੀ ਛਾਉਣੀ ਲੁਆ ਲਿਆ ਨਾਂਵਾਂ।

ਬੋਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਲੀ ਜਨਮਦੀ ਹੈ :

ਬੜ੍ਹਿਆਂ ਬਾਝ ਨਾ ਸੋਹਦੇ ਪਿੱਪਲ,
ਛੁੱਲਾਂ ਬਾਝ ਫਲਾਹੀਆਂ।
ਹੱਸਾਂ ਨਾਲ ਹਮੇਲਾਂ ਸੋਹਦੀਆਂ,
ਬੰਦਾਂ ਨਾਲ ਗਜਰਾਈਆਂ।
ਧੰਨ ਭਾਗ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਪਿੱਪਲ,
ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਪੀਂਘਾਂ ਪਾਈਆਂ।
ਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ,
ਪੀਂਘਾਂ ਅਸਮਾਨ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ।

ਜਦੋਂ ਮਹਿੰਦੀ ਰੰਗੇ ਹੱਥ ਹਰਕਤ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਗਿੱਧਾ ਮੱਚ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਤੇ
ਮਹਿੰਦੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਮੁਟਿਆਰ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ :

ਮਹਿੰਦੀ-ਮਹਿੰਦੀ ਸਭ ਜੱਗ ਕਹਿੰਦਾ,
ਮੈਂ ਵੀ ਆਖ ਦਿਆਂ, ਮਹਿੰਦੀ।
ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਸਤੀ ਵਿਕਦੀ,
ਵਿੱਚ ਹੱਟੀਆਂ ਦੇ ਮਹਿੰਗੀ।
ਮਹਿੰਦੀ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦੀ-----,
ਧੋਤਿਆਂ ਕਦੀ ਨਾ ਲਹਿੰਦੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ-ਲੜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵੀ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ
ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਬਲ-ਧੀ, ਮਾਂਵਾਂ-ਧੀਆਂ, ਭੈਣ-ਭਰਾ, ਸੱਸ-ਸਹੁਰਾ, ਜੇਠ-ਜਠਾਣੀ, ਨਣਦ-
ਭਰਜਾਈ, ਦਿਓਰ-ਦਰਾਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ
ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਅਵਸਰ 'ਤੇ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਵੀਰ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ
ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਇੱਕ ਵੀਰ ਦੇਈਂ ਵੇ ਰੱਬਾ,
ਸਹੁੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚਿੱਤ ਕਰਦਾ।

ਵੀਰ ਵੇ ਬਲਾ ਸੋਹਣਿਆਂ,
ਤੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਭੁੱਖੀ ਰੱਜ ਜਾਵਾਂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵੰਨਗੀ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਂਗ ਤੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ੇ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨੱਚ ਕੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਗੀਤ ਗਾ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਮੱਧਮ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਲੋਕ-ਨਾਚ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ?
- (ਅ) ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ ?
- (ੲ) ਗਿੱਧਾ ਕਦੋਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- (ਸ) ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਗਿੱਧਾ ਕਿਵੇਂ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ?
- (ਹ) ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਅਵਸਰ	:	ਮੌਕਾ, ਸਮਾਂ
ਗੋਲ ਦਾਇਰਾ	:	ਗੋਲ ਚੱਕਰ, ਘੇਰਾ
ਅਨੂਠਾ	:	ਅਨੋਖਾ, ਅਸਚਰਜ
ਅੰਤਰਾ	:	ਕਿਸੇ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਟੇਕ ਜਾਂ ਸਥਾਈ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ
ਜੇਡ	:	ਜਿੱਡਾ, ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ
ਬਰੋਟੇ	:	ਬੋਹੜ ਦਾ ਦਰਖਤ
ਢਾਬ	:	ਕੱਚਾ ਤਲਾਅ, ਟੋਭਾ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਭਰਿਆ ਡੂੰਘਾ ਟੋਆ
ਬਰੰਗ	:	ਬਿਨਾਂ ਟਿਕਟ ਜਾਂ ਘੱਟ ਟਿਕਟਾਂ ਲੱਗੀ ਚਿੱਠੀ
ਬਲਾ	:	ਬਹੁਤ, ਗਜ਼ਬ ਦਾ
ਪ੍ਰਤਿਭਾ	:	ਕੁਦਰਤੀ ਯੋਗਤਾ, ਸੂਖਮ ਬੁੱਧੀ
ਸੁਰਜੀਤ	:	ਜਿਊਂਦਾ, ਜ਼ਿੰਦਾ, ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ, ਤਾਜ਼ਾ-ਦਮ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਮਨਮੋਹਕ, ਹਾਵ-ਭਾਵ, ਹਰਕਤ, ਸਾਂਗ, ਵੰਨਗੀ, ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹਣਾ, ਪਰੰਪਰਾ

ਵਿਆਕਰਨ :

ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਕਿਰਿਆ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਗਾਉਂਦੀਆਂ, ਪਾਉਂਦੀਆਂ, ਸੁਣਾਵਾਂ, ਭੇਜਦਾ ਆਦਿ।

ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵੰਡ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੰਡ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

(ੳ) ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ

(ਅ) ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ।

(ੳ) ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ :

ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਕਰਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਕਰਮ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ :-

ਕੁੜੀਆਂ ਨੱਚਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬੱਚਾ ਹੱਸਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ :

ਜਿਹੜੇ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦੋਵੇਂ ਹੋਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ :-

ਕੁੜੀਆਂ ਗਿੱਧਾ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਬੱਚਾ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਪਾਠ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਦੋ-ਦੋ ਵਾਕ ਲਿਖੋ।

ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੋਲੀਆਂ ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਬਾਲ-ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਓ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੁਪਨਾਸਾਜ਼ : ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ

ਉੱਘੇ ਵਿਗਿਆਨੀ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰਸੀਏ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਇੱਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਅਨੇਕਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਉੱਤੇ ਸਸ਼ੋਭਿਤ ਰਹਿਣ ਸਦਕਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੀ। ਰੰਧਾਵਾ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖ਼ਲਕਤ ਨਾਲ਼, ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਹਰ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ਼ ਦਿਲੋਂ ਮੁਹੱਬਤ ਸੀ।

ਰੰਧਾਵਾ ਜੀ ਖ਼ੁਦ ਇੱਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੋਝੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ਼ ਸਿੱਧਾ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਰੱਖਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੋਧ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਠੇਠ ਤੇ ਠੁੱਕਦਾਰ ਸਥਾਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਕਿੰਨੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਕਾਂਗੜਾ, ਕੁੱਲੂ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ਼ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖੇ।

‘ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ’, ‘ਕੁੱਲੂ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ’, ‘ਕਾਂਗੜਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ’ ਤੇ ‘ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ’ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਦੀਆਂ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲ਼ੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਫਰਵਰੀ, 1909 ਈ. ਨੂੰ ਸ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਜ਼ੀਰਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਬੋਦਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਹੈ। 1924 ਈ. ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਮੁਕਤਸਰ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਅਤੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ 1930 ਈ. ਵਿੱਚ ਐੱਮ. ਐੱਸ.-ਸੀ. ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ 1934 ਈ. ਵਿੱਚ ਲੰਡਨੋਂ ਆਈ.ਸੀ.ਐੱਸ. ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਦਿੱਲੀ, ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਰਸੇ ਲਈ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਦੇ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਬਣੇ। ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਖੋਜ ਉੱਤੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਜਦੋਂ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਕਾਸ-ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਬਣੇ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗਾ, ਜਿੱਥੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਟ੍ਰੈਕਟਰ ਫਪ-ਫਪ ਕਰਦੇ ਫਿਰਨ, ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਿੰਜਦੇ ਹੋਣ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਝ ਹੋਵੇ, ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਘਰ ਹੋਣ। ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਲੋਕ ਰਸਾਇਣਿਕ-ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਉਨਤ ਢੰਗਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣ।

ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਉਨਤੀ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਸਨ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੀਕ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਕੀਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਘਣੀ-ਖੇਤੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ-ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ,’ ‘ਘਣੀ-ਖੇਤੀ ਇਲਾਕਾ-ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ,’ ‘ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਖੇਤੀ ਰੇਡੀਓ-ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ’ ਅਤੇ ‘ਖੇਤੀ-ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ,’ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪਸਾਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਵਾਗ-ਡੋਰ ਸੰਭਾਲੀ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਨਤ-ਖੇਤੀ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਨਤ-ਖੇਤੀ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ। ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਯੂ.ਪੀ. ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਆਪ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਬੱਝਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ, ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਫਲਾਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰ ਰੰਧਾਵਾ ਨੇ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਉਹ ਜਿਸ ਪਦਵੀ ਉੱਤੇ ਵੀ ਰਹੇ, ਬੜੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਆਲਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਡਟ ਕੇ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ।

ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੀਕ ਹੋ ਸਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਖ਼ਰੀਦਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ

ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਲੇਖਕਾਂ, ਗਾਇਕਾਂ ਤੇ ਬੁੱਧੀ-ਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਿੱਤੇ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ 'ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ', ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰੰਧਾਵਾ ਜੀ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਕਦਰਦਾਨ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਮਿਹਨਤ ਬਹੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਰੰਧਾਵਾ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸੱਚ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਤਾਂ ਹੀ ਆਵੇਗੀ ਜੇ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਦੇ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਰਹੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹੁਣ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਢੰਗ, ਬੀਜਣ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਢੰਗ, ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਦਾਂ ਪਾਉਣ ਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੀੜੇ-ਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਛਿੜਕਣ ਦੇ ਢੰਗ ਦੱਸਣ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਭਾਗ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਵਿਭਾਗ ਫਸਲਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਫਤ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਰੰਧਾਵਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਮਾਹਰ 'ਕਿਸਾਨ-ਮੇਲੇ' ਲਾ ਕੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਹਾਇਕ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਮੁਫਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਰੰਧਾਵਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਹਿਮ ਪੱਖ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰੰਧਾਵਾ ਜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸਨ ਕਿ ਪੱਛਮ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਨੁੱਕਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਚੱਕੀ, ਚਿਮਟਾ, ਚਰਖਾ, ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਮੂੜ੍ਹੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਵਿੱਚ ਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸਾ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਲਈ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ 'ਪੇਂਡੂ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ' ਬਣਵਾਏ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਜਿਊਂਦਾ-ਜਾਗਦਾ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਸ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਉਹ ਆਪ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਸੋਈ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਥਾਲ, ਕੌਲੇ, ਗਲਾਸ, ਛੰਨੇ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਟਿੱਡਾਂ, ਚੁਵੱਕਲੀ ਤੇ ਬੈੜ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੇਂਡੂ ਸਵਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਦਰੀਆਂ, ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਬਾਗ ਇਸ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਵੇ ਪਰ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਚਿਹਰਾ-ਮੁਹਰਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਇਹ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ (ਜੋ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲੀ ਬੈਠਾ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ) ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ।

ਜਦ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ 'ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ' ਦੇ ਟ੍ਰਸਟੀ ਬਣੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖ਼ਬਾਰ 'ਪੰਜਾਬੀ-ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ', ਅਰੰਭ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ

ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਪਾਠਕ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਅਹਿਮ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਹ ਇਸ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਉਮੀਦਵਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਜੁਆਬ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਮਾਤ-ਬੋਲੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਦਮੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸਹਿਜ ਤੇ ਸੌਖ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਦੂਜੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਅੱਜ ਏਨਾ ਸੋਹਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਦਾ ਫੁੱਲ-ਬੂਟਿਆਂ ਅਤੇ ਸੋਹਣੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਰੋਜ਼-ਗਾਰਡਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਗਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲਾਉਣ ਲਈ ਸਜਾਵਟੀ ਬੂਟੇ ਅਤੇ ਦਰਖਤ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਏ ਗਏ। ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਵੱਲੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਸੈਕਟਰ 10 ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕਿਰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਆਮ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲੱਗੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਰੰਧਾਵਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼-ਗਾਰਡਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ, ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ 'ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ ਪਰਿਸ਼ਦ' ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਜਿੱਥੇ ਕੌਮਲ-ਕਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾ ਸਕਣ। ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਇਸ ਕਲਾ-ਪਰਿਸ਼ਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੇ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ 'ਰੰਧਾਵਾ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ' ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਏਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਅਚਾਨਕ ਦਿਲ ਦੀ ਹਰਕਤ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ 3 ਮਾਰਚ, 1986 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਏ ਪਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਣੀ ਰਹਿਣਗੀਆਂ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਕਿੱਥੋਂ ਦੇ ਜੰਮ-ਪਲ ਸਨ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ?

- (ਅ) ਇੱਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਜੋਂ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਮੁੱਖ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸਸ਼ੋਭਿਤ ਰਹੇ ?
- (ੲ) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਦਾ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ?
- (ਸ) ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ?
- (ਹ) ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ?
- (ਕ) ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ?
- (ਖ) ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਨੇ ਕੀ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ?
- (ਗ) ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਨੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ 'ਪੇਂਡੂ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ' ਕਿਸ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ?
- (ਘ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਡਾ. ਰੰਧਾਵਾ ਦੀ ਕੀ ਦੇਣ ਹੈ ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਬਹੁਪੱਖੀ	:	ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਜਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਾਲੀ
ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ	:	ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦਾ ਦਾਇਰਾ
ਅੰਦਾਜ਼	:	ਤੌਰ-ਤਰੀਕਾ
ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾ	:	ਮੁਕਾਬਲਾ
ਵਿਕਾਸ	:	ਤਰੱਕੀ, ਉੱਨਤੀ
ਯੋਗਦਾਨ	:	ਦੇਣ, ਸਹਿਯੋਗ
ਹੁਨਰ	:	ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ, ਕਲਾ, ਕਾਰੀਗਰੀ
ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ	:	ਸਹੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੋਵੇ
ਵਿਸ਼ਾਲ	:	ਵੱਡਾ
ਸਿਰਜਣਾ	:	ਰਚਨਾ, ਬਣਾਉਣਾ, ਉਤਪੰਨ
ਪਸਾਰ	:	ਫੈਲਾਅ, ਖਿਲਾਰ, ਵਿਸਥਾਰ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਸਸ਼ੋਭਿਤ, ਖਲਕਤ, ਸਹੂਲਤ, ਉਪਰਾਲੇ, ਪ੍ਰਤਿਭਾ, ਵਾਗ-ਡੋਰ, ਸੁਹਿਰਦਤਾ, ਸਹਿਯੋਗੀ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ, ਤਾੜਨਾ, ਰਿਣੀ

ਵਿਆਕਰਨ :

ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਕਿ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

ਜਸਮੀਨ ਬਹੁਤ ਸੁਰੀਲਾ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਹਰਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਹੁਣੇ ਆਈ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

1 ਕਾਲਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	2 ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
3 ਪ੍ਰਕਾਰਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	4 ਕਾਰਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
5 ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	6 ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
7 ਨਿਰਨਾਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	8 ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

1. **ਕਾਲਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਲਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਕੱਲ੍ਹ, ਪਰਸੋਂ, ਸਵੇਰੇ, ਛੇ ਵਜੇ, ਕਦੋਂ, ਜਦੋਂ, ਕਦੇ ਆਦਿ।

2. **ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਘਰ, ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ, ਇੱਧਰ, ਉੱਧਰ, ਉੱਪਰ, ਹੇਠਾਂ, ਜਿੱਥੇ, ਕਿੱਥੇ, ਸੱਜੇ, ਖੱਬੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਆਦਿ।

3. **ਪ੍ਰਕਾਰਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਢੰਗ, ਤਰੀਕੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਰਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਉਂ, ਇਵੇਂ, ਹੌਲੀ, ਤੇਜ਼, ਕਾਹਲੀ, ਛੇਤੀ, ਆਦਿ।

4. **ਕਾਰਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਜਾਂ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਰਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਕਿਉਂ, ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਕਰਕੇ, ਤਾਂਜੇ, ਤਦੇ, ਤਾਂਹੀ ਆਦਿ।

ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਇਨਸਾਨ ਸਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਜਿਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ।

ਧਰਤੀ

ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਬੇਟੀ-ਰਾਣੀ,
ਬਲ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਹੈ ਪਾਣੀ।
ਆਖਣ ਲੋਕੀਂ ਧਰਤੀ ਮਾਂ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੈਣ-ਬਸੇਰਾ ਹਾਂ।

ਹੋਂਦ ਮੇਰੀ ਏ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ,
ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਇੱਕ ਅਜਬ ਕਹਾਣੀ।
ਦਿਸਦੀ ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਢੇਰੀ,
ਸ਼ਕਲ ਹੋਰ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ।

ਭਖਦੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਗੋਲਾ,
ਦਗਦਾ, ਜਿਉਂ ਭੱਠੀ ਵਿੱਚ ਕੋਲਾ।
ਬੀਤੇ ਵਰ੍ਹੇ ਕਈ ਲੱਖ-ਹਜ਼ਾਰ,
ਠੰਢੀ ਹੋ ਗਈ ਆਖ਼ਰਕਾਰ।

ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਹੋਈ ਪੈਦਾ,
ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਣਾ ਪੱਕਾ ਕਾਇਦਾ।
ਗਰਮੀ, ਮੀਂਹ, ਬਸੰਤ, ਸਿਆਲ,
ਆ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਮੇਰਾ ਹਾਲ।

ਲਾਟੂ ਵਾਂਗੂੰ ਧੁਰੀ ਦੁਆਲੇ,
ਰਹਾਂ ਘੁੰਮਦੀ ਆਪਣੀ ਚਾਲੇ।
ਘੁੰਮਣ ਕਾਰਨ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ,
ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਮਾਰਨ ਝਾਤ।

ਮੈਂ ਹਾਂ ਅਾਂਡੇ ਵਾਕੁਰ ਗੋਲ,
ਪਾਇਆ ਮੈਂ ਵਾਯੂ ਦਾ ਖੋਲ।
ਗੈਸਾਂ ਕਈ ਵਾਯੂ ਦੇ ਵਿੱਚ,
ਰੱਖਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ।

ਇਹ ਹੈ ਮੇਰੀ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀ,
ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਬੇਟੀ-ਰਾਣੀ।
ਆਖਣ, ਲੋਕੀਂ ਧਰਤੀ-ਮਾਂ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੈਣ-ਬਸੇਰਾ ਹਾਂ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਹੋਈ ਪੈਦਾ - ਇਸ ਸਤਰ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (ਅ) ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਕਿਹੜੀਆਂ - ਕਿਹੜੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ?
- (ੲ) ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤੀ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਸੀ ?
- (ਸ) ਧਰਤੀ ਸੂਰਜ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਣ ਕਾਰਨ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ?
- (ਹ) ਧਰਤੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਤੇ ਵਾਤਾਵਤਨ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ :

- (ੳ) ਲਾਟੂ ਵਾਂਗੂੰ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ,
ਰਹਾਂ ਘੁੰਮਦੀ ਆਪਣੀ ਚਾਲੇ।
ਘੁੰਮਣ ਕਾਰਨ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ,
ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਮਾਰਨ ਝਾਤ।
- (ਅ) ਇਹ ਹੈ ਮੇਰੀ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀ,
ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਬੇਟੀ-ਰਾਣੀ।
ਆਖਣ ਮਾਂ ਧਰਤੀ-ਮਾਂ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੈਣ-ਬਸੇਰਾ ਹਾਂ।

3. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਰੈਣ-ਬਸੇਰਾ	:	ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਰਾਤ ਕੱਟਦੇ ਹਨ
ਅਜਬ	:	ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਅਨੋਖਾ
ਵਾਯੂ	:	ਹਵਾ
ਧੁਰੀ	:	ਅਰੰਭ, ਮੁੱਢ ਕੇਂਦਰ, ਬਿੰਦੂ
ਕਾਇਦਾ	:	ਢੰਗ, ਨੇਮ, ਅਸੂਲ, ਰੀਤ, ਦਸਤੂਰ

4. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਬੇਟੀ, ਥਲ, ਰੈਣ-ਬਸੇਰਾ, ਹੋਂਦ, ਅਜਬ, ਢੇਰੀ, ਸ਼ਕਲ, ਗੈਸ, ਆਖਰਕਾਰ, ਲਾਟੂ, ਵਾਯੂ।

ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਵੇ।

ਸਾਂਝੀ ਮਾਂ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਲਈ ਚਾਂਦਮਾਰੀ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੀ। ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਗੋਲਾਬਾਰੀ, ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਇਰ ਤੇ ਟੈਂਕਾਂ ਦੀ ਗਰਜ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦੀ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੀ, ਚਾਹ ਬਣਾਉਂਦੀ, ਆਟਾ ਗੁੰਨ੍ਹਦੀ, ਰੋਟੀਆਂ ਲਾਹੁੰਦੀ ਤੇ ਹਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਲਈ ਤੌਰ ਦਿੰਦੀ। ਰੇਡੀਓ ਉੱਤੇ ਖ਼ਬਰ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੈਨਾ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਸੁਣ ਛੱਡਦੀ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਅਭਿਆਸ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੀ। ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਹਰਜ ਵੀ ਕੀ ਹੈ? ਸਾਰੇ ਖਿਡਾਰੀ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੌੜਨ ਵਾਲੇ ਦੌੜਦੇ ਹਨ, ਘੁਲਨ ਵਾਲੇ ਘੁਲਦੇ ਹਨ। ਸਾਗਰਾਂ ਦੇ ਤਾਰੂ, ਰੇਸ ਦੇ ਘੋੜੇ, ਸਾਰੇ ਲੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਖੇਡ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਜਿੱਤਦੇ ਹਨ, ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਸੋਚਦੀ।

ਰੇਡੀਓ ਖ਼ਬਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਯੋਜਨਾ-ਪੂਰਵਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਗੋਲਾਬਾਰੀ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ਼ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਲਈ ਸੀ।

ਖ਼ਬਰਾਂ ਆਈਆਂ, ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਉਸ ਪਾਰ ਘਮਸਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਬੜਾ ਨਸ਼ਾ ਸੀ ਪਰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਘਮਸਾਣੀ ਹੋਣ ਦਾ ਬੜਾ ਭੈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਲੜਾਈ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਚੈਨ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਘਮਸਾਣ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਮਕੌਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ-ਬਰਾਗੀ ਨੇ ਸਰਹੱਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ਼ ਇੱਟ ਵਜਾਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲ਼ੇ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ ਨੂੰ ਗੋਰਿਆਂ ਦੀ ਲਾਲ਼ ਰੱਤ ਨਾਲ਼ ਰੰਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਖ਼ੂਨੋ-ਖ਼ੂਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਘਮਸਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਆਪਣੇ ਨੈਣਾਂ ਅੱਗੇ ਚਿਤਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਪਾਰ ਭਾਰਤੀ ਜਵਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਗੁੱਥਮ-ਗੁੱਥਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਘਮਸਾਣ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕਮੁੱਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਬੰਬਾਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਪੁਲ ਅਤੇ ਆਦਮਪੁਰ ਦੇ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਉੱਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਛਾਤਾ-ਬਰਦਾਰ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਦਿਨ ਵੇਲ਼ੇ ਛਾਤਾ-ਬਰਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚੋ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਬੰਬਾਰੀ ਤੋਂ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਬਲੈਕ-ਆਊਟ ਰੱਖੋ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਹੈ। ਕੱਚ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਅੱਗੇ ਕਾਗਜ਼ ਲਾ ਲਏ ਜਾਣ। ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂੰ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ। ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਟੋਇਆਂ ਵਿੱਚ ਸੌਂਵੋ।

ਏਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਘਬਰਾ ਗਈ। ਉਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰੇਡੀਓ ਸੁਣਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਪੈਂਦੀ। ਰੂੰ ਕਿਹੜੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਣੀ ਹੈ। ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਘੁੱਗੂ ਵੱਜਣ ਉੱਤੇ ਬੰਬ ਦੀ ਮੌਤੇ ਮਰਨ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦੇ ਵੇਖਦਿਆਂ-ਵੇਖਦਿਆਂ ਭਾਰਤੀ ਤੋਪਚੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਤੋਪ ਗੱਡ ਲਈ ਸੀ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਬ ਡਿਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਕੁਝ ਫਟ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੀ ਫਟਦੇ। ਨਾ ਫਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਭੈ ਫਟ ਚੁੱਕਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਫਟ ਜਾਏ। ਇੱਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਗੈਸ ਦਾ ਬੰਬ, ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦੇ ਦਰਾਂ ਅੱਗੇ ਆਣ ਡਿਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਰਿਆਈ ਇਸ ਦੇ ਸੇਕ ਨਾਲ ਹੀ ਫੂਸ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਗੁਆਂਢ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਹੜੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਜਿਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਪਦੇ। ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਕਬਰਸਤਾਨ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦੇ ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਸਨ ਤਾਂ ਨਾਲ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਤੋਪ ਵਾਲੇ ਤੋਪਚੀ। ਉਹ ਵੇਲੇ-ਕੁਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠਦੇ। ਉਹ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਿੰਦੇ, ਜਿੱਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦੇ ਤੇ ਧਰਵਾਸ ਦੇ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਵੀ ਤੋਪਚੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਹ ਪਿਆਉਂਦੀ, ਪਿਆਰ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਬੱਚੇ ਆਖ ਕੇ ਪੁਕਾਰਦੀ।

ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਘੁੱਗੂ ਵੱਜਣ 'ਤੇ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰਾ ਸਾਂ-ਸਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬੱਤੀਆਂ ਬੁਝ ਗਈਆਂ, ਨਿਆਣੇ ਮੰਜੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਮੂਧੇ ਹੋ ਗਏ। ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਚੂਹੇ ਵੀ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਘਰੀਂ ਆ ਵੜੇ। ਉਹ ਮੂਧੇ ਪਏ ਨਿਆਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਿੱਠਾਂ ਉੱਤੇ ਦਗੜ-ਦਗੜ ਦੌੜਨ ਲੱਗੇ। ਬੰਬ ਦਾ ਧਮਾਕਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਮਕਾਨ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਖਿੜਕੀਆਂ ਖਾੜ-ਖਾੜ ਖੜਕਣ ਲੱਗੇ।

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਫਟੇ ਬੰਬ ਦਾ ਡਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨੋਂ ਨਾ ਲੱਥਾ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਫ਼ ਬੜੀ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਠੋਸ ਪਦਾਰਥ ਇੰਝ ਭੁੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਬਲਦੇ ਤੇਲ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਭੁਨੀਂਦੇ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਉਧ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਅਉਧ ਖ਼ਰਾਬ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਹੱਕ ਸੀ?

ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੇ ਘਰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, “ਲੈ ਬੱਚਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਚੱਲੀ, ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਘਰ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ।” ਉਸ ਨੇ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ਼ ਤੋਪਚੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਮੈਥੋਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਅਨੀਂਦਰਾ ਨਹੀਂ ਸਹਿ ਹੁੰਦਾ।” ਉਸ ਦਾ ਬੋਲਦੀ-ਬੋਲਦੀ ਦਾ ਗੱਚ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ।

ਤੋਪਚੀ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਸਮਾਨ ਬਨ੍ਹਾਉਣ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਵੱਸੋਂ ਦੀ ਇਸ ਮੁੱਠ ਭਰ ਟੱਬਰੀ ਦਾ ਤੋਪਚੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਆਸਰਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਦੂਰ ਦਿੱਲੀ-ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਥੇ ਵੀ ਇੱਕ ਮਾਂ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਖ਼ਤਰੇ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਅਸਲ

ਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਵਡੇਰੀ ਮਾਂ ਸੀ। ਹੁਣ, ਇਹ ਮਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈਣ ਲਈ ਉੱਠ ਖਲੋਤੀਆਂ। “ਚੰਗਾ ਫੇਰ ਨਮਸਤੇ” ਕਹਿਣ ਦੀ ਢਿੱਲ ਸੀ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਤੋਪਚੀਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਦਿਲ ਭਰ ਆਇਆ। “ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਜਿਊਂਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡੀ 'ਵਾ ਵੱਲ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤੱਕ ਸਕਦਾ।”

ਤੋਪਚੀ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਾ ਕਰਾਰ ਸੀ ਪਰ ਜਿਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵਾਕ ਕਿਹਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਗਲੇ ਗੱਚ ਨਾਲ ਭਰ ਆਏ। ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੱਧੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਲੈ ਚੱਲੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅੱਧੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛੱਡ ਰਹੀ ਹੋਵੇ।

ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੇ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ, ਉਹਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਬਣੀ ਖਲੋਤੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇਹ ਆਪਣੀ ਜਨਮ-ਭੋਂ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸੈਂਕੜੇ ਮੀਲਾਂ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜਨਮ-ਭੋਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ, ਕਿੰਨੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਦੋਂ ਜਦ ਉਸ ਕੋਲ ਗੋਲੀਆਂ ਵਰਗੇ ਤੋਪਚੀ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਤੱਕਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਭੋਰਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਭੈ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਖੋਲ੍ਹੋ, ਪੁੱਤਰੋ! ਬਿਸਤਰੇ।” ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਧੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੱਧਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਕਾਇਰਤਾ ਹੈ।”

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਭੈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ?
- (ਅ) ‘ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਲੜਾਈ ਦੀ ਖਬਰ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਚੈਨ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।’ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਜਾਪਿਆ?
- (ੲ) ਯੁੱਧ ਦੀ ਖਬਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕਮੁੱਠ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ?
- (ਸ) ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਕਿਹੜੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਕਿਉਂ?
- (ਹ) ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੇ ਘਰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਿਉਂ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ?
- (ਕ) ਤੋਪਚੀਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ?
- (ਖ) ‘ਅੱਧਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਕਾਇਰਤਾ ਹੈ।’ ਇਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ‘ਅੱਧਾ ਪਰਿਵਾਰ’ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ? ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਾਇਰਤਾ ਮੰਨਦੀ ਹੈ?

2. **ਐਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :**

ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ	:	ਰੋਜ਼ਾਨਾ, ਹਰ ਰੋਜ਼
ਚਾਂਦਮਾਰੀ	:	ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਉੱਤੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ੀ
ਵਿਘਨ	:	ਰੋਕ, ਰੁਕਾਵਟ
ਬਲੈਕ-ਆਊਟ :		ਹਵਾਈ ਹਮਲੇ ਆਦਿ ਦੇ ਖਤਰੇ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਬੱਤੀਆਂ ਬੁਝਾ ਕੇ ਹਨੇਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ।
ਹਰਿਆਈ	:	ਹਰਿਆਵਲ
ਅਉਧ	:	ਉਮਰ, ਮਿਆਦ
ਪੈਂਡਾ	:	ਛਾਸਲਾ, ਦੂਰੀ, ਵਿੱਥ, ਰਸਤਾ
ਕਾਇਰਤਾ	:	ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ

3. **ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :**

ਚੈਨ ਖੋਹ ਲੈਣਾ, ਗੁੱਥਮ-ਗੁੱਥਾ ਹੋਣਾ, ਇੱਕਮੁੱਠ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਛਾਤਾ-ਬਰਦਾਰ, ਧਰਵਾਸ, ਦਿਲ ਭਰ ਆਉਣਾ, 'ਵਾ ਵੱਲ ਨਾ ਤੱਕ ਸਕਣਾ, ਬਾਂਹ ਬਣਨਾ

4. **ਵਿਆਕਰਨ :**

ਪਿਛਲੇਰੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਕਾਲਵਾਚਕ, ਸਥਾਨਵਾਚਕ, ਪ੍ਰਕਾਰਵਾਚਕ, ਕਾਰਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

5. **ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ, ਮਿਣਤੀ ਜਾਂ ਮਿਕਦਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਥੋੜ੍ਹਾ, ਬਹੁਤ, ਏਨਾ, ਓਨਾ, ਜਿੰਨਾ, ਬੜਾ, ਨਿਰਾ, ਜ਼ਰਾ ਕੁ, ਮੁੱਠ ਕੁ, ਕਿੱਲੋ ਕੁ ਆਦਿ।
6. **ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਾਰੀ ਜਾਂ ਦੁਹਰਾਅ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਇੱਕ ਵਾਰ, ਕਈ ਵਾਰ, ਵਾਰ-ਵਾਰ, ਘੜੀ-ਮੁੜੀ, ਦੁਬਾਰਾ, ਇੱਕ-ਇੱਕ, ਦੋ-ਦੋ ਆਦਿ।
7. **ਨਿਰਨਾਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਜਾਂ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਨਿਰਨੇ-ਪੂਰਵਕ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਨਾਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਜੀ ਹਾਂ, ਆਹੋ ਜੀ, ਨਹੀਂ ਜੀ, ਚੰਗਾ ਜੀ ਆਦਿ।
8. **ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ :** ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਜ਼ਰੂਰ, ਵੀ, ਹੀ, ਬੇਸ਼ੱਕ, ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਆਦਿ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੈਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਹੇਠ ਲਕੀਰ ਲਾਓ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸਮ ਵੀ ਦੱਸੋ :

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਫਟੇ ਬੰਬ ਦਾ ਡਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨੋਂ ਨਾ ਲੱਥਾ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਫ਼ ਬੜੀ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਠੋਸ ਪਦਾਰਥ ਇੰਝ ਭੁੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉੱਬਲਦੇ ਤੇਲ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਭੁਨੀਂਦੇ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਉਧ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਅਉਧ ਖ਼ਰਾਬ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਹੱਕ ਸੀ?

ਤੁਹਾਡੇ ਗਲੀ-ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਵੱਸਦੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਵੰਡਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਬਾਰੇ ਦੋ ਪੈਰੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ

ਹਰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ‘ਜਨ-ਗਣ-ਮਨ’ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲੇਖਕ ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਹਨ। ਟੈਗੋਰ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਗੁਰੂਦੇਵ ਟੈਗੋਰ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਜਨਮ 7 ਮਈ, 1861 ਈ. ਵਿੱਚ ਕੋਲਕਾਤਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਸਨ। ਟੈਗੋਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇਵਿੰਦਰਨਾਥ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਵਪਾਰੀ ਸਨ। ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਰਾਜਮਹੱਲ ਵਰਗਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਬਚਪਨ ਬੀਤਿਆ। ਟੈਗੋਰ ਦੇ ਤੇਰਾਂ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਨ। ਇਸ ਮਹੱਲ ਵਰਗੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਲ਼-ਮਿਲ਼ ਕੇ ਖੇਡਦੇ।

ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਨ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਨਾ ਲੱਗਿਆ। ਉਹ ਸਕੂਲ ਨਾ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਘੜ ਲੈਂਦੇ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਕੂਲ ਨਾ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਓਂਤ ਬਣਾਈ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਜੁੱਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹ ਜੁੱਤੀ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਰੱਖੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਸਕੂਲ ਨਾ ਗਏ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਜਦੋਂ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਲੰਮੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਉਹ ਕਈ ਤੀਰਥ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਯੋਗ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਕਿੰਨਾ-ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਹੋ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦੇ। ਉਹ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਵੀ ਗਏ। ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਝਰਨਿਆਂ ਦੀ ਕਲ-ਕਲ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਵਿਭਿੰਨ ਰਮਣੀਕ ਥਾਂਵਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਜਦ ਉਹ ਘਰ ਵਾਪਸ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਉਂ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਕੂਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵੀ ਗਏ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹ ਭਾਰਤ ਪਰਤ ਆਏ।

ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਵਿਆਹ 1883 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਣਾਲਿਨੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਉਦੋਂ ਟੈਗੋਰ ਦੀ ਆਯੂ 22 ਸਾਲ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਬੋਲਪੁਰ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਚੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਬੰਗਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੰਗਲਾ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲ-‘ਗੋਰਾ’ ਅਤੇ ‘ਨੌਕਾ ਡੂਬੀ’, ਨਾਟਕ-‘ਚਤ੍ਰਾਂਗਦਾ’, ਕਹਾਣੀਆਂ: ‘ਕਾਬਲੀਵਾਲਾ’, ‘ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ’ ਤੇ ‘ਹਾਰ-ਜਿੱਤ’ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। 1913 ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਟੈਗੋਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਗੀਤਾਂਜਲੀ’ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਤਕ ਇਨਾਮ ‘ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ’ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਇਨਾਮ ਮਿਲਨ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਟੈਗੋਰ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਵਧੀਆ ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਸਨ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲ੍ਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਗੁਰੂਦੇਵ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ‘ਸ਼ਾਂਤੀਨਿਕੇਤਨ’ ਨਾਂ ਦੀ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਕਮਰੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਂਤੀਨਿਕੇਤਨ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੇ ਗੁਰ ਸਮਝਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਹੁਣ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ‘ਵਿਸ਼ਵਭਾਰਤੀ’ ਨਾਂ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਗੁਰੂਦੇਵ ਟੈਗੋਰ ਕਲਾ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੌਮਲ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਦੇਸ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਪ੍ਰਤਿ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਦਿਆਂ ਜਦ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਤਾਂ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 1913 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ‘ਸਰ’ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਿਗਸ ਰਹੇ ਦੇਸ-ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ 80 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ 1941 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂਦੇਵ ਟੈਗੋਰ ਦੀ ਸਦਾ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗਾਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕੌਣ ਹੈ ?
- (ਅ) ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ ? ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਚਪਨ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਿਆ ?
- (ੲ) ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ?
- (ਸ) ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਕਦੋਂ ਆਏ ? ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ?
- (ਹ) ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ? ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (ਕ) ਟੈਗੋਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ? ਇਸ ਰਚਨਾ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਇਨਾਮ ਕਦੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ?
- (ਖ) ਸ਼ਾਂਤੀਨਿਕੇਤਨ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ?
- (ਗ) ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਟੈਗੋਰ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਕੀ ਅਸਰ ਪਿਆ ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਤੀਰਥ-ਅਸਥਾਨ :	ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਲੋਕ ਪੂਜਾ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਤੇ ਉਪਾਸਨਾ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਵਾਤਾਵਰਨ :	ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ, ਚੁਗਿਰਦਾ, ਮਾਹੌਲ
ਵਿਭਿੰਨ :	ਵੱਖੋ-ਵੱਖ, ਅੱਡੋ-ਅੱਡ
ਗੁਰ :	ਨਿਯਮ, ਢੰਗ, ਤਰੀਕੇ
ਸੰਸਥਾ :	ਸਭਾ, ਸੁਸਾਇਟੀ
ਸੰਗੀ :	ਸਾਥੀ, ਮੇਲੀ
ਗਹਿਰਾ :	ਡੂੰਘਾ, ਗੂੜ੍ਹਾ
ਕੋਮਲ :	ਨਰਮ, ਕੂਲਾ, ਨਾਜ਼ਕ
ਖ਼ਿਤਾਬ :	ਉਪਾਧੀ, ਪਦਵੀ
ਵਿਗਸ ਰਹੇ :	ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਹੇ, ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਹੇ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ, ਵਿਓਂਤ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ, ਮਨ ਮੋਹ ਲੈਣਾ, ਰਮਣੀਕ, ਅੰਗ-ਸੰਗ, ਅਨੁਵਾਦ, ਜੀਵਨ-ਜਾਚ

ਵਿਆਕਰਨ : ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ :

ਬੋਲਣ ਵੇਲੇ ਜੋ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਤੇ ਠਹਿਰਾਅ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

(ੳ) ਡੰਡੀ	()	(ਖ) ਛੁੱਟ - ਮਰੋੜੀ	(')
(ਅ) ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਚਿੰਨ੍ਹ	(?)	(ਗ) ਜੋੜਨੀ	(-)
(ੲ) ਵਿਸਮਿਕ-ਚਿੰਨ੍ਹ	(!)	(ਘ) ਬਿੰਦੀ	(.)
(ਸ) ਕਾਮਾ	(,)	(ਕ) ਬਿੰਦੀ-ਕਾਮਾ	(;)
(ਹ) ਪੁੱਠੇ ਕਾਮੇ	(“ ”)	(ਚ) ਦੁਬਿੰਦੀ	(:)
(ਕ) ਬ੍ਰੈਕਟ	(())	(ਛ) ਦੁਬਿੰਦੀ - ਡੈਸ਼	(: -)

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖੋ :

- (ੳ) ਉਹ ਕਿੰਨਾ-ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਹੋ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦੇ।
- (ਅ) ਗੁਰੂਦੇਵ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 1913 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ‘ਸਰ’ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ।
- (ੲ) “ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੀ ਬੁੱਧਵਾਰ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ?”
‘ਬੁੱਧ ਕੰਮ ਸੁੱਧ’, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਤੇ ਐਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਆਖਿਆ ਹੈ।
- (ਸ) ‘ਸੂਰਜਾ! ਸੂਰਜਾ ! ਪੁਰਾਣਾ ਦੰਦ ਲੈ ਜਾ, ਨਵਾਂ ਦੰਦ ਦੇ ਜਾ।’

ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜੇ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

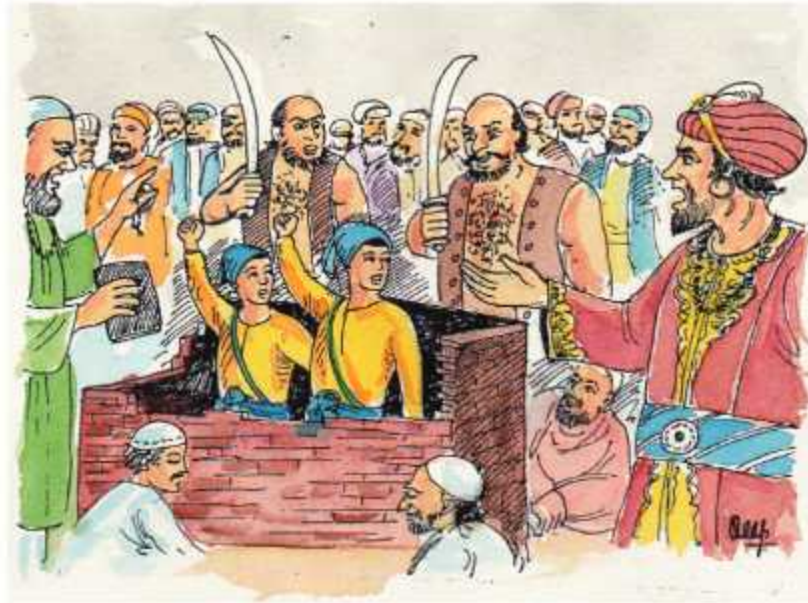
ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਸਤਕ ਲੈ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ।

ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਫ਼ਸਲ

ਸਾਨੂੰ ਥਾਪਨਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ,
ਸੀਸ ਤਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ।
ਤੱਤੀ ਤਵੀ 'ਤੇ ਬੈਠ, ਅਡੋਲ ਰਹੀਏ,
ਆਰੇ ਹੇਠ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਾਣਦੇ ਹਾਂ।

ਸੀਸਗੰਜ ਤੇ ਗੜੀ ਚਮਕੌਰ ਵਾਲੀ,
ਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਜੂਝਣਾ ਦੱਸਦੇ ਨੇ।
ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛ ਲਓ ਕੰਧ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਨੂੰ,
ਬਾਲ ਚਿਣੇ ਹੋਏ ਕਿੱਦਾਂ ਹੱਸਦੇ ਨੇ।

ਮੀਰ ਮੰਨੂੰ ਨੇ ਵਾਢੀਆਂ ਲੱਖ ਪਾਈਆਂ,
ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਵੀ ਖਿੜੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਵਾਂਗੂੰ।
ਵੱਢੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਜਦੋਂ ਸੀ ਮੁੱਲ ਪੈਂਦੇ,
ਹੋਏ ਹੌਸਲੇ ਸਾਡੇ ਅੰਗਿਆਰ ਵਾਂਗੂੰ।
ਬੰਦ-ਬੰਦ ਵੀ ਕੱਟ ਕੇ ਵੇਖ ਚੁੱਕੇ,

ਛੁੱਲ ਮਹਿਕਣੋ ਜ਼ਰਾ ਨਾ ਬੰਦ ਹੋਏ ।
ਚਾੜ੍ਹ ਚਰਖੜੀ ਪਰਖਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ,
ਸਾਡੇ ਕੱਦ ਸੀ ਹੋਰ ਬੁਲੰਦ ਹੋਏ ।

ਟੋਟੇ ਜਿਗਰ ਦੇ ਸੁਆਮਣੇ ਕਰਨ ਟੋਟੇ,
ਮਾਂਵਾਂ ਡੱਕਰੇ ਝੋਲੀ ਪਵਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ।
ਉੱਚਾ ਸੁੱਟ ਕੇ ਬੋਚਦੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ,
ਭੋਰਾ ਫੇਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਘਬਰਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਏਸ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਹੈ ਮੋਹ ਸਾਨੂੰ,
ਨਾਲ਼ ਲਹੂ ਦੇ ਏਸ ਨੂੰ ਰੰਗਦੇ ਰਹੇ ।
ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ,
ਖ਼ੈਰ ਦੇਸ ਦੀ ਫੇਰ ਵੀ ਮੰਗਦੇ ਰਹੇ ।

ਸਾਡੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਡਾ,
ਸਾਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ਲਹੂ ਦੇ ਰੰਗ ਉੱਤੇ ।
ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿੰਵ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣਾ,
ਸੋਹਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵੀ ਮੰਗ ਉੱਤੇ ।

ਜਦੋਂ ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਬੂਰ ਹੋਵੇ,
ਕੋਇਲ ਆਣ ਕੇ ਓਸ ਥਾਂ ਚਹਿਕਦੀ ਹੈ ।
ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਡੁੱਲ੍ਹੇ,
ਓਥੇ ਫ਼ਸਲ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਮਹਿਕਦੀ ਹੈ ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤਿ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਡੋਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ?
- (ਅ) ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ?
- 1. ਸੀਸ ਤਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ।

- 2 ਤੱਤੀ ਤਵੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਅਡੋਲ ਰਹੀਏ।
- 3 ਆਰੇ ਹੇਠ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਾਣਦੇ ਹਾਂ।
- 4 ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛ ਲਓ ਕੰਧ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਨੂੰ।
- 5 ਬੰਦ-ਬੰਦ ਵੀ ਕੱਟ ਕੇ ਵੇਖ ਚੁੱਕੇ।

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ :

- (ੳ) ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਡੁੱਲ੍ਹੇ,
ਉੱਥੇ ਫ਼ਸਲ ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਮਹਿਕਦੀ ਹੈ।
- (ਅ) ਸਾਡੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਡਾ,
ਸਾਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ਲਹੂ ਦੇ ਰੰਗ ਉੱਤੇ।
ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣਾ,
ਸੋਹਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵੀ ਮੰਗ ਉੱਤੇ।

3. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਥਾਪਨਾ	:	ਥਾਪੀ, ਹਲਾਸ਼ੇਰੀ, ਆਸਰਾ
ਡੱਕਰੇ	:	ਟੋਟੇ, ਟੁਕੜੇ
ਅਡੋਲ	:	ਜੋ ਡੋਲੇ ਨਾ, ਸਥਿਰ, ਪੱਕਾ
ਮੋਹ	:	ਪਿਆਰ, ਲਗਾਅ
ਚਹਿਕਦੀ	:	ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ਼ ਬੋਲਣਾ ਜਾਂ ਗਾਉਣਾ
ਰੱਤ	:	ਖੂਨ, ਲਹੂ

4. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਜੁਝਣਾ, ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਵਾਂਗ ਖਿੜਨਾ, ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਪੈਣਾ, ਬੁਲੰਦ ਹੋਣਾ, ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੋਟੇ, ਰੱਤ ਡੁੱਲ੍ਹਣਾ, ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣਾ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੰਬੰਧੀ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ।

ਲੋਹੜੀ

ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੇਲਿਆਂ ਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਮੇਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਵਾਲੀ, ਦਸਹਿਰਾ ਤੇ ਹੋਲੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦੇਸੀ ਮਹੀਨੇ ਪੋਹ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਧੂਮ-ਧਾਮ ਨਾਲ਼ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਏ ਨਵੇਂ ਜੀਅ, ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਨਾਲ਼ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸੋਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਧੀ, ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਲੋਹੜੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਜ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹਲਾਂ ਨਾਲ਼ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਨਾਲ਼ ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਆਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਆਮਦ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਜੋਂ ਲੋਹੜੀ ਮਨਾਈ ਜਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਭਾਵੇਂਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੀਤ ਬਦਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਧੀ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮੌਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੰਗ ਵਾਲੇ ਬੋਲ ਅੱਜ ਵੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਹੜੀ ਬਈ ਲੋਹੜੀ,
ਬੋਡਾ ਮੁੰਡਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਘੋੜੀ।
ਘੋੜੀ ਪਈ ਨੱਠ,
ਬੋਡੇ ਹੋਣ ਪੁੱਤਰ-ਪੋਤਰੇ ਸੱਠ।
ਘੋੜੀ ਦੇਵੇ ਵਢੇਰੇ,
ਜੁੱਗ ਜੀਵਣ ਪੁੱਤਰ ਤੇਰੇ।
ਸਾਡੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਦੇ ਪਾਥੀ,
ਤੇਰਾ ਪੁੱਤ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ਹਾਥੀ।
ਪਾ ਦੇ ਮਾਈ ਲੋਹੜੀ,
ਜੁਗ-ਜੁਗ ਜੀਵੇ ਤੇਰੀ ਜੋੜੀ।

ਲੋਹੜੀ ਬਾਲਣ ਲਈ ਘਰ-ਘਰ ਤੋਂ ਪਾਥੀਆਂ ਮੰਗਦੇ ਬਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਗਾ ਕੇ ਲੋਹੜੀ ਮੰਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦਾ ਤਿਲਾਂ ਤੇ ਗੂੜ ਨਾਲ਼ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਿਲ

ਅਤੇ ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜੀ ਭਾਵ ਤਿਲ-ਰੋੜੀ ਤੋਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸ਼ਬਦ ਲੋਹੜੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਗੁੜ ਅਤੇ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਿਓੜੀਆਂ, ਮੂੰਗਫਲੀ, ਮੱਕੀ ਦੀਆਂ ਖਿੱਲਾਂ, ਭੁੱਗਾ, ਤਲੋਏ, ਪਤਾਸੇ, ਮਿਠਿਆਈਆਂ ਅਤੇ ਤਿਲਾਂ ਤੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਵੰਨ-ਸਵੰਨੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੰਡ ਕੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਭੈਣਾਂ ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜਨਮ 'ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਵੇਲ ਵਧਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ :

ਵੀਰ ਘਰ ਪੁੱਤ ਜੰਮਿਆ,
ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਬਾਪ ਦੇ ਵਿਹੜੇ।

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਥਾਂ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਪਾਥੀਆਂ ਤੇ ਲੱਕੜਾਂ ਦੀ ਲੋਹੜੀ ਬਾਲ ਕੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹਰ ਜੀਅ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਬੱਚੇ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਲਦੀ ਹੋਈ ਲੋਹੜੀ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਨਿੱਘ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਬਲਦੀ ਲੋਹੜੀ ਵਿੱਚ ਤਿਲ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਈਸ਼ਰ ਆਏ ਦਲਿੱਦਰ ਜਾਏ,
ਦਲਿੱਦਰ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਪਾਏ।

ਪੋਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸਰਦੀ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੇਪਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੰਢ ਨਾਲ ਹਰ ਜੀਅ ਆਲਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਹੜੀ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਪੋਹ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਨਿੱਘੇ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਦਮੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਦਲਿੱਦਰ ਨੂੰ ਅਗਨੀ-ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲੋਹੜੀ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬੀਰ-ਨਾਇਕ ਦੁੱਲਾ-ਭੱਟੀ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁੱਲਾ-ਭੱਟੀ ਨੇ ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਗਨ ਵਜੋਂ ਪੱਲੇ ਵਿੱਚ ਸੱਕਰ ਪਾ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡੋਲਾ ਤੋਰਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਲੋਹੜੀ ਮੰਗਦੇ ਬੱਚੇ ਇਸ ਬੀਰ-ਨਾਇਕ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਸੁੰਦਰ-ਮੁੰਦਰੀਏ - ਹੋ,
 ਤੇਰਾ ਕੋਣ ਵਿਚਾਰਾ - ਹੋ,
 ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ ਵਾਲਾ - ਹੋ,
 ਦੁੱਲੇ ਦੀ ਧੀ ਵਿਆਹੀ - ਹੋ,
 ਸੇਰ ਸੱਕਰ ਪਾਈ - ਹੋ।

ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜਿੱਥੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉੱਥੇ ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੋਠ-ਬਾਜਰੇ ਤੇ ਦਾਲ-ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਖਿਚੜੀ ਵੀ ਰਿੰਨ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖਿਚੜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਅ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਵੇਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਪੋਹ ਰਿੱਧੀ, ਮਾਘ ਖਾਧੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਬੁਝਾਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਨਵ-ਜਨਮੇ ਬਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਸੁਘੜ-ਸੁਜਾਨ ਭੈਣਾਂ, ਭੂਆਂ, ਚਾਚੀਆਂ, ਮਾਮੀਆਂ, ਮਾਸੀਆਂ, ਦਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਜਿਠਾਣੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਤੇ ਖਿਡੌਣੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਲ ਦੀ ਦਾਦੀ, ਨਾਨੀ, ਮਾਂ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ, ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਭੇਲੀਆਂ ਭੰਨ ਕੇ ਰੋੜੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੁੜ ਸਗਨ ਵਜੋਂ ਗਲੀ-ਮਹੱਲੇ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭੈਣਾਂ ਵੀਰ ਦੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਲਈ ਦੁਆਵਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਗੁੜ ਦੀਆਂ,
 ਮਿੱਠੀਆਂ-ਮਿੱਠੀਆਂ ਰੋੜੀਆਂ।
 ਜੁਗ-ਜੁਗ ਜਿਊਂਣ ਮਾਏਂ,
 ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ।

ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਲੀ-ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਲੋਹੜੀ ਬਾਲ ਕੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ-ਸਨੇਹੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਹੜੀ-ਮੇਲੇ ਵੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉਂਵ ਵੀ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮੇਲਿਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕ ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਸਾਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੋਹੜੀ ਬਾਲ ਕੇ, ਗੁੜ ਤੇ ਰਿਓੜੀਆਂ ਵੰਡ ਕੇ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਾਦਾ, ਨਾਨਾ, ਮਾਮੇ, ਮਾਸੜ, ਫੁੱਫੜ, ਚਾਚੇ, ਤਾਏ ਸਭ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚੇ

ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਲੋਹੜੀ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਲਦੀ ਹੋਈ ਲੋਹੜੀ ਦੁਆਲੇ ਗਿੱਧਾ ਤੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਨਵੀਆਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਲੋਹੜੀ ਵਿੱਚ ਤਿਲ ਪਾ ਕੇ ਅਸੀਸਾਂ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ, ਹਰਿਆਣਾ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਦੇਸਾਂ-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਬਦਲ ਰਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧੀਆਂ ਦੀ ਲੋਹੜੀ ਵੀ ਮਨਾਈ ਜਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ‘ਲੋਹੜੀ’ ਧੀਆਂ ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਤਿਉਹਾਰ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- (ਅ) ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਰਸਾਣੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ?
- (ੲ) ਲੋਹੜੀ ਸ਼ਬਦ ਕਿਵੇਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ?
- (ਸ) ‘ਈਸ਼ਰ ਆਏ ਦਲਿੱਦਰ ਜਾਏ’ ਤੁਕ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- (ਹ) ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਹੜੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- (ਕ) ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਲੋਹੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਲੋਹੜੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ?
- (ਖ) “ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਲੋਹੜੀ ਧੀਆਂ ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਤਿਉਹਾਰ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।” ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖੋ।

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਪ੍ਰਚਲਿਤ	:	ਜਿਸ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੋਵੇ।
ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ	:	ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਬੇਫਿਕਰੀ, ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ, ਖੁਸ਼ੀ
ਆਮਦ	:	ਆਉਣ ਦਾ ਭਾਵ
ਅਸੀਸਾਂ	:	ਸ਼ੁੱਭ-ਇੱਛਾਵਾਂ, ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ
ਵੇਲ ਵਧਣੀ	:	ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ, ਉਲਾਦ ਹੋਣਾ।
ਤੋਹਫ਼ੇ	:	ਸੁਗਾਤਾਂ, ਭੇਟਾਵਾਂ, ਨਜ਼ਰਾਨੇ
ਸਨੇਹੀ	:	ਮਿੱਤਰ, ਦੋਸਤ, ਮੇਲੀ-ਗੇਲੀ, ਸਨੇਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਅਗਾਂਹਵਧੂ, ਰੀਤ, ਦਲਿੱਦਰ, ਦੁਆਵਾਂ, ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ, ਚਾਵਾਂ

4. ਵਿਆਕਰਨ : ਸੰਬੰਧਕ :

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੈਰੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ :

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਥਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਪਾਬੀਆਂ ਤੇ ਲੱਕੜਾਂ ਦੀ ਲੋਹੜੀ ਬਾਲ ਕੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਹੜੀ ਵਾਲੀ ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਆਖਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹਰ ਜੀਅ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਬੱਚੇ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਲਦੀ ਹੋਈ ਲੋਹੜੀ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਨਿੱਘ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪੈਰੇ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ। ਸੰਬੰਧਕ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਾਕ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਦਾ, ਦੇ, ਦੀ, ਨੇ, ਕੋਲ, ਉੱਤੇ, ਅੰਦਰ ਆਦਿ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਕ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੋ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜੋ :

ਤਿਉਹਾਰ	ਅਸਥਾਨ
ਦਿਵਾਲੀ	ਕੁੱਲੂ
ਦਸਹਿਰਾ	ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ
ਵਿਸਾਖੀ	ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ
ਮਾਘੀ	ਪਟਿਆਲਾ
ਬਸੰਤ	ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਆਓ! ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਲੋਹੜੀ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈਏ।

ਲੋਹੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਖਾਓ।

ਹਾਕੀ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ : ਧਿਆਨ ਚੰਦ

ਵੀਆਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਆਦਮ-ਕੱਦ ਬੁੱਤ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਅੰਦਰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਸ ਬੁੱਤ ਦੇ ਦੋ ਨਹੀਂ, ਚਾਰ ਹੱਥ ਹਨ ਅਤੇ ਚਹੁੱਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਾਕੀ-ਸਟਿੱਕਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਬੁੱਤ ਹੈ : ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ‘ਖੇਡ-ਦੇਵਤਾ’ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਖੇਡ-ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਹੀ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਹੈ ਜੋ ਕਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਿਪਾਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਹਾਕੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਜਨਮ-ਦਿਨ 29 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ‘ਖੇਡ-ਦਿਵਸ’ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਮਹਾਨ ਖਿਡਾਰੀ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਝਾਂਸੀ ਦੀਆਂ ਤੰਗ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ-ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਹੌਲਦਾਰ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਵੀ 1921 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੋਲਾਂ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ, ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਾਕੀ ਖੇਡਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਏ

ਜਾਂਦੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੇਡ-ਕਲਾ ਦਾ ਇਸ ਕਦਰ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੌਮੀ-ਪੱਧਰ ਦੀ ਹਾਕੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ।

1925 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ ਅਤੇ ਓਧਰ ਉਲੰਪਿਕ-ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਚਰਚੇ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। 1928 - ਐਮਸਟਰਡਮ ਉਲੰਪਿਕ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਮੈਚ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਕੇ, ਫਾਈਨਲ ਵਿੱਚ ਹਾਲੈਂਡ ਦੀ ਹੀ ਟੀਮ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਗੋਲਾਂ ਨਾਲ ਹਰਾ ਕੇ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਇਕੱਲੇ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੇ ਕੀਤੇ-ਸੋਨ ਤਗਮਾ ਜਿੱਤਿਆ। 1932-ਲੌਸ ਏਂਜਲਸ ਉਲੰਪਿਕ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਟੀਮ ਨੇ ਫਾਈਨਲ ਵਿੱਚ ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ. ਨੂੰ 2-1 ਦੇ ਵੱਡੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਹਰਾਇਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਗੋਲਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੇ ਪਾਇਆ। ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਈਆਂ 1936 ਦੀਆਂ ਉਲੰਪਿਕ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ 'ਹੋਮ-ਟੀਮ' ਜਰਮਨੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਹਿਟਲਰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਮੈਚ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਆਇਆ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਮੈਚ ਤਣਾਅ-ਪੂਰਵਕ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਤਣਾਅ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ-ਨੁਮਾ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਸਭ ਨੂੰ ਭੁੱਲ-ਭੁਲਾ ਗਿਆ। ਹਿਟਲਰ ਬਾਹਰ ਬੈਠਾ ਦੰਦ ਕਰੀਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦੀ ਟੀਮ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਵੱਸ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਚ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅੱਠ ਗੋਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ 'ਤੇ ਉੱਤਰ ਆਏ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦਾ ਇੱਕ ਦੰਦ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਛੇ ਗੋਲ ਹੋਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਕੁੱਲ ਚੌਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੇ ਗੋਲ ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਏ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਮੈਚ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੁਦ ਹਿਟਲਰ, ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਕਬੂਲ ਕੇ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਆਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨਲ ਦੇ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ ਦੀ ਵੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਅਦਬ ਅਤੇ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ।

ਤਿੰਨ ਉਲੰਪਿਕਾਂ ਬਾਅਦ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੇ ਹਾਕੀ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 'ਸੰਨਿਆਸ' ਲੈ ਲਿਆ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅਜੇ ਇਕੱਤੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਉਸ ਦੀ 'ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ' ਮਹਾਨਤਾ ਹੰਢਾਉਣ ਵਾਲੀ ਖੇਡ ਦੀ ਗੱਲ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਮਹਾਨ ਖਿਡਾਰੀ ਬਰੈਡਮੈਨ ਨੇ ਹੱਸਦਿਆਂ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਧਿਆਨ ਬਾਈ, ਤੂੰ ਸਟਿੱਕ ਨਾਲ ਐਨੇ ਗੋਲ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ?" "ਜਿਵੇਂ ਬੱਲੇ ਨਾਲ ਦੌੜਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇੰਝ ਹੀ", ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦੀ ਸਟਿੱਕ (ਹਾਕੀ) ਨਾਲ ਕੋਈ

ਚੁੰਬਕ ਵਰਗੀ ਸ਼ੈ ਚਿਪਕਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਗੋਂਦ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਲਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਛੜੀ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਨਾਲ ਗੋਲ ਕਰ, ਫੇਰ ਮੰਨਾਂਗੇ।” ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਵੀ ਗੋਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੰਦ-ਕਥਾਵਾਂ ਅਜੇ ਤੱਕ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜੀਆਂ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ 1968 ਅਤੇ 1972 ਦੀਆਂ ਉਲੰਪਿਕ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬੱਟ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ, ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦੀ ਮਹਾਨ ਖੇਡ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਿਮਨ-ਸ਼ਬਦ, ਅਕਸਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਨਾਲੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। “ਪੁੱਤਰ ਜੇ ਹਾਕੀ ਸਿੱਖਣੀ ਹੈ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ-ਕਦਮਾਂ ’ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ। ਮੈਂ ‘ਵੰਡ’ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਸੀ। ਕਿਆ ਬਾਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ! ਉਹ ਤਾਂ ਗ੍ਰਾਊਂਡ ’ਤੇ ਇੰਝ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਸ਼ਤਰੰਜ-ਖਿਡਾਰੀ ਆਪਣੇ ਬੋਰਡ ’ਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਖਿਡਾਰੀ ਕਿੱਥੇ-ਕਿੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ।”

ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦੀ ਖੇਡ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਸੈਂਟਰ-ਫਾਰਵਰਡ ਖੇਡਦੇ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵਰਗੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂਕਿ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਹਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ ਅਤੇ ਧੰਨ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਪਿੱਲੈ ਆਦਿ ਖਿਡਾਰੀ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਸ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਹੋਸ਼ ਵਧੇਰੇ ਸੀ ਅਤੇ ਧੀਮਾਪਣ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਗੋਂਦ ਨਾਲ ਚਿਮਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਕਾਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟੀਮ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ’ਚ “ਪਾਸ ਦੇਣਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਝਕਾਨੀ ਹੈ।” 1963-64 ਵਿੱਚ ਉਹ ਐੱਨ.ਆਈ.ਐੱਸ. ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਹਾਕੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੋਚ ਸੀ। ਸਾਂਵਲਾ ਰੰਗ, ਦਰਮਿਆਨਾ ਕੱਦ, ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਬਿਨਾਂ ਚੀਰ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਵਾਹੇ ਹੋਏ, ਚਿੱਟੀ ਟੀ-ਸ਼ਰਟ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਨਿੱਕਰ ਪਾਈ, ਉਹ ਗ੍ਰਾਊਂਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬੈਠਾ ਗੂੜ੍ਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਵਿੱਚ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ, ਤਾੜਦਾ, ਝਾੜਦਾ ਅਤੇ ਵਰਜਦਾ। ਖਿਡਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ “ਦਾਦਾ” ਆਖਦੇ—ਜਿਸ ਦਾ ਬੰਗਲਾ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ— ਵੱਡਾ ਭਰਾ।

ਭਾਵੇਂ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਵਰਗੇ ਖਿਡਾਰੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਿਕ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਖੇਡਦੇ, ਫੇਰ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਖੇਡ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਦਾਦ ਦਿੰਦਿਆਂ, ਉਸ ਦੇ ਖੇਡ ਕੱਦ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਿਆਂ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1956 ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪਦਮ-ਭੂਸ਼ਣ ਦੇ ਖ਼ਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1979 ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਡਾਕ-ਟਿਕਟ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਦੇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਟੇਡੀਅਮ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਕੌਣ ਸੀ? ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਹਰ ਸਾਲ ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?
- (ਅ) ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦਾ ਬੁੱਤ ਕਿੱਥੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ? ਇਸ ਬੁੱਤ ਦੀ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ?
- (ੲ) ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੂੰ ਹਾਕੀ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ?
- (ਸ) ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦੀ ਖੇਡ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀਆਂ ਦੰਦ-ਕਥਾਵਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ?
- (ਹ) ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਕਿਸ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਖੇਡਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਕੀ ਖੇਡਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਸੀ?
- (ਕ) ਹਾਕੀ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਕੋਚ ਵਜੋਂ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਨਿਭਾਇਆ?
- (ਖ) ਹਾਕੀ ਦੇ ਜਾਦੂਗਰ-ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

- ਆਦਮ-ਕੱਦ : ਆਦਮੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਕੱਦ ਦਾ
- ਭਾਵਨਾਵਾਂ : ਵਿਚਾਰ, ਖਿਆਲ
- ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ : ਵਿਖਾਵਾ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ
- ਚਰਚੇ : ਜ਼ਿਕਰ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣੀਆਂ
- ਅਹੁਦਾ : ਪਦਵੀ
- ਹਲੀਮੀ : ਨਿਮਰਤਾ
- ਤਰਜੀਹ : ਪਹਿਲ
- ਤਕਰੀਬਨ : ਲਗ-ਪਗ, ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ
- ਛੜੀ : ਸੋਟੀ
- ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਨਾ : ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ
- ਅਕਸਰ : ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਬਹੁਤ ਵਾਰ
- ਰਫ਼ਤਾਰ : ਚਾਲ, ਗਤੀ
- ਧੀਮਾਪਣ : ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਮੱਠੀ ਚਾਲ
- ਨਕਾਰਦਾ : ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਾ
- ਝਕਾਨੀ : ਝਾਂਸਾ, ਚਕਮਾ, ਧੋਖਾ
- ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬੋਲੀ : ਸੌਖੀ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ

ਪੁਰਸਕਾਰ : ਇਨਾਮ
 ਖ਼ਿਤਾਬ : ਉਪਾਧੀ, ਪਦਵੀ
 ਸਿਮਰਤੀ : ਯਾਦ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ, ਜ਼ਿਕਰ, ਯੋਗਦਾਨ, ਪੇਸ਼ਕਸ਼, ਅਦਬ, ਸੰਨਿਆਸ ਲੈ ਲੈਣਾ, ਦੰਦ-ਕਥਾਵਾਂ, ਸਿਜਦਾ ਕਰਨਾ, ਵਿਲੱਖਣ, ਤੇਜ਼-ਤਰਾਰ, ਘਾਤਕ, ਦਾਦ ਦੇਣਾ, ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਨਾ

ਵਿਆਕਰਨ : ਯੋਜਕ :

ਜਿਵੇਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਯੋਜਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਯੋਜਕ ਹਨ :

- (ੳ) ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੇਡ-ਕਲਾ ਦਾ ਇਸ ਕਦਰ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਹਾਕੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।
- (ਅ) ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਛੇ ਗੋਲ ਹੋਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਯੋਜਕ ਦੀ ਵੰਡ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ : ਇੱਕ ਅਰਥ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ।

ਅਰਥ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਯੋਜਕ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

- 1 ਸਮਾਨ-ਯੋਜਕ 2 ਅਧੀਨ-ਯੋਜਕ

1. **ਸਮਾਨ-ਯੋਜਕ :** ਜਿਹੜਾ ਯੋਜਕ ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਨ - ਯੋਜਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮਾਨ-ਯੋਜਕ ਹਨ :

- (ੳ) ਇਸ ਬੁੱਤ ਦੇ ਦੋ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚਾਰ ਹੱਥ ਹਨ ਅਤੇ ਚਹੁੰਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਾਕੀ-ਸਟਿੱਕਾਂ ਹਨ।
- (ਅ) ਸਾਰਾ ਮੈਚ ਤਣਾਅ-ਪੂਰਨ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਤਣਾਅ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ-ਨੁਮਾ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਸਭ ਨੂੰ ਭੁੱਲ-ਭੁਲਾ ਗਿਆ।

2. **ਅਧੀਨ-ਯੋਜਕ :** ਇਹ ਯੋਜਕ ਵਾਕ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਭਰ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕ ਦੇ ਘੱਟ ਨਿਰਭਰ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ਼ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਵਾਕ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧੀਨ-ਯੋਜਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕ ਪੜ੍ਹੋ :

- (ੳ) ਹਿਟਲਰ ਬਾਹਰ ਬੈਠਾ ਚੰਦ ਕਰੀਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦੀ ਟੀਮ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਵੱਸ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਚ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅੱਠ ਗੋਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।
- (ਅ) ਇੱਕ ਵਾਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਧਿਆਨ ਚੰਦ ਦੀ ਹਾਕੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਚੁੰਬਕ ਵਰਗੀ ਸ਼ੈ ਚਿਪਕਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਗੇਂਦ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਲਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ।
- ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅਧੀਨ-ਯੋਜਕ ਹਨ।

ਖਿਡਾਰੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਸ ਦੀ ਖੇਡ ਨਾਲ ਜੋੜੋ :

ਖਿਡਾਰੀ

ਖੇਡ

ਬਾਈ ਚੁੰਗ ਭੂਟੀਆ

ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ੀ

ਕਪਿਲ ਦੇਵ

ਫੁਟਬਾਲ

ਸਾਨੀਆ ਮਿਰਜ਼ਾ

ਕ੍ਰਿਕਟ

ਸਾਇਨਾ ਨੇਹਵਾਲ

ਸ਼ਤਰੰਜ

ਵਿਜੇਂਦਰ ਸਿੰਘ

ਬੈਡਮਿੰਟਨ

ਅਭਿਨਵ ਬਿੰਦਰਾ

ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ

ਵਿਸ਼ਵਨਾਥਨ ਆਨੰਦ

ਟੈਨਿਸ

ਆਪਣੀ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀ ਖੇਡ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖਿਡਾਰੀ ਬਾਰੇ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਖਾਓ।

ਅੰਮੜੀ ਦਾ ਵਿਹੜਾ

ਬੀਤ ਗਿਆ, ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਿਆ,
ਜਿਉਂ ਕੱਤਿਆ, ਤੁੰਬਿਆ ਹੰਢ ਗਿਆ,
ਇੱਕ ਰੂੰ ਦਾ ਗੋਹੜਾ।

ਜਿੱਥੇ ਸੁਪਨੇ ਕਈ ਬਣਾਏ ਸੀ,
ਅੱਜ ਆਪੂੰ ਸੁਪਨਾ ਬਣ ਗਿਆ,
ਅੰਮੜੀ ਦਾ ਵਿਹੜਾ।

ਇੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਸਾਂ ਮਾਣੀ ਸੀ,
ਜ਼ਿੰਦਾ ਬਾਬਲ ਰਾਜਾ ਸੀ,
ਤੇ ਅੰਮੀ ਰਾਣੀ ਸੀ।
ਭਾਵੇਂ ਲੱਭਾ ਪਲੰਘ ਨਵਾਰੀ ਸੀ,
ਜਾਂ ਮੰਜੀ ਸਿਰਫ਼ ਅਲਾਣੀ ਸੀ।
ਭਾਵੇਂ ਮੱਖਣ-ਪੇੜੇ ਰੁਲਦੇ ਸਨ,
ਭਾਵੇਂ ਸੁੱਕਾ ਟੁੱਕਰ, ਪਾਣੀ ਸੀ।

ਪਰ ਖੁੱਲ੍ਹ, ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਅਣਮੁੱਲੀ ਸੀ,
ਜਿਹੜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਸਾਂ ਮਾਣੀ ਸੀ।
ਜਿੱਥੇ ਖੇਹਨੂੰ ਗੀਟੇ ਖੇਡ-ਖੇਡ,
ਬੇ-ਫ਼ਿਕਰੀ ਚਾਦਰ ਤਾਣੀ ਸੀ।

ਪਿੱਪਲ ਦੀਆਂ ਪੀਂਘਾਂ ਝੂਟ-ਝੂਟ,
ਜਿੱਥੇ ਚੜ੍ਹੀ ਅਖੀਰ ਜਵਾਨੀ ਸੀ।
ਜਿੱਥੇ ਸਾਈਆਂ ਭੋਰੇ ਬੈਠ-ਬੈਠ ਕੇ,
ਗਾਂਦਿਆਂ ਰਾਤ ਲੰਘਾਣੀ ਨੀ।
ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਘੂਕਰ ਚਰਖੇ ਦੀ,
ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹੀ ਜਵਾਨੀ ਨੀ।
ਅਸਾਂ ਸਾਉਣ ਹੁਲਾਰੇ ਖੁਮ-ਖੁਮ,
ਮੋਰਾਂ ਨਾਲ਼ ਸ਼ਰਤ ਲਗਾਣੀ ਨੀ।
ਤੇ ਪੀਂਘ ਹੁਲਾਰੇ ਚਾੜ੍ਹ-ਚਾੜ੍ਹ,
ਅਸਮਾਨਾਂ ਨਾਲ਼ ਛੁਹਾਣੀ ਨੀ।
ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਾਂ ਵਾਂਗਰ ਦਿਸਦਾ ਸੀ,
ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹੱਸਦਾ ਸੀ,
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਖੇੜਾ।
ਕਦੇ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਹੜੇ ਵੱਸਦੀ ਸਾਂ,
ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਵੱਸਦਾ ਨੀ,
ਅੰਮੜੀ ਦਾ ਵਿਹੜਾ।

ਉਸ ਸੰਝ ਦਾ ਪੈਣਾ ਨੀ,
ਅਸਾਂ 'ਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਨੀ।
ਦਾਦੀ ਦੇ ਮੰਜੇ ਦੇ, ਚੌਗਿਰਦੇ ਭੋਣਾ ਨੀ,
ਉਹਨੂੰ ਨੀਂਦਰ ਆਣੀ ਨੀ,
ਅਸਾਂ ਖੱਪ ਮਚਾਉਣੀ ਨੀ।
ਉਸ ਨਾਂਹ-ਨਾਂਹ ਕਹਿਣੀ ਨੀ,
ਅਸਾਂ ਹਾਂ-ਹਾਂ ਕਹਿਣੀ ਨੀ।

ਉਸ ਚੁੱਪ ਕਰਾਣਾ ਨੀ,
 ਅਸਾਂ ਰੋਲਾ ਪਾਣਾ ਨੀ।
 ਉਹਦੀ ਨਾਂਹ ਨਾ ਮੁੱਕਣੀ ਨੀ,
 ਅਸਾਂ ਆਖਰ ਚੁੱਕਣੀ ਨੀ।
 ਤੇ ਆਖਰ ਦਾਦੀ ਤੋਂ,
 ਅਸਾਂ ਹਾਰ ਮਨਾਣੀ ਨੀ।
 ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਰੁੱਸ ਕੇ ਤੇ,
 ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਹੱਸ ਕੇ ਤੇ,
 ਉਸ ਬਾਤ ਸੁਣਾਉਣੀ ਨੀ,
 ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਪਾਉਣੀ ਨੀ।

ਅੱਜ ਕਿੱਥੇ ਵੇ ਉਹ ਸਵਰਗ ?
 ਜੋ ਲੱਭਿਆ ਭੀ ਤੇ ਖੋਇਆ ਭੀ,
 ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਕਿਹੜਾ ?
 ਕਦੇ ਸਾਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਂਦਾ ਸੀ,
 ਅੱਜ ਆਪ ਕਹਾਣੀ ਹੋਇਆ ਨੀ,
 ਅੰਮੜੀ ਦਾ ਵਿਹੜਾ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ?
- (ਅ) ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਪੀਘਾਂ ਝੂਟਣ ਅਤੇ ਚਰਖਾ ਕੱਤਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ :

- (ੳ) ਬੀਤ ਗਿਆ, ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਿਆ,
ਜਿਉਂ ਕੱਤਿਆ, ਤੁੰਬਿਆ ਹੰਢ ਗਿਆ, ਇੱਕ ਰੂੰ ਦਾ ਗੋਹੜਾ।
- (ਅ) ਇੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਸੀਂ ਮਾਣੀ ਸੀ।
ਜਿਧ੍ਹਾ ਬਾਬਲ ਰਾਜਾ ਸੀ ਤੇ ਅੰਮੀ ਰਾਣੀ ਸੀ।

- (ੲ) ਕਦੇ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਹੜੇ ਵਸਦੀ ਸਾਂ,
ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਵਸਦਾ ਨੀ, ਅੰਮੜੀ ਦਾ ਵਿਹੜਾ।
- (ਸ) ਕਦੇ ਸਾਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਂਦਾ ਸੀ,
ਅੱਜ ਆਪ ਕਹਾਣੀ ਹੋਇਆ ਨੀ, ਅੰਮੜੀ ਦਾ ਵਿਹੜਾ।

3. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਗੋਹੜਾ	:	ਪਿੰਜੀ ਹੋਈ ਰੂੰ ਦਾ ਗੋਲਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪੂਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
ਪਲੰਘ ਨਵਾਰੀ	:	ਨਵਾਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਵੱਡਾ ਮੰਜਾ
ਅਲਾਣੀ	:	ਬਿਨਾਂ ਬਿਸਤਰੇ ਤੋਂ
ਸਈਆਂ	:	ਸਖੀਆਂ-ਸਹੇਲੀਆਂ
ਲੋਹੜੇ ਦੀ	:	ਕਹਿਰ ਦੀ, ਗ਼ਜ਼ਬ ਦੀ
ਖੇੜਾ	:	ਅਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ
ਚੌਗਿਰਦੇ	:	ਚੁਗਿਰਦੇ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ
ਭੌਣਾ	:	ਘੁੰਮਣਾ, ਚੱਕਰ ਕੱਟਣਾ
ਸੰਝ	:	ਤਕਾਲਾਂ, ਆਥਣ, ਸ਼ਾਮ
ਖੋਇਆ	:	ਗੁਆਚਿਆ

4. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ :

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ, ਅਣਮੁੱਲੀ, ਬਾਬਲ, ਚਰਖਾ, ਵਿਹੜਾ, ਪੀਘ, ਘੁਕਰ, ਕਹਾਣੀ।

ਵਿਆਕਰਨ : ਸਮਾਸ :

ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮਾਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਮਾਸ ਦੇਖੋ :

ਮੱਖਣ-ਪੇੜੇ, ਖੇਡ-ਖੇਡ, ਝੂਟ-ਝੂਟ, ਬੈਠੇ-ਬੈਠੇ, ਝੁੰਮ-ਝੁੰਮ, ਚਾੜ੍ਹ-ਚਾੜ੍ਹ, ਹਾਂ-ਹਾਂ।
- ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜਿਹੇ ਵੀਹ ਸਮਾਸ ਚੁਣ ਕੇ ਲਿਖੋ।

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਰੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਓ।

ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਖਾਓ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਗਾ ਕੇ ਸੁਣਾਓ।

ਛੱਲੀਆਂ ਦੇ ਰਾਖੇ

ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੱਖ ਇੱਕ ਸਾਲ ਝੜੀ ਲੱਗ ਗਈ। ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਜਲ-ਥਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੀਂਹ ਰੁਕੇ 'ਤੇ ਪੰਛੀ ਆਪਣੇ ਖੰਭਾਂ ਨੂੰ ਝਾੜਦੇ ਤੇ ਚੋਗ ਲਈ ਉਡਾਣ ਭਰਦੇ ਪਰ ਕਿੱਥੇ? ਏਨੀ ਦੇਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਰਸ਼ ਫੇਰ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਕਈ ਦਿਨ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਚੱਲਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੰਜੀਆਂ ਡਾਹ ਕੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਵੱਢਦੇ। ਜੇ ਪਸ਼ੂ ਚਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਛੱਡੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਵਾਲਾ ਨਿੱਕਾ-ਨਿੱਕਾ ਘਾਹ ਪਾਣੀ 'ਚ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ।

ਉੱਪਰ ਮੱਕੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਛੱਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਮੀਂਹ ਰੁਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਨਾਲ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕਾਂ, ਤੋਤੇ ਤੇ ਹੋਰ ਪੰਛੀ ਹੱਲੇ ਕਰ-ਕਰ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਛੱਲੀਆਂ ਦੀ ਫਰੋਲਾ-ਫਰਾਲੀ ਕਰਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਤਾਏ ਈਸਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛੱਲੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਬੈਠਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਰੋਲਾ-ਗੋਲਾ ਕੀਤਿਆਂ ਪੰਛੀ ਖੇਤ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਡ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰ ਵਿੱਚ ਛੱਲੀਆਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਆ ਪੈਂਦੇ। ਤਾਇਆ ਖਾਲੀ ਪੀਪਾ ਖੜਕਾਈ ਜਾਂਦਾ। ਹੜਾਤ-ਹੜਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਸੰਘ ਪਾਟਣ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ। ਪੰਛੀ ਸਾਡੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦੇ ਰਹੇ। ਤਾਇਆ ਬੋਲਿਆ, “ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਪਊ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਛੱਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੰਛੀ ਹੀ ਚੁੰਡ ਲੈਣਗੇ।”

ਅਸੀਂ ਮੱਕੀ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਬੱਲੀਆਂ ਗੱਡ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਬਾਹੀਆਂ ਰੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਬਾਹੀਆਂ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਮੰਜਾ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਮੱਕੀ ਦੇ ਖੇਤ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਉੱਚਾ ਮਣ੍ਹਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮਢ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੇਤ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਮੀਂਹ-ਕਣੀ ਵਿੱਚ ਖੇਤ ਗਿੱਲੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਢ੍ਹੇ 'ਤੇ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਤਾਇਆ ਮੀਂਹ ਵਿੱਚ ਬੋਰੀ ਦੀ ਝੁੰਮ ਮਾਰੀ ਪੀਪਾ ਖੜਕਾਈ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਪੰਛੀ ਦੇ ਆ ਬੈਠਣ ਬਾਰੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਦਾ। ਹੋ-ਹੋਲਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਮੈਂ ਮੱਕੀ ਦੇ ਟਾਂਡਿਆਂ ਨਾਲ

ਖਹਿੰਦਾ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਭੱਜਦਾ। ਮੇਰਾ ਰੋਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਭੁੱਖਾ ਪੰਛੀ ਥੱਕੀ-ਟੁੱਟੀ ਉਡਾਰੀ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਝੜੀ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਮੀਂਹ ਰੁਕਣ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈ ਰਿਹਾ। ਦੁਪਹਿਰ ਮਗਰੋਂ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੜੱਚ ਹੋਇਆ ਤਾਇਆ ਬੋਲਿਆ, “ਭਤੀਜ਼! ਅੱਜ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਨੇ ਝੰਡ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ। ਜਾਹ, ਘਰ ਤੋਂ ਚਾਹ ਬਣਵਾ ਲਿਆ। ਅੱਜ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਠੰਢਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ। ਛੇਤੀ ਮੁੜ ਕੇ ਆਵੀਂ। ਪੰਛੀ ਵੀ ਅੱਜ ਭੁੱਖ ਦੇ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਡਿਗ ਰਹੇ ਨੇ। ਦੁਪਹਿਰ ਵਾਲੇ ਗੁਲਗੁਲੇ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਆਵੀਂ, ਚਾਹ ਨਾਲ ਸੁਆਦ ਵੀ ਲੱਗਣਗੇ ਤੇ ਭੁੱਖ ਵੀ ਦਬ ਜਾਊ।” ਸਣ ਦੀ ਹੱਸੀ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਗੋਪੀਆ ਮਣ੍ਹੇ ‘ਤੇ ਬੈਠੇ ਤਾਏ ਕੋਲ ਹੀ ਸੀ। ਤਾਇਆ ਗੋਪੀਆ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਹੜਾਤ-ਹੜਾਤ ਕਰਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਡ ਤੱਕ ਸੁਣੀ ਗਿਆ। ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲਿਆਂ ਨਾਲ ਰੁੱਖ ਆਪਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਛੰਡ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਅੱਜ ਕੇਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

ਤਾਏ ਦੇ ਕਹੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹੀ ਪੈਰੀਂ ਘਰੋਂ ਚਾਹ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲੇ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਕਣੀਆਂ ਦੇ ਬਰੀਕ-ਬਰੀਕ ਝਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਗੰਡੋਏ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਗੰਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੰਡੋਇਆਂ ‘ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਮੈਂ ਕਦੀ ਲੰਮੀ ਤੇ ਕਦੇ ਛੋਟੀ ਡਿੱਘ ਭਰਦਾ ਖੇਤ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰਦਾ ਗਿਆ। ਫਿਰਨੀ ਤੋਂ ਖੇਤ ਵੱਲ ਮੁੜਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮੱਕੀ ਦੇ ਖੇਤ ਦੀ ਵੱਟ ਤੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਅਣਦੇਖੀ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਪੈਰ ਵੱਟ ‘ਤੇ ਪਏ ਇੱਕ ਸੱਪ ‘ਤੇ ਜਾ ਟਿਕਿਆ। ਮੈਂ ਡਰ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਕਿਹਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਟਿਕ-ਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਵੱਟ ‘ਚ ਖੁੱਡ ਪੁੱਟ ਰਹੇ ਚੂਹੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੱਪ ਵੀ ਭੁੱਖਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੱਪ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ। ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਸੱਪ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ। ਚੂਹੇ ਵੀ ਮੱਕੀ ਦੇ ਟਾਂਡਿਆਂ ‘ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤਿੱਖੇ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਛੱਲੀਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨ ‘ਚ ਅਜਿਹੇ ਖਿਆਲੀਂ, ਮੈਂ ਮਣ੍ਹੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਮੈਂ ਚਾਹ ਦੀ ਕੇਤਲੀ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲੇ ਮਣੇ ‘ਤੇ ਬੈਠੇ ਤਾਏ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ। ਤਾਇਆ ਚਾਹ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਲੱਗਾ। ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੁੱਖਾਂ ‘ਤੇ ਬੈਠੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮਨੋਂ-ਮਨੀਂ ਸਾਨੂੰ ਕੋਸ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਰਾਖੇ ਆਪ ਤਾਂ ਖਾ-ਪੀ ਰਹੇ ਨੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਦਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਠੁੰਗਣ ਦਿੰਦੇ। ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਲਾਚਾਰ ਹੋਇਆ ਇੱਕ ਕਾਂ ਸਾਹਮਣੀ ਕਿੱਕਰ ਤੋਂ ਉੱਡਿਆ। ਸਾਡੇ ਰੋਲੇ-ਰੱਪੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਖੰਭ ਹਿਲਾਏ ਮੱਕੀ ‘ਤੇ ਏਦਾਂ ਡਿਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਾਹ-ਸਤ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਰੋਲਾ ਪਾਏ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹ ਨਾ ਉੱਡਿਆ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਛੱਲੀ ਤੇ ਟਾਂਡੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪੌਂਚੇ ਅੜਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਾਰਨ ਉਸ ਵਿੱਚ ਛੱਲੀ ਨੂੰ ਛਿੱਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗਿਆ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਉੱਡਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਡਰਿਆ।

ਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਭੁੱਖੇ ਤੇ ਬੇਵੱਸ ਹੋਏ ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਛੱਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਠੁੰਗੀ ਤੇ ਉਹ ਮੇਰਾ ਚੋਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਸੱਪ ਨੇ ਡੰਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ

ਸਕਦਾ? ਤਾਇਆ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਤਾਕ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਮਰੇ ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਣੇ 'ਤੇ ਟੰਗ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰਾ ਸਕੇ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਤਾਏ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਉਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਹੰਢਾਏ ਭੁੱਖ ਤੇ ਤਿਹਾਕੜੇ ਵੀ ਯਾਦ ਆਏ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਡੰਗਰ ਚਾਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਤਾਏ ਤੋਂ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਇੱਕ ਛੱਲੀ ਭੰਨੀ। ਉਸ ਦੇ ਦਾਣੇ ਭੋਰ-ਭੋਰ ਕੇ ਹਥੇਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਕਾਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਦੀ ਤਲੀ ਤੋਂ ਦਾਣਾ ਚੁੱਕਦਾ। ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਤੱਕਦਾ ਤੇ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਪਲ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਆਪ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੇਟ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾ ਕੇ ਕਾਂ ਉੱਡਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਛੱਲੀਆਂ ਨਾ ਫਰੋਲੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਵੱਲ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਿਆ। ਬੱਦਲ ਗਰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਤਾਇਆ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਲਈ ਹੜਾਤ-ਹੜਾਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਝੜੀ ਕਿਹੜੇ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਆਮ ਜਨ-ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ?
- (ਅ) ਮਣਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ?
- (ੲ) ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਚੋਗਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲ ਰਿਹਾ?
- (ਸ) ਕਾਂ ਛੱਲੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਠੁੰਗ ਸਕਿਆ?
- (ਹ) ਰਾਖੇ ਨੇ ਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ?
- (ਕ) ਛੱਲੀਆਂ ਦੇ ਰਾਖੇ ਕੌਣ ਸਨ, ਉਹ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਸਨ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਸਿਲਸਿਲਾ	:	ਲੜੀ, ਰੁਝਾਨ
ਮਣਾ	:	ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਰਾਖੀ ਲਈ ਬਣਾਈ ਉੱਚੀ ਥਾਂ, ਮਚਾਨ
ਲਾਚਾਰ	:	ਬੇਵੱਸ
ਟਿਕ-ਟਿਕੀ	:	ਗਹੁ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ, ਲਗਾਤਾਰ ਦੇਖਣਾ
ਸਮਰੱਥ	:	ਯੋਗ
ਗੋਪੀਆ	:	ਪੰਛੀ ਉਡਾਉਣ ਲਈ ਬਣੀ ਹੋਈ ਜਾਲੀਦਾਰ ਰੱਸੀ
ਝੜੀ ਲੱਗਣਾ	:	ਲਗਾਤਾਰ ਮੀਂਹ ਪੈਣਾ
ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਨਾ	:	ਰੁਕਣਾ, ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ
ਨਿਗਰਾਨੀ	:	ਰਾਖੀ ਜਾਂ ਚੌਕਸੀ
ਪੌਚੇ	:	ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰ

ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ : ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣਾ
ਸਾਹ-ਸਤ ਨਾ ਹੋਣਾ : ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਨਾ ਹੋਣਾ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ :

ਜਲ-ਥਲ, ਰੋਲਾ-ਗੋਲਾ, ਹੋ-ਹੱਲਾ, ਗੁਲਗੁਲੇ, ਗੜ੍ਹਚ, ਫਿਰਨੀ, ਮਨੋ-ਮਨੀ, ਸੁਕਰਾਨਾ, ਪ੍ਰਤੀਤ, ਡਿੰਘ ਭਰਨਾ, ਪੇਟ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣੀ

ਵਿਆਕਰਨ : ਯੋਜਕ :

ਰੂਪ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਯੋਜਕ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

(ੳ) ਇਕਹਿਰੇ ਯੋਜਕ (ਅ) ਸੰਜੁਗਤ ਯੋਜਕ

(ੳ) ਇਕਹਿਰੇ ਯੋਜਕ : ਜਿਹੜਾ ਯੋਜਕ ਇੱਕ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਕਹਿਰਾ ਯੋਜਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਤੇ, ਅਤੇ, ਪਰ, ਕਿ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਿ।

(ਅ) ਸੰਜੁਗਤ ਯੋਜਕ : ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਯੋਜਕ ਨੂੰ ਸੰਜੁਗਤ ਯੋਜਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਇਸ ਲਈ, ਤਾਂਕਿ, ਤਦੇ ਹੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਆਦਿ।

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰੂਪ, ਆਕਾਰ ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਯੋਜਕ ਚੁਣੋ :

(ੳ) ਜੇ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਵੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਭਲਾਈ ਵਾਲਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਨੇਕੀ ਹੈ।

(ਅ) ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਭੁੱਖੇ ਤੇ ਬੇਵੱਸ ਹੋਏ ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਛੱਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਠੁੰਗੀ ਤੇ ਉਹ ਮੇਰਾ ਚੋਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

(ੲ) ਤਾਇਆ ਚਾਹ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਲੱਗਾ।

(ਸ) ਮੈਂ ਸੱਪ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ।

(ਹ) “ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਸੂਈ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇ ਤਾਂਕਿ ਮੈਂ ਪਾਟਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਸਕਾਂ।

(ਕ) ਮੈਂ ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਤਾਏ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ।

ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ 'ਚੋਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ।

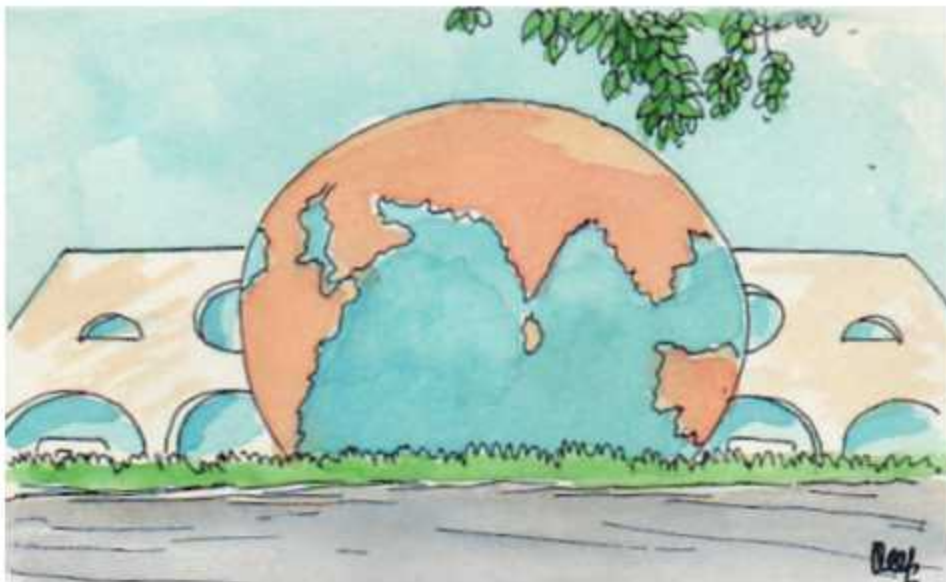
ਕਿਸੇ ਫਸਲ ਦੇ ਰਾਖੇ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨ , ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਸੰਗਮ : ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ

ਦੇਸ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੋਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੋਚ ਦਾ ਹੋਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਲੰਧਰ-ਕਪੂਰਥਲਾ ਸੜਕ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ 72 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ “ਪੁਸ਼ਪਾ ਗੁਜਰਾਲ ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ” ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਸਿਟੀ ਦਾ ਨੀਂਹ-ਪੱਥਰ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਇੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਗੁਜਰਾਲ ਵੱਲੋਂ 17 ਅਕਤੂਬਰ, 1997 ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰਾਲੇ ਦਾ ਮੰਤਵ ਦੇਸ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਹੈ। 19 ਮਾਰਚ, 2005 ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਇੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਗੁਜਰਾਲ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪੁਸ਼ਪਾ ਗੁਜਰਾਲ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਇੱਕ ਸਮਾਜ-ਸੇਵਕਾ ਸਨ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇਸ ਭਰ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਆ ਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਪੁਸ਼ਪਾ ਗੁਜਰਾਲ ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਗਲੋਬ 'ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਲੋਬ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ 25 ਲੱਖ ਟਾਈਲਾਂ ਨਾਲ਼ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਣ ਵਾਲ਼ਾ ਗਲੋਬ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਥਿਏਟਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਮ ਸਿਨਮਾ ਘਰਾਂ ਦੀ ਸਕਰੀਨ ਨਾਲ਼ੋਂ 10 ਗੁਣਾ ਵੱਡੀ ਸਕਰੀਨ 'ਤੇ ਫ਼ਿਲਮ ਦਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਸਪੇਸ-ਥਿਏਟਰ ਹੈ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਕਰੀਨ ਵਾਲ਼ੇ ਇਸ ਥਿਏਟਰ ਵਿੱਚ ਬੱਦਲ਼ ਗਰਜਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਸੂਈ ਡਿਗਣ ਤੱਕ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਫ਼ਿਲਮ ਦੇਖਦਿਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਵੇਂ ਲੱਗੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਫ਼ਿਲਮ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੋ।

ਇਸ ਪੁਲਾੜੀ ਥਿਏਟਰ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਪਲੈਨੀਟੇਰੀਅਮ ਦਾ ਸ਼ੋਅ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਥਿਏਟਰ ਇਕਦਮ ਰਾਤ ਦੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ, ਗਲੈਕਸੀਆਂ ਦਾ ਬਣਨਾ, ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਟੁੱਟਣਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਜੋ ਕਿ ਇੱਥੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਦੀ ਪੁਲਾੜੀ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਪੁਲਾੜ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਬਾਰੇ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੰਝ ਲੱਗੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹੋਵੋ। ਇੱਥੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਪੋਲ ਸਟਾਰ ਲਾਂਚਿੰਗ ਵਹੀਕਲ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਉੱਪਰ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਛੱਡਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਪੇਸ ਸ਼ਟਲ ਦਾ ਮਾਡਲ ਵੀ ਇੱਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਫ਼ਲਾਈਟ ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ। 5 ਡਿਗਰੀ ਦੀ ਚਾਲ ਵਾਲ਼ੀ ਇਸ ਸਵਾਰੀ 'ਤੇ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਵਾਲ਼ੀ ਫ਼ਿਲਮ ਵੇਖੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਉੱਡ ਰਹੇ ਹੋ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਰੋਲਰ ਕੋਸਟਰ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਵੇਖੋਗੇ ਤਾਂ ਇਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੋਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਰੋਲਰ ਕੋਸਟਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋ। ਇਹ ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਫ਼ਲਾਈਟ ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਦੇ ਨਾਲ਼-ਨਾਲ਼ ਇੱਥੇ ਅਰਥਕੁਏਕ ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਦਾ ਸ਼ੋਅ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੂਚਾਲ਼ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਲੀ ਝਟਕਿਆਂ ਵਰਗਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੱਗੀ ਸਕਰੀਨ 'ਤੇ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਜ਼ਲਾਂ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਿਕਟਰ-ਪੈਮਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਭੂਚਾਲ਼ ਨੂੰ ਕਿੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭੂਚਾਲ਼ ਆਉਣ 'ਤੇ ਇਕਦਮ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਦਾ 3-ਡੀ ਸ਼ੋਅ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ੋਅ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਨਕਾਂ ਨਾਲ਼ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਥਿਏਟਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਵੇਂ ਲੱਗੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਿਲਮ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਸਕਰੀਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛੂਹ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਲੇਜ਼ਰ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਲੇਜ਼ਰ-ਸ਼ੋਅ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਜ਼ਰ ਦੀ ਖੋਜ 1960 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਥਿਓਡਰ-ਮੇਮਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਲੇਜ਼ਰ-ਉਦਯੋਗ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਨੰਦ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੇਜ਼ਰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਰੈਟੀਨਾ ਦੀ ਵੈਲਡਿੰਗ, ਕੈਂਸਰ-ਥੈਰੇਪੀ ਅਤੇ ਚੀਰਾ ਰਹਿਤ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਦੀ ਸਾਇੰਸ ਐਕਸਪਲੋਰੇਟਰੀਅਮ ਬਿਲਡਿੰਗ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਸਿਹਤ-ਗੈਲਰੀ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰਹੱਸਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੈਲਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, 12 ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਦਿਲ ਦੇ ਮਾਡਲ ਉੱਪਰ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਿਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਅਸਲੀ ਧੜਕਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਥੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਮਨੁੱਖ-ਥਿਏਟਰ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਧੜਕਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਮਨੁੱਖ ਸਾਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਸੀ.ਟੀ. ਸਕੈਨ ਅਤੇ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸੀ.ਟੀ.ਸਕੈਨ ਦਾ ਮਾਡਲ ਸੀ.ਟੀ.ਸਕੈਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਐੱਚ. ਆਈ. ਵੀ. ਏਡਜ਼ ਪ੍ਰਤਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦੀ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗੈਲਰੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਤੇ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ-ਪੂਰਵਕ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੌਮੋਸੋਮ, ਡੀ.ਐੱਨ.ਏ. ਆਦਿ ਦੇ ਮਾਡਲ ਵੀ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਹੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵੋਰਟੈਕਸ ਦੀ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਅਨੋਖੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੋਗੇ ਜਿਵੇਂ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹੋ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀ। ਸਿਰਫ ਉਸ ਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਹੀ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਬਣਦੀਆਂ ਦਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

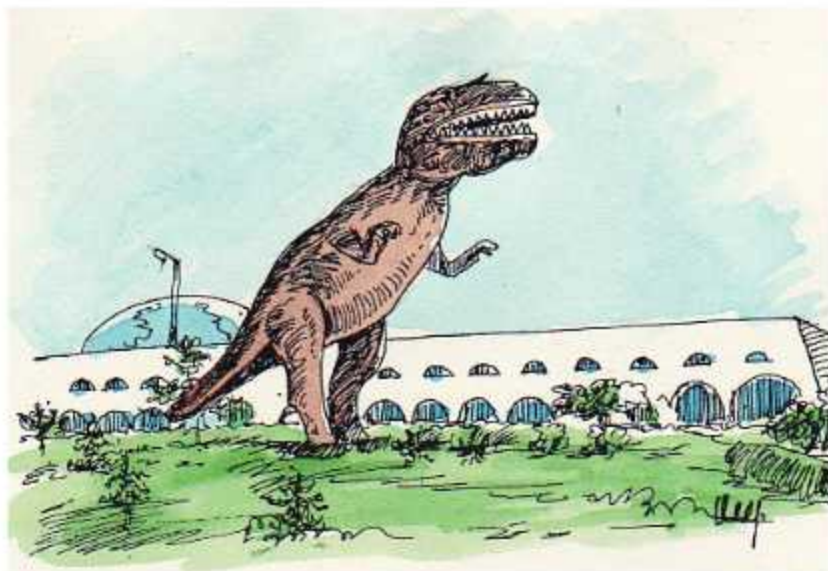
ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾਲ ਹੀ ਵਰਚੁਅਲ ਰਿਆਲਟੀ ਗੈਲਰੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਲਾਈ ਗਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਸਕਰੀਨ 'ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਤਿਤਲੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਕ ਦੀ ਹਿਲ-ਜੁਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹਿੱਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਪਰ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈਆਂ ਹੋਣ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਦਿਲਕਸ਼ ਬੁਲਬੁਲਿਆਂ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਛੱਲੇ ਵੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਪੂਰ ਕੰਮ ਹੈ। ਪਰਛਾਵਿਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਚੁਅਲ ਸੈਂਡ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਇੱਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋ ਅਤੇ ਰੇਤ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਪਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਰੇਤ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ

ਵੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇੱਥੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਫੁੱਲ ਖਿੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ 'ਤੇ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਪੈਰ ਰੱਖੋਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਣਗੇ। ਇੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਕ-ਅਪ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਦੋ ਮਿੰਟ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਜਵਾਨ ਤੇ ਜਵਾਨ ਨੂੰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਗੰਭੀਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਇੱਥੇ ਤਿੰਨ ਏਕੜ ਥਾਂ 'ਤੇ ਊਰਜਾ ਪਾਰਕ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਹੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸੋਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੂਰਜ-ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਬੈਟਰੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਨਾ ਚੜ੍ਹਣ 'ਤੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਸੰਗੀਤਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਹੀ ਇੱਥੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਇੱਕ ਮਿੰਟੀ ਜਿਹੀ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨ ਸੁਣਾਈ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਦਭੁਤ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਥੀ ਦੀ ਸੁੰਡ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਪਾਣੀ ਸੁੱਟਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਂਦਰ ਊਰਜਾ ਪਾਰਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਕਰਸ਼ਣ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਰਣਜੀਤ ਸਾਗਰ ਡੈਮ ਦਾ ਮਾਡਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਡਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਸਿਰਫ ਬੰਬ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਝੀਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਟਾਪੂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਡਾਇਨਾਸੌਰਾਂ ਦੇ ਲਗ-ਪਗ 44 ਮਾਡਲ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਾਈਬਰ ਦੇ ਬਣੇ ਇਹ ਮਾਡਲ ਲਗ-ਪਗ ਕੁਦਰਤੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੀ ਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਾਇਨਾਸੌਰ ਦਾ ਅੰਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥਿਊਰੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਫਟਣ ਕਾਰਨ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਾਡਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਿਲਦੇ-ਚੁਲਦੇ ਡਾਇਨਾਸੌਰ ਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ 'ਮਿੱਗ' 23 ਅਗਸਤ, 1980 ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1981-82 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਹਵਾਈ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਬਰਾਸਟੈਕ ਅਤੇ ਕਾਰਗਿੱਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ 'ਵਿਜੈਅੰਤਾ ਟੈਂਕ' ਭਾਰਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਟੈਂਕ ਹੈ। ਇਹ ਟੈਂਕ 1971 ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅੱਜ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਪੂਰੀ ਕਿਸੇ-ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ 'ਸਵਾਤੀ ਐੱਲ-ਟੀ' ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਹਾਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਚਾਲਕਾਂ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਰਾਤ ਦਾ ਅਕਾਸ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਟੈਲੀਸਕੋਪ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਇੱਥੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ 'ਸਾਇੰਸ ਆਫ਼ ਸਪੋਰਟਸ ਗੈਲਰੀ' ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਲਰੀ ਖੇਡਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਰਹੱਸਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਕਟ ਵਿੱਚ ਬਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸਪਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਮੇਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ, ਜਿਵੇਂ : ਹਾਕੀ, ਬਾਸਕਟਬਾਲ, ਵਾਲੀਬਾਲ ਆਦਿ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੇਲਵੇ-ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਮੈਟਰੋ, ਜਪਾਨ ਦੀ ਬੁਲਿਟ-ਟ੍ਰੇਨ, ਕਾਲਕਾ ਦੀ ਸ਼ਿਮਲਾ ਰੇਲ ਦੇ ਮਾਡਲ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ 'ਲਾਈਫ਼ ਥਰੂ ਦਿ ਏਜਿਜ਼' ਦਾ ਪੈਨੋਰਾਮਾ ਵੀ ਇੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਹ ਪੈਨੋਰਾਮਾ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਆਬਜੈਕਟ ਬਿਏਟਰ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ੋਅ ਵੀ ਦਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਸੰਗਮ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਗਤ ਲਈ ਇੱਕ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ ਕਿੰਨਾ ਹੈ ?
- (ਅ) ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕਦੋਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ?
- (ੲ) ਸਪੇਸ-ਬਿਏਟਰ ਤੇ ਆਮ ਸਿਨੇਮੇ ਦੀ ਫਿਲਮ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਦੱਸੋ ?
- (ਸ) ਫਲਾਈਟ-ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਤੇ ਅਰਥਕੁਏਕ-ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਦਾ ਸ਼ੋਅ ਕੀ ਹੈ ?
- (ਹ) 3-ਡੀ ਸ਼ੋਅ ਕੀ ਹੈ ? ਲੇਜ਼ਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿੱਥੋ-ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?
- (ਕ) ਸਿਹਤ-ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੁਝ ਦੇਖਣਯੋਗ ਹੈ ?
- (ਖ) ਊਰਜਾ-ਪਾਰਕ ਕੀ ਹੈ ?
- (ਗ) ਡਾਇਨਾਸੌਰ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ 'ਡਾਇਨਾਸੌਰਾਂ ਦੇ ਮਾਡਲ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ' - ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
- (ਘ) ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੁਝ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (ਙ) ਸਪੋਰਟਸ-ਗੈਲਰੀ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ-ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੈ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਅਹਿਮ	:	ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ
ਯੋਗਦਾਨ	:	ਸਹਿਯੋਗ, ਦੇਣ
ਬਿਏਟਰ	:	ਨਾਟਕ-ਘਰ, ਤਮਾਸ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ
ਕਿਰਦਾਰ	:	ਪਾਤਰ
ਉਪਰਾਲੇ	:	ਜਤਨ, ਹੀਲੇ, ਉਪਾਅ
ਵਿਕਾਸ	:	ਤਰੱਕੀ, ਉੱਨਤੀ
ਗਲੋਬ	:	ਧਰਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਗੋਲੇ ਉੱਤੇ ਬਣਾਇਆ ਨਕਸ਼ਾ, ਭੂ-ਮੰਡਲ
ਦਾਸਤਾਨ	:	ਕਹਾਣੀ, ਵਿਥਿਆ
ਗਲੈਕਸੀ	:	ਅਕਾਸ਼-ਗੰਗਾ, ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਝੁਰਮਟ
ਸੈਟੇਲਾਈਟ	:	ਉਪਗ੍ਰਹਿ
ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ	:	ਤਰੀਕਾ, ਅਮਲ
ਰਹੱਸ	:	ਭੇਤ, ਗੁੱਝੀ ਗੱਲ
ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ	:	ਨੁਮਾਇਸ਼, ਦਿਖਾਵਾ
ਆਕਰਸ਼ਣ	:	ਖਿੱਚ, ਕਸ਼ਸ਼
ਟੈਲੀਸਕੋਪ	:	ਦੂਰਬੀਨ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ :

ਜਾਗਰੂਕ, ਸਕਰੀਨ, ਪੁਲਾੜ, ਮਾਡਲ, ਮੇਕ-ਅਪ, ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ, ਲਾਹੇਵੰਦ, ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ

ਵਿਆਕਰਨ : ਵਿਸਮਕ

ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਨਿਕਲਨ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਗਮੀ, ਤਰਸ, ਹੈਰਾਨੀ, ਭੈ, ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਆਦਿ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਵਿਸਮਿਕ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਹਾਏ! ਓ ਹੋ! ਵਾਹ-ਵਾਹ! ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ! ਜਿਊਂਦਾ ਰਹੁ! ਭਲਾ ਹੋਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸਮਕ ਚਿੰਨ੍ਹ (!) ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸਮਕ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਦਸ ਵਾਕ ਚੁਣ ਕੇ ਲਿਖੋ।

ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਆਦਿ ਦੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ : ਬੁੱਤ-ਘਾੜਾ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੰਮ-ਪਲ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਉੱਘਾ ਬੁੱਤ-ਘਾੜਾ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਫਰੋਲੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਬੁੱਤ-ਕਲਾ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਪਹਿਲੇ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦਬਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸ੍ਰੋਤ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਜੁਲਾਈ, 1938 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਸੀ ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲ੍ਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਪਾਲਿਆ। ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਲਗਾਅ ਸੀ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦੇ ਭੰਗੀ ਚੋਅ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਚੀਕਨੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉੱਪਰ ਘਰ ਉਸਾਰਦਾ, ਰੇਤ ਨਾਲ ਘੁੱਗੂ-ਘੋੜੇ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਚੋਅ ਦੇ ਸਰਕੰਡੇ ਦੇ ਤੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬਾਲ-ਖਿਡੌਣੇ ਉਠ, ਘੋੜੇ, ਛੁਣਛੁਣੇ ਤੇ ਪੰਛੀ ਬਣਾ-ਬਣਾ ਆਪਣਾ ਸ਼ੌਕ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ। ਪਾਣੀ 'ਚ ਤਰਦੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਘੜਨ ਲੱਗਦਾ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਮਨੁੱਖ ਦਿਸਣ ਲੱਗਿਆ।

ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚੋਂ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਚੋਅ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭੇ ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਬਣਾਉਣ 'ਚ ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਹ ਫੁਟਬਾਲ ਵੀ ਖੇਡਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

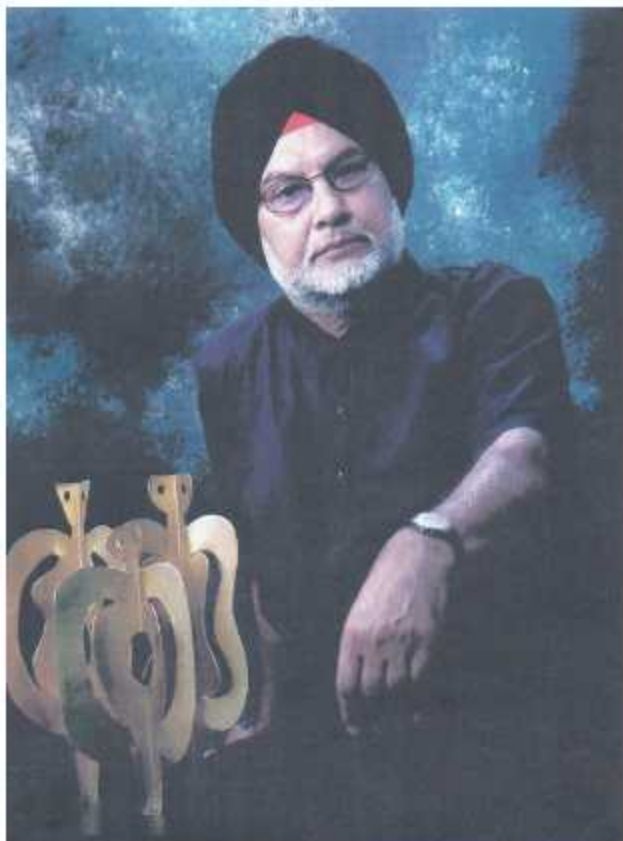
1958 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆੜ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਜਾਪਦੇ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾਮਈ ਚਿੱਤਰ ਲੱਗਦੇ। ਵਿੰਗੇ-ਟੇਢੇ ਰੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ 'ਚੋਂ ਉਹ ਕਲਾਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਢੂੰਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਿਮਲਾ ਆਰਟ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਕੂਲ 1962 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੋਂ 1963 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡਿਪਲੋਮਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਕਲਾ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਉਪਰੰਤ

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਪੂਰਥਲਾ ਸੈਨਿਕ ਸਕੂਲ ਵੱਲੋਂ ਆਰਟ ਟੀਚਰ ਦੀ ਅਸਾਮੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੋਈ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 1968 ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕਲਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ।

ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਕਲਾ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਵੀ ਕੀਤਾ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਚੰਗੇ ਕਲਾਕਾਰ, ਬੁੱਤ-ਘਾੜੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਬਣ ਸਕਣ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਟਾਹਲੀ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਟੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਘੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਲਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, “ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਸਕਲਪਚਰ (ਬੁੱਤ-ਤਰਾਸ਼ੀ) ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਭਰੇ ਗੁਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਤਰਾਸ਼ਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਭਰਦੇ ਆਕਾਰ ਤੇ ਰੂਪ ਰਹੱਸਮਈ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੱਕੜ, ਲੋਹੇ, ਪਿੱਤਲ, ਤਾਂਬੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਸਤ ਨੂੰ ਘੜਨ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤ ਜਾਨਦਾਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

1968 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਲਾ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੋਈ ਜਿਹੜੀ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਲਾਕਾਰ ਲਈ ਬੜੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਪਿੱਤਲ, ਤਾਂਬੇ, ਸਟੀਲ, ਜਿਸਤੀ-ਪਾਈਪ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੁੱਤਘਾੜੀ 'ਚ ਕੀਤੀ ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵ ਸਨ। ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ, ਜਰਮਨੀ, ਫ਼੍ਰਾਂਸ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ, ਡੈਨਮਾਰਕ, ਸਵੀਡਨ, ਕਨੇਡਾ, ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ, ਸਿੰਗਾਪੁਰ, ਸਕਾਟਲੈਂਡ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾ-ਕੌਸ਼ਲਤਾ ਕਰਕੇ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਦਭੁਤ ਕਲਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ 15 ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਸੀਮਿੰਟ, ਕੰਕਰੀਟ ਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਣੇ ਵਡ-ਆਕਾਰੀ ਵਾਯੂਮੰਡਲ-ਬੁੱਤ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਨੰਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1973 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਹੋਮ-ਸਾਇੰਸ ਕਾਲਜ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਆਰਟ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਡਾ. ਐੱਮ.ਐੱਸ. ਰੰਧਾਵਾ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ-ਭਵਨ ਸੈਕਟਰ 16 ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਾਈਪਾਂ ਦੀ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤ 'ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦੇ ਜੁਵਾਨ' ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਤਮ ਕਲਾਕਾਰ ਵਜੋਂ 1979 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਆਰਟ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੇ ਸਿਰਮੌਰ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਝੋਲੀ ਪਾਇਆ। 1991 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹਰਿਆਣਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੂਰਜ ਕੁੰਡ ਕ੍ਰਾਫਟ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ।

ਪੰਜਾਬ ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਅਕਾਦਮੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਕਰਕੇ ਪੁਰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਲਲਿਤ-ਕਲਾ ਅਕਾਦਮੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਰਹੇ।

1964 ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਲਗ-ਪਗ 50 ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਲਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਸੈਕਟਰ-11 ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਦੇਸਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਜਾਇਬ-ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਾ-ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਧਾ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ (ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ) ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਉਹ ਕਲਾਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਸੂਫੀ-ਪ੍ਰਥਾ ਵਾਲੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬਸਤਰ

ਪਹਿਨਦਾ ਸੀ। ਕਾਲਾ ਵੇਸ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਚੋਂ ਹੀ ਮਾਨਵੀ-ਕਲਾ ਉਪਜਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ 26 ਜੂਨ, 2015 ਨੂੰ ਤਮਾਮ ਕਲਾ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਏ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ ?
- (ਅ) ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਚਪਨ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਿਆ ?
- (ੲ) ਭੁੱਤ-ਤਰਾਸ਼ੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ?
- (ਸ) ਕਲਾ ਦੀ ਖੋਜ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ?
- (ਹ) ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ?
- (ਕ) ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਾ ਕਿੱਥੇ ਅਤੇ ਕਿਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?
- (ਖ) ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਲਾਕਾਰ ਵਜੋਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਇਨਾਮ-ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਵਿਦਮਾਨ	:	ਮੌਜੂਦ
ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨਾ	:	ਰੂਪ ਦੇਣਾ, ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ
ਆਰਟ-ਟੀਚਰ	:	ਕਲਾ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਧਿਆਪਕ
ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ	:	ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ
ਅਨੁਭਵ	:	ਗਿਆਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ
ਸਿਰਮੌਰ	:	ਸਰਦਾਰ, ਮੋਹਰੀ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ
ਪੁਰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ	:	ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ
ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਨਾ	:	ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ, ਟਲਨਾ, ਭੱਜਣਾ
ਵੇਸ	:	ਪਹਿਰਾਵਾ, ਲਿਬਾਸ, ਪੁਸ਼ਾਕ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ :

ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸ੍ਰੋਤ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ, ਨਮੂਨੇ, ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ, ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਰਹੱਸਮਈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਸਿਰਜਣਾ, ਪ੍ਰਥਾ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

ਵਿਆਕਰਨ :

ਵਾਕ-ਬੋਧ : ਧੁਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਧੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕ। ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਾਕ ਕੋਈ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਾਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

- (1) ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ (2) ਸੰਜੁਗਤ-ਵਾਕ (3) ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਵਾਕ

(1) **ਸਧਾਰਨ-ਵਾਕ :** ਜਿਹੜਾ ਵਾਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੀ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ-ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਇੱਥੇ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

(2) **ਸੰਜੁਗਤ-ਵਾਕ :** ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਪਵਾਕ ਵਾਲਾ ਉਹ ਵਾਕ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਪਵਾਕ ਸੁੰਤਤਰ ਹੋਣ ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਉਪਵਾਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੰਜੁਗਤ-ਵਾਕ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਵਿੰਗੇ-ਟੇਢੇ ਰੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ 'ਚੋਂ ਉਹ ਕਲਾਮਈ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੰਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

(3) **ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਵਾਕ :** ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਪਵਾਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਵਾਕ ਬਣਾਉਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਰਿਤ - ਵਾਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

- ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਫਰੋਲੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਹੈ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨੋਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ-ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਚੁਣੋ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁੱਤ-ਘਾੜੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਉਸ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਲਾਕਾਰ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਪੁਸਤਕ ਲੈ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ।

ਪਿੰਡ ਦੀ ਘੁਲਾੜੀ

ਚੱਲਦੀ ਘੁਲਾੜੀ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ,
 ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਭੱਜਦੀ।
 ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਚਾਚਾ, ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ਼ ਹੱਕਦਾ,
 ਵੇਲਣੇ 'ਚ ਗੰਨੇ ਦੇਂਦਾ, ਤਾਇਆ ਨਾ ਥੱਕਦਾ।
 ਗੰਨਿਆਂ ਦੀ ਭਰੀ 'ਛੱਜਾ' ਗਿਆ ਸੁੱਟ ਕੇ,
 ਗੰਨੇ ਘੜੇ ਕਾਮਿਆਂ, ਕਮਾਦੋਂ ਕੱਟ ਕੇ।
 ਬਲਦਾਂ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੇ,
 ਪੀਓ ਰਸ ਮਿੱਠਾ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਪੁਕਾਰਦੇ।
 ਟਾਲੀ ਉੱਤੇ ਭਰੀਆਂ ਉਤਾਰੀ 'ਸੋਹਣਿਆਂ',
 ਮਿਹਨਤਾਂ ਲਿਆਉਣ ਰੰਗ ਸਦਾ 'ਸੋਹਣਿਆ'।
 'ਕਿਰਪਾ' ਕੜਾਹਿਓ, ਮੈਲ ਨੂੰ ਉਤਾਰਦਾ,
 ਤਾਜ਼ਾ-ਤਾਜ਼ਾ ਰਸ, ਪੀਪੇ 'ਚੋਂ ਨਿਤਾਰਦਾ।
 ਲੂਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾਟ ਆਵੇ ਪੂੰਏਂ-ਰੰਗ ਦੀ,
 ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਜਿਵੇਂ ਸੰਗਦੀ।
 'ਛਿੰਦਾ' ਝੋਕਾ ਦੇਂਦਾ ਰੱਖੇ, ਖਿਆਲ ਅੱਗ ਦਾ,
 ਬਾਲਣ ਲਿਆਉਣ ਲਈ, 'ਕੈਲਾ' ਫਿਰੇ ਭੱਜਦਾ।
 ਮਿੱਠਾ-ਮਿੱਠਾ ਗੁੜ ਜਿਵੇਂ ਪੌਣੀਂ ਘੁਲਿਆ,
 ਖਾਣ ਲਈ ਆਉਂਦਾ, ਹਰ ਕੋਈ ਤੁਰਿਆ।
 ਪੱਕਦਾ ਕੜਾਹੇ ਗੁੜ, ਖਿੱਚਾਂ ਪਾਂਵਦਾ,
 ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਂਵਦਾ।
 ਉਂਗਲੀਆਂ ਚੱਟ ਗੁੜ ਖਾਣ ਸਾਰੇ ਜੀ,
 ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਬਾਲ ਲੱਗਦੇ ਪਿਆਰੇ ਜੀ।
 ਗੁੜ ਖਾਂਦੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ, ਕੋਈ ਨਾ ਵਿਚਾਰਦਾ,
 ਗੁੜ ਵਾਲ਼ਾ ਚੱਕ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦਾ।

ਚੱਕ ਵਿੱਚ ਸੱਕਰ, ਬਣਾਵੇ 'ਧਰਮਾ',
 ਮੁੱਠੀ-ਮੁੱਠੀ ਵੰਡੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਕਰਮਾ'।
 ਪਾਥੇ ਨਾਲ਼ 'ਪ੍ਰੀਤਾ' ਗੁੜ ਨੂੰ ਸੁਆਰਦਾ,
 ਗੁੜ-ਚੰਡਣੀ ਦੇ ਨਾਲ਼, ਪੇਸੀਆਂ ਨਿਹਾਰਦਾ।
 ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਭੇਲੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦਾ 'ਕਰਮਾ',
 ਸੌਫ ਵਾਲ਼ੀ ਟਿੱਕੀ ਦਾ ਮਾਹਰ 'ਧਰਮਾ'।
 ਦਿਸੇ ਨਾ ਘੁਲਾੜੀ, ਪਿੰਡ ਯਾਦ ਆਵਦਾ,
 ਸਾਂਭ ਲਵੇ ਵਿਰਸਾ, ਕਵੀ ਹੈ ਗਾਂਵਦਾ।
 ਚੱਲਦੀ ਘੁਲਾੜੀ, ਪਿੰਡ ਲੱਗੇ ਹੱਸਦਾ,
 ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਸਤੋ ਪੰਜਾਬ ਵੱਸਦਾ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਘੁਲਾੜੀ ਚੱਲਦੀ ਹੋਈ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ?
- (ਅ) ਚਾਚਾ ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ?
- (ੲ) ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੰਨੇ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਘੁਲਾੜੀ ਤੱਕ ਕਿਵੇਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ?
- (ਸ) ਗੰਨੇ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ :

- (ੳ) ਚੱਲਦੀ ਘੁਲਾੜੀ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ,
 ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਭੱਜਦੀ।
- (ਅ) ਗੁੜ ਖਾਂਦੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ, ਕੋਈ ਨਾ ਵਿਚਾਰਦਾ,
 ਗੁੜ ਵਾਲ਼ਾ ਚੱਕ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦਾ।

3. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਚੱਕ : ਉਹ ਖੁੱਲਾ ਭਾਂਡਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੱਕਰ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਪਾਥਾ : ਲੱਕੜ ਦਾ ਸੰਦ ਜਿਸ ਨਾਲ਼ ਚੱਕ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁੜ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੇਸੀ : ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਰੋੜੀਆਂ।

ਲੁੰਬਾ : ਚਿਮਨੀ, ਭੱਠੀ ਆਦਿ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਨਿਕਲਨ ਦੀ ਥਾਂ।

ਕਮਾਦ : ਗੰਨੇ ਦੀ ਫਸਲ।

ਘੁਲਾੜੀ : ਵੇਲਣਾ, ਗੰਨਾ ਪੀੜਨ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਯੰਤਰ।

4. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਘੁਲਾੜੀ, ਵਿਰਸਾ, ਭੇਲੀ, ਕਮਾਦ, ਚੱਕ, ਗੁੜ, ਟਾਲੀ, ਘੁੰਗਰੂ।

ਭੂਆ

ਭੂਆ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਦਸਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਵਰ੍ਹੇ ਬੀਤ ਗਏ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇਰਿਆਂ 'ਚੋਂ ਇਹੋ ਇੱਕ ਨਾਂ ਲੈਣ ਜੋਗੀ ਪੁਰਾਣੀ ਬੁੱਢੀ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਸੁਪਨੇ ਵਾਂਗ ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਯਾਦ ਬਾਕੀ ਹੈ ਜਦ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੂਆ ਮੈਨੂੰ ਉਂਗਲੀ ਲਾ ਕੇ, ਪਿਆਰ ਪੁਚਕਾਰ ਕੇ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਮਲਾਈ ਵਾਲੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕੋਲ ਲਿਆਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਏਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਤੀਹ-ਪੈਂਤੀ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣੇ ਨੇ। ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਮੈਨੂੰ ਕਾਕਾ, ਪੁੱਤਰ ਆਖਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਮੌਤ ਦਾ ਖਾਜਾ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਪਰ ਮੇਰੀ ਭੂਆ 'ਕੱਧੀ ਉੱਤੇ ਰੁੱਖੜਾ', ਬਣੀ ਖੜੀ ਸੀ।

ਹਾਂ, ਤੇ ਮੈਂ ਐਤਕੀਂ ਜਦ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ 'ਤੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭੂਆ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਮੈਂ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਕੱਚੀ ਸੜਕੇ ਪੂਰੇ ਪੰਜ ਮੀਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਤੇ ਏਨੇ ਹੀ ਆਉਂਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕੱਢਣੇ ਪੈਣੇ ਸਨ।

ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਵਿਆਹ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਡੰਗ ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚਾਰ ਚੌਕੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਡੰਗ ਹਾਜ਼ਮੇ ਦੇ ਚੂਰਨ ਤੇ ਫੱਕੀਆਂ ਵਰਤੇ ਬਿਨਾਂ ਖਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਚਹੁੰ ਡੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੱਚ-ਘਰੜ ਪੂਰੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਇਹੋ-ਜਿਹੇ ਨਿਕ-ਸੁਕ ਤੋਂ ਦਿਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਜਾਪਣ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਤਵੇ ਦੇ ਫੁਲਕੇ ਖਾਧਿਆਂ ਜੁਗ ਹੀ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਥੇਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇੱਕ-ਅੱਧ ਡੰਗ ਹੀ ਪੂਰੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲੇ। ਕਿਤੋਂ ਦੋ ਫੁਲਕੇ ਤੇ ਦਾਲ ਮਿਲ ਸਕਣ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਧੋਤਿਆਂ ਦੀ ਨੱਕ-ਵੱਢੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ।

ਸੁਕਰ-ਸੁਕਰ ਕਰਕੇ ਦੋ ਰਾਤਾਂ ਕੱਟੀਆਂ ਤੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਜਾਂਵੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਸੋਂ-ਮਸੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਭੂਆ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਸੀ, ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੇਰੀ ਭੂਆ ਪਤਲੇ ਫੁਲਕੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਫੁਲਾ ਕੇ ਕਿੱਡੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਖੁਆਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਦਾ ਤੁਰਿਆ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਘੱਟਾ ਫੱਕਦਾ ਕਿਤੇ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇ ਕਿਤੇ ਸੜਕੇ-ਸੜਕੇ, ਸੌਤੇ ਪਏ ਭੂਆ ਦੇ ਪਿੰਡ ਪੁੱਜਾ। ਜਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਆਈ।

ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਬੜੀ ਗਰਮ-ਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਭੂਆ ਨੂੰ ਪੈਰੀਂ ਪੈਣਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ 'ਜੀਓ ਆਇਆਂ' 'ਸਦਕੇ ਆਇਆਂ' ਆਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ਪਲੱਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਭੂਆ

ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਨਿੱਘ ਨਾ ਲੱਭਿਆ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭੂਆ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਧਰਾਤੇ ਦੀ ਕਸਰ ਸੀ।

ਜਦ ਉਸ ਦੇ, “ਕਾਕਾ ਕਿੱਥੋਂ ਏਂ ਤੂੰ?” ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਭੂਆ ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ ਲਿਪਟ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਿਆ ਤੇ ਉੱਚੀ ਦੇ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਉੱਠੀ, “ਨੀ ਚੰਨਣ ਕੌਰੋ! ਕੁੜੇ! ਆਈਂ ਨੀ, ਭੱਜ ਕੇ। ਨੀ ਮੇਰਾਸਿੰਘ ਆਇਆ ਈ ਸੁੱਖ ਨਾਲ਼। ਵੇ ਮੁੰਡਿਓ! ਕੁੜੀਓ! ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਇਆ ਆਇਆ ਜੇ।”

ਉਸ ਦੀ ਨੂੰਹ ਭੱਜੀ ਆਈ। ਭੂਆ ਦੇ ਪੋਤਰਿਆਂ, ਪੋਤੀਆਂ ਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਲਿਆ। ਬਾਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖੀ ਪਰ ਦਾਦੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ, ‘ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਇਆ’ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।

ਭੂਆ ਦੀ ਨੂੰਹ ਮੈਥੋਂ ਛੋਟੇ ਥਾਂ ਸੀ, ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਣ ਤੇ ਬੋਲਣ-ਚਾਲਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਉਹ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ।

ਮੈਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ‘ਤੇ ਬੈਠਾ ਸਾਂ, ਭੂਆ ਭੁੰਜੇ ਬੈਠੀ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ਼ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ, ਮੇਰਾ ਸਿਰ, ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਪਿਆਰਦੀ ਹੋਈ ਮੇਰੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਦੀ, ਮੇਰੇ ਬਾਲਾਂ, ਮੇਰੀ ਘਰਵਾਲੀ ਦੀ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਪੁੱਛ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਉੱਤਰ ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਹਾਂ ਜੀ! ਆਹੋ ਜੀ! ਜੀ।” ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲ਼ਾ ਕਾਕਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਤੇ “ਕੁੜੇ ਉੱਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਦਾ ਆਹਰ ਕਰ। ਮੁੰਡਾ ਵੱਡੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਭੁੱਖਾ-ਭਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ”, ਕਹਿ ਕੇ ਭੂਆ ਨੇ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਨਸਾਇਆ। ਮੈਂ ਬਥੇਰੀ ਨਾਂਹ-ਨੁੱਕਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉੱਥੇ ਸੁਣਾਈ ਕਾਹਨੂੰ ਹੋਣੀ ਸੀ।

ਭੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਜੰਵ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਵੇਲੇ ਰੋਟੀ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਮਠਿਆਈ ਖਾਣੀ ਪਈ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ਼ ਤਬੀਅਤ ਦਿੱਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਦਿਲ ਨਾਲ਼ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਤੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਵਾਂਗਾ।

‘ਓ, ਮੇਰਿਆ ਰੱਬਾ!’ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰ ਭਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਿਕਲੀ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਨੱਕੋ-ਨੱਕ ਪਰੋਸਿਆ ਥਾਲ਼ ਵੇਖਿਆ... ਚੱਕੀ ਦੇ ਪੁੜ ਜਿੱਡੇ ਦੇ ਪਰੋਠੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘਿਓ ਵਗ-ਵਗ ਕੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਰਲ਼ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਮੋਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਤਕੜਾ ਅੰਬਾਰ ਉੱਸਰਿਆ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਬੁੱਕ ਸਾਰੀ ਸ਼ੱਕਰ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਛੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਸਹਿਮੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ਼ ਕਦੇ ਥਾਲ਼ ਵੱਲ ਵੇਖਾਂ ਤੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ ਵੱਲ - ‘ਮੂਸਾ ਮੌਤੋਂ ਭੱਜਿਆ, ਅੱਗੇ ਮੌਤ ਖੜ੍ਹੀ’ ਵਾਲ਼ੀ ਗੱਲ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਭਰਜਾਈ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੰਗਦੇ ਮਾਰੇ ਕੁਝ ਆਖ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਭੂਆ ਨੂੰ ਏਸ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ, ਨਾ ਕਹਿਣਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਸੀ।

ਭੂਆ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਬਥੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਪਾਵਾਂ, “ਭੂਆ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਗਰਾਹੀ ਦੀ ਵੀ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ,

ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਜੰਵ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਕਰ ਕੇ ਔਖਾ ਹਾਂ..... ਪਰ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਿਆਂ ਭੂਆ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਵਾਹੀ ਜਾਵੇ, “ਭਲਾ, ਕਾਕਾ! ਇਹ ਹੈ ਕੀ ਏ? ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਤੇ ਫੁਲਕੇ ਨੇ। ਖਾ ਲੈ, ਖਾ ਲੈ, ਮਾਂ ਸਦਕੇ!”

“ਤੇ ਭੂਆ ਜੀ! ਇਹ ਏਨੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ ਕੌਣ ਖਾਵੇਗਾ?” ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਖਾ ਲੈ, ਬੀਬਾ ਪੁੱਤ! ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਏ, ਇਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ-ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨੇ। ਵੇਖੋਂ ਨਾ ਪੁੱਤ, ਏਥੇ ਬਾਹਰ ਥਾਂਵੇਂ ਕੀ ਪਿਆ ਲੱਭਦਾ ਏ! ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਨਗਰਾਂ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਏ, ਉੱਥੇ ਤੇ ਜੋ ਬੱਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ 'ਚੋਂ ਮੰਗੋ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਸੱਚ ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ ਏ ਅਖੇ 'ਸ਼ਹਿਰ ਵਸੰਦੇ ਦੇਵਤੇ, ਬਾਹਰ ਵਸੰਦੇ ਪ੍ਰੇਤ'। ਏਥੇ ਤੇ ਵੀਰਾ, ਇਹੋ ਦਾਲ-ਸਾਗ ਈ ਜੁੜਦਾ ਏ। ਤੇਰਾ ਫੁੱਫੜ ਜਿਉਂਦਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਅੰਬਰਸਰ ਗਏ। ਸਦਕੇ ਜਾਈਏ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਤੋਂ। ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ, ਘਰਾਂ ਦੇ ਪੁਆੜਿਆਂ 'ਚੋਂ ਕਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਿਕਾਲ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਜਿਠਾਣੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਗੰਗਾ ਜੀ ਲਿਜਾਣੇ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਸੈਂਕਰ ਦੀ ਮਾਂ, ਕਿਹੜਾ ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਖਸਮ ਨੂੰ ਖਾਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਜਾਣੇ, ਤੂੰ ਵੀ ਚਲੀ ਚੱਲ।” ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਏਸੇ ਸਬੱਬ ਚਲੀ ਗਈ। ਦਿਲ ਤੇ ਬਥੇਰਾ ਕਰਦਾ ਏ ਪਈ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਆਵਾਂ..... ਸੈਂਕਰ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵੇਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਾ ਚੁੱਕੀ ਆਂ, ਪਈ ਮੁੰਡਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਸੈਂਕੜੇ ਖਰਚਨਾਂ, ਖਾਨਾਂ ਏ, ਇਹ ਵੀ ਜਸ ਖੱਟ ਛੱਡ, ਪਰ ਉਹ ਤੇ ਸੁਣਦਾ ਈ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀ ਗੱਲ..... ।

ਭੂਆ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕਿਆਂ ਆਪਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਤੇ ਏਧਰ ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ-“ਅੱਗੇ ਜਿਠਾਣੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਸੈਂ, ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਭਤੀਜੇ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ।”

ਅਖੀਰ ਇਹੋ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਹੱਛਾ, ਉੱਖਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਚਾਰ ਸੱਟਾਂ ਵੱਧ ਕੀ ਤੇ ਚਾਰ ਘੱਟ ਕੀ, ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਅਜੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਬੁਰਕੀਆਂ ਹੀ ਲਾਈਆਂ ਸਨ ਕਿ ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਪੰਘਰੇ ਹੋਏ ਘਿਓ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਕੌਲ ਲਿਆ ਕੇ ਸੇਵੀਆਂ ਉੱਤੇ ਉਲ੍ਹਦ ਦਿੱਤਾ। ਘਿਓ ਸੇਵੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ-ਫਿਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸਾਰੇ ਥਾਲ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ ਤੇ ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਢੇਰ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਜ਼ੀਰੇ ਵਾਂਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ 'ਨਾ-ਨਾ' ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਮੇਰੀ ਕੌਣ ਸੁਣਦਾ ਸੀ?

“ਇਸ ਆਪ-ਸਹੇੜੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕੀਕਣ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲੇ?”, ਬਥੇਰਾ ਸੋਚਿਆ ਪਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਲੱਭਾ। ਪਰੋਂਠੇ ਤਾਂ ਖੈਰ ਦੋ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਡੇਢ ਕੁ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁੰਨ-ਤੁੰਨ ਕੇ ਲੰਘਾ ਲਏ ਪਰ ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇ? ਸਲਾਹ ਹੋਈ ਕਿ ਭੂਆ ਨੂੰ ਦਿਸਦਾ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਹੋਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੋ ਰੁੱਗ ਭਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਬੰਨੇ ਸੁੱਟ ਹੀ ਛੱਡਾਂ, ਕੁਝ ਤਾਂ ਭਾਰ ਹੋਲਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਕਮਬਖ਼ਤ ਭਰਜਾਈ ਦਾ ਕੀ ਕਰਦਾ, ਜਿਹੜੀ ਘਿਓ ਦਾ ਕੌਲ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੋਕਰੇ ਵਰਗਾ ਮੂੰਹ ਲੁਕਾਈ ਮੇਰੇ ਲਾਗੇ ਪਥੱਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠੀ ਸੀ।

ਚਿੜੀ-ਚੌਗੇ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਸੇਵੀਂ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ, ਚਿੱਥ-ਚਿੱਥ ਕੇ ਲੰਘਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਭਰਜਾਈ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖ਼ਬਰੇ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਤੱਕਿਆ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਰੁੱਗ ਸੁੱਟਾਂ। ਪਿਛਲੀ ਕੰਧ ਦੀ ਨੁੱਕਰੇ ਇੱਕ ਤੰਦੂਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ - ਇਹੋ ਠੀਕ ਹੈ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਸੁਆਹ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ-ਉਤਾਂਹ ਕਰ ਕੇ ਢੱਕ ਛੱਡਾਂਗਾ, ਬੱਸ।

ਤੇ ਮੈਂ ਦਿਲ ਪੀਡਾ ਕਰ ਕੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਸੇਵੀਆਂ ਮੇਰੀ ਲੱਪ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਰੁੱਗ ਭਰ ਲਿਆ। ਹੱਥ ਪਿਛਾਂਹ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਥਾਲੀ ਤੋਂ ਚੁੱਕਿਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਫਿਰ ਓਹੀ ਭਾਬੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਆ ਧਮਕੀ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਰੋਂਠਾ ਥਾਲੀ ਵਿੱਚ ਦੇ ਮਾਰਿਆ।

ਸੇਵੀਆਂ ਮੁੜ ਥਾਲੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਛੱਡ ਬੈਠਾ, ‘ਹੁਣ ਖੈਰ ਨਹੀਂ।’

ਅੱਧ-ਪਚੱਧਾ ਮੁਕਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਾਲ਼ ਰੂਪੀ ਥਾਲ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋਈ ਪਰ ਹੁਣ ਏਥੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਮੰਜੇ ਤੀਕ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੇਟ ਪਾਟਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਹ ਨਾਲ਼ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਲਦਾ।

ਅਖੀਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਵੀ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਤੇ ਮੈਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਵਿਛੇ ਹੋਏ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜੇ ਮਰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਰਨ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ?

ਅੱਕਲਕਾਂਦ 'ਚ ਜਾਨ ਆ ਗਈ। ਸੱਜਿਓ, ਖੱਬੇ ਤੇ ਖੱਬਿਓ, ਸੱਜੇ ਉੱਸਲਵੱਟੇ ਲੈਂਦਾ ਸਾਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਅਫ਼ਰੇਵਾਂ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉੱਤੋਂ ਆਖ਼ਰਾਂ ਦਾ ਵੱਟ। ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਵਗ-ਵਗ ਕੇ ਵਿਛਾਈ ਭਿਓਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੱਖੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਪਈ ਸੀ ਪਰ ਫੜ ਕੇ ਝੱਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਅੱਧਾ-ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਤੜਫਦਿਆਂ ਹੋਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਰਹੀ। ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ-ਕੁੜੀ ਜਾਗਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਵੈਣ ਹੀ ਮੰਗ ਵੇਖਾਂ। ਤਦੇ ਹੀ ਲੰਮਾ ਘੁੰਡ ਕੱਢੀ ਭਰਜਾਈ ਆ ਗਈ। ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਰੱਤੀ-ਮਾਸਾ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਆਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੰਢਿਆਂ ਤੀਕ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਦੁੱਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਸੀ।

ਭਰਜਾਈ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇ ਕਦੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਵਹੁਟੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸੜਦੇ-ਸੜਦੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਖੋਹ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਮਾਰਦਾ ਪਰ ਕਰਦਾ ਕੀ, ਉਹ ਸੀ ਹੀ ਭਰਜਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਭੂਆ ਦੀ ਨੂੰਹ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾ ਬੋਲ ਨਾ ਚਾਲ।

ਇੱਕ ਵੇਰੀ ਇਨਕਾਰ, ਦੂਜੀ ਵੇਰੀ, ਤੀਜੀ ਵੇਰੀ ਪਰ ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ ; ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਟੋਰਾ ਲਈ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਖੜੀ ਰਹੀ, ਬੜੀ ਮੁਸੀਬਤ ਬਣੀ।

ਜਦ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਓਂਤ ਸੁੱਝੀ। ਮੈਂ ਕਟੋਰਾ ਲੈ, ਪੈਂਦ ਵੱਲੋਂ ਖੇਸ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉੱਥੇ ਟਿਕਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, “ਮੈਨੂੰ ਠੰਢਾ ਪੀਣ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ।”

ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਜੇਠ ਨੂੰ ਏਨੀ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਜਾਂ ਖ਼ਬਰੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਜੇਠ ਜੀ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋਣਗੇ, ਭੱਜ ਕੇ ਗੜਵੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ ਤੇ ਫੈਂਟ-ਫੈਂਟ ਕੇ ਠੰਢਾ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

ਛੰਨਾ ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ। ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਫੜਾ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਬਣੇਗੀ ਪਰ ਸੱਸ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ਾਲੀ ਛੰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜੋ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਜੇ ਕਦੇ ਉਸ ਛੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸੰਖੀਏ ਦੀ ਗੋਲੀ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਤਰਜੀਹ ਦੇਂਦਾ।

ਇੱਕ ਘੁੱਟ, ਦੋ ਘੁੱਟ ਚਾਰ ਘੁੱਟ ਪਰ ਕੀ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਛੱਪੜ ਜਿੱਡਾ ਛੰਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਸੀ?

‘ਖ਼ਸਮ ਨੂੰ ਖਾ ਗਿਆ ਇਹੋ-ਜਿਹਾ ਸੰਕੋਚ, ਮੇਰੀ ਨਹੀਂ ਸਲਾਹ, ਹਾਲੇ ਮਰਨ ਦੀ।’ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ‘ਬੱਸ’ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਛੰਨਾ ਉਸ ਵੱਲ ਵਧਾਇਆ ਪਰ ਉਹ ਫੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ-ਦੋ ਕਦਮ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਗਈ। ‘ਹੱਛਾ, ਜ਼ਰਾ ਠਹਿਰ ਕੇ ਪੀਆਂਗਾ।’ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਛੰਨਾ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਮੰਜੇ ਦੀ ਪੈਂਦ ਵੱਲ ਹੀਂਹ ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਹੀਂਹ ਇੰਨੀ ਚੌੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪਰਾਤ ਜਿੱਡੇ ਛੰਨੇ ਨੂੰ ਝੱਲ ਸਕਦੀ। ‘ਠੰਨ’ ਕਰਦਾ ਛੰਨਾ ਭੁੰਜੇ ਜਾ ਪਿਆ ਤੇ ਦੁੱਧ ਡੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ।

“ਉਹੋ!” ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਛੰਨਾ ਭੁੰਜਿਓਂ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਝੱਟ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਫੜ ਲਿਆ।

“ਕੀ ਹੋਇਆ, ਕੁੜੇ?” ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਭੂਆ ਆਪਣੀ ਡੰਗੋਰੀ ਖੜਕਾਉਂਦੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆ ਪੁੱਜੀ।

“ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਦੁੱਧ ਡੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ ਏ”, ਨੂੰਹ ਨੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਭਰੀ ਨੀਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ।

“ਤੇ ਫੇਰ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਾਲ਼ ਏ? ਜਾਹ ਹੋਰ ਲੈ ਆ ਜਾ ਕੇ”, ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਭੂਆ ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਆ ਬੈਠੀ, “ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਬਹਿ ਕੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂਗੀ ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਥੱਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਾਹਨੂੰ ਔਖਿਆਂ ਕਰਾਂ ਸੂ, ‘ਰਮਾਣ ਕਰ ਲਵੇ ਦੋ ਘੜੀਆਂ।’”

ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਖਿਆ, ‘ਭੂਆ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹਰਿਦੁਆਰ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਏਂਗੀ।’ ਇਸ ਵੇਲੇ ਨੂੰਹ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸੱਸ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਤੇ ਭੂਆ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ਼ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, “ਕੀ ਆਖਿਆ ਈ ਜਾਗ ਲਾ ਛੱਡੀ ਏ? ਸਾਰੇ ਨੂੰ ਈ? ਹਾਏ-ਹਾਏ ਰੱਬਾ! ਮੈਂ ਕਿਹੀ ਸੜ ਗਈ ਆਂ ਏਸ ਹੱਥੋਂ! ਸਾਰੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਗ ਫੂਕਣੀ ਸੀ? ਮੁੰਡਾ ਵਿਚਾਰਾ ਹੁਣ ਝਾਟਾ ਮੇਰਾ ਪੀਵੇਗਾ? ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁੱਖਾ-ਭਾਣਾ! ਸੰਧਿਆ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੋ ਫੁਲਕੇ ਖਾਧੇ ਸੂ, ਉੱਤੋਂ ਸੋਤਾ ਪਿਆ ਏ। ਇਹਨੇ

ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਕੋਈ ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਆਉਣਾ ਸੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ? ਜਾਹ ਜਾ ਕੇ ਰਾਮੇ ਕਿਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਦੁੱਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਲੈ ਆ।”

“ਨਾ ਭੂਆ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦੀ ਸਹੁੰ, ਜੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਭੇਜੋ”, ਮੈਂ ਤਰਲੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਲੈ ਹੋਰ ਸੁਣ”, ਭੂਆ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਘੁਰਕੀ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, “ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਏ। ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁੱਖਣ-ਭਾਣਾ। ਮਾਂ ਸਦਕੇ! ਸ਼ਰਮ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। ਇਹ ਕੋਈ ਬਗਾਨਾ ਘਰ ਏ? ਮੈਂ ਤੇ ਸਹਿਕ-ਸਹਿਕ ਕੇ ਲਿਆ ਸੀ ਤੈਨੂੰ। ਤਿੰਨਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੂੰਹੀਓਂ ਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਏਂ। ਪੁੱਤਰ, ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਜਫਰ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਤੈਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਲੇ ਹੋਣੇ?”

ਤੇ ਭੂਆ ਬੋਲਦੀ ਗਈ..... ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਭੂਆ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਸਨ ਪਰ ਧਿਆਨ ਬੂਹੇ ਵੱਲ ਸੀ।

ਭਰਜਾਈ ਆ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ, ਖਾਲੀ ਕਟੋਰਾ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤੇ ਸੱਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੇ ਅੱਜ ਕੱਟੀ ਚੁੰਘ ਗਈ ਏ।”

ਸੁਣਦਿਆਂਸਾਰ ਭੂਆ ਬੋਲ ਉੱਠੀ, “ਬੱਸ! ਲੱਗ ਗਈ ਅੱਗ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ! ਓਹੀਓਂ ਦੁੱਧ ਜਿਹਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਨਹੀਂ ਕਬੂਲਦੇ, ਅੱਜ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ ਏ। ਮੁੰਡਾ ਆਖੇਗਾ ਕਿਹੋ ਚੰਦਰੇ ਘਰ ਆ ਵੜਿਆਂ ਵਾਂ ਜੋ ਦੁੱਧ ਦੀ ਛਿੱਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੀ।”

ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਤੇ ਰਹਿਮ ਭਰੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਤੇ ਕਾਕਾ ਭੁੱਖਾ ਈ ਸਵੇਂਗਾ ਹੁਣ? ਹਾਏ, ਮਾਂ ਸਦਕੇ! ਕਿਹਾ ‘ਰਮਾਣ ਪਿਆ ਲੱਗਦਾ ਏ ਮੈਨੂੰ।”

ਪਰ ਮੈਂ ਭੁੰਜੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਦੁੱਧ ਵੱਲ ਤੱਕਦਾ ਹੋਇਆ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ‘ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰਾ ਚਰਖਾ ਟੁੱਟਾ, ਜਿੰਦ ਅਜਾਬੋਂ ਛੁੱਟੀ।’

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਤੀਹ-ਪੈਂਤੀ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭੂਆ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਸਨ ?
- (ਅ) ਲੇਖਕ ਭੂਆ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕਿਉਂ ਗਿਆ ?
- (ੲ) ਭੂਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਲਈ ਮੋਹ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ?
- (ਸ) ‘ਅੱਗੇ ਜਿਠਾਣੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਸੈਂ, ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਭਤੀਜੇ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ।’ ਇਹ ਗੱਲ ਭਤੀਜੇ ਨੇ ਕਿਉਂ ਸੋਚੀ ?
- (ਹ) ‘ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰਾ ਚਰਖਾ ਟੁੱਟਾ ਜਿੰਦ ਅਜਾਬੋਂ ਛੁੱਟੀ’, ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ? ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਸ ਨੇ ਆਖੀ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ?
- (ਕ) ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਏਨਾ ਡਰ ਕਿਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਸੋਤੇ ਪਏ	: ਸੌਣ ਵੇਲੇ
ਧੋਤਿਆਂ ਦੀ	: ਧੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ, ਧੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ
ਅੰਧਰਾਤਾ	: ਇੱਕ ਰੋਗ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ
ਆਹਰ	: ਕੰਮ, ਧੰਦਾ, ਰੁਝੇਵਾਂ
ਤਬੀਅਤ ਦਿੱਕ ਹੋ ਗਈ	: ਮਨ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ
ਅੰਬਾਰ	: ਢੇਰ
ਬਾਬਤ	: ਬਾਰੇ, ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ
ਗਰਾਹੀ	: ਬੁਰਕੀ, ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਜੋ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ।
ਅੰਬਰਸਰ	: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਸਬੱਬ ਨਾਲ਼	: ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ, ਅਚਾਨਕ ਹੀ
ਪੁਆੜੇ	: ਝਗੜੇ
ਕਮਬਖ਼ਤ	: ਬਦਨਸੀਬ, ਭਾਗਹੀਣ
ਪਥੱਲਾ ਮਾਰ ਕੇ	: ਚੌਕੜੀ ਮਾਰ ਕੇ
ਲੱਪ	: ਇੱਕ ਹੱਥ ਦਾ ਰੁੱਗ
ਕਾਲ਼-ਰੂਪੀ	: ਮੌਤ-ਰੂਪੀ
ਖ਼ਲਾਸੀ	: ਛੁਟਕਾਰਾ, ਮੁਕਤੀ
ਇੰਤਜ਼ਾਮ	: ਪ੍ਰਬੰਧ, ਬੰਦੋਬਸਤ
ਖੇਚਲ	: ਕਸ਼ਟ, ਤਕਲੀਫ਼
ਉਤਾਵਲੇ	: ਕਾਹਲੇ, ਤੇਜ਼, ਬੇਸਬਰੇ
ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ	: ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ
ਸੰਕੋਚ	: ਸੰਗ, ਸ਼ਰਮ, ਝਿਜਕ
ਤਾਣ	: ਬਲ, ਤਾਕਤ
ਗੌਹ	: ਮੰਜੀ ਦੀ ਬਾਹੀ
ਸੰਧਿਆ ਵੇਲੇ	: ਸੰਝ, ਤਕਾਲ਼ਾਂ ਵੇਲੇ
ਘੁਰਕੀ	: ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ, ਡਰਾਵਾ, ਧਮਕੀ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਖਾਹਸ਼, ਭੁੱਖਾ-ਭਾਣਾ, ਸਦਕੇ ਜਾਣਾ, ਜਸ ਖੱਟਣਾ, ਅੱਧ-ਪਚੱਧਾ, ਮੁਹਿੰਮ, ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਤੜਫਣਾ, ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ, ਚਿਤਾਵਨੀ, ਜਫ਼ਰ ਜਾਲਣੇ।

ਵਿਆਕਰਨ :

ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਵਾਕ ਦੀ ਦੂਜੀ

ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

1	ਵਿਸਮੈਵਾਚਕ ਵਾਕ	2	ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਵਾਕ
3	ਨਾਂਹਵਾਚਕ ਵਾਕ	4	ਹਾਂਵਾਚਕ ਵਾਕ

- 1 **ਵਿਸਮੈਵਾਚਕ ਵਾਕ :** ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਹੈਰਾਨੀ ਜਾਂ ਵਿਸਮੈ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸਮੈਵਾਚਕ ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ।
- 2 **ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਵਾਕ :** ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਵਾਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- 3 **ਨਾਂਹਵਾਚਕ ਵਾਕ :** ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਨਾਂਹਵਾਚਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- 4 **ਹਾਂਵਾਚਕ ਵਾਕ :** ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਹਾਂਵਾਚਕ, ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਜਾਂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਂਵਾਚਕ ਵਾਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਉਸ ਦੀ ਨੂੰਹ ਭੱਜੀ ਆਈ।
- (ਅ) ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।
- (ੲ) “ਤੇ ਭੂਆ ਜੀ! ਏਨੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ ਕੌਣ ਖਾਵੇਗਾ?” ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਕਿਹਾ।
- (ਸ) “ਕੁੜੇ! ਆਈ ਨੀ, ਭੱਜ ਕੇ। ਨੀ ਮੇਰਾ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਈ, ਸੁੱਖ ਨਾਲ਼।”
- (ਹ) ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਜੇਠ ਨੂੰ ਏਨੀ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ।
- (ਕ) ਇੱਕ ਘੁੱਟ, ਦੋ ਘੁੱਟ, ਚਾਰ ਘੁੱਟ ਪਰ ਕੀ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਛੱਪੜ ਜਿੱਡਾ ਛੰਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲ਼ਾ ਸੀ?

ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਮੋਹ-ਭਿੱਜੀ ਘਟਨਾ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ।

ਰੱਬ ਦੀ ਪੌੜੀ

ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਇਮਾਰਤ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ‘ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ’ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰਾ ਕਦੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ।

ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ: ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਬਜ਼ਾਰ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਥਿਏਟਰ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਖਬਾਰ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੱਟਾ-ਮੰਡੀ ਹੈ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵੱਡੀ। ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਹੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਸੂਈ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਤੀਕ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਜੁਰਾਬਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਜੋੜਾ ਖਰੀਦਣ ਗਿਆ। ਸੋਚਿਆ, ਇਸੇ ਬਹਾਨੇ ਇਸ ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਟੋਕੀਓ ਤੇ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਟੋਰ ਤੱਕੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਜਾਵਟ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਤਰਤੀਬ ਤੱਕ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆਂ ਸਾਂ। ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਇੱਕ ਅੱਠ-ਮੰਜ਼ਲਾ ਸਟੋਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਮੰਜ਼ਲ ਦੀ ਹਰ ਪੌੜੀ ਅੱਗੇ ਸਜੀ-ਸਜਾਈ ਜਪਾਨੀ ਕੁੜੀ ਇਸ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਹਰ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦੂਹਰੀ ਹੋ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੇ, ਗਾਹਕ ਚੀਜ਼ ਲਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ। ਸਟੋਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੈੱਸਟੋਰੈਂਟ, ਡਾਕਖਾਨਾ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵੇ ਲਈ ਚਿੜੀਆ-ਘਰ ਵੀ ਸੀ। ਵਿਚਕਾਰ ਉੱਚੇ ਥੜ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਗੀਰਿਆਂ-ਪੰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਜੜੀ ਇੱਕ ਮੂਰਤੀ ਸੀ ਜੋ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਥੇ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ।

ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀ ਇਸ ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਬੂਹੇ ਵਿੱਚ ਵੜਦਿਆਂ ਸਾਰ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਚਹਿਚਹਾਟ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉੱਥੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤੇ ਅਤੇ ਬੂਟੇ ਸਨ। ਜੀਅ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬੜੀ ਭੀੜ ਸੀ। ਮੈਂ ਰਾਲਫ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਂ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਗਾਹਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਜੁਰਾਬਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੇ। ਉੱਥੋਂ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਦੇ-ਪਹੁੰਚਦੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਨਕਲੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਸੀ। ਪੰਛੀ ਵੀ ਨਕਲੀ ਸਨ। ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਰਾਲਫ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਸਲੀ ਪੰਛੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬੋਲ ਰਹੇ। ਜੀਅ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜੁਰਾਬਾਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਨਿਗਰਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੇਚ ਦੀ ਜੁਰਾਬ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁਰਾਬਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਚੁਣ ਲਈ ਤੇ ਮੁੱਠੀ ਮੀਚ ਕੇ ਜੁਰਾਬ ਦਾ ਮੇਚ ਲਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ ਇਹ ਮੇਰੇ ਮੇਚ ਆ ਜਾਵੇਗੀ?”

ਨਿਗਰਾਨ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਮੇਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ?”

ਜੁੱਤੀਆਂ ਤੇ ਜੁਰਾਬਾਂ ਦੇ ਮੇਚ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਬੜਾ ਵਹਿਮੀ ਹਾਂ।

ਜੁਰਾਬ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਕੇ ਤੇ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਕੇ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦਾਂਗਾ। ਨਿਗਰਾਨ ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਉਣ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜੁਰਾਬ ਖਰੀਦਾਂ, ਮੈਂ ਜੁਰਾਬ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ।

ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਟੋਕੀਓ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਟੋਰ ਵਿੱਚ ਜੇ ਫੀਤਾ ਵੀ ਖਰੀਦਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਤੁਹਾਡੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੀ ਜੇ ਨਾ ਖਰੀਦੋ ਤਾਂ ਬੜੀ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਤੇ ਚਰਨ ਪਾਏ।

ਮੈਂ ਜੁਰਾਬ ਦੇ ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲੱਗਾ। ਨਿਗਰਾਨ ਨੇ ਝੱਟ ਆਖਿਆ, “ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਰੱਖ। ਫਿਰ ਜੁਰਾਬਾਂ ਨੂੰ ਉਲਟਾਵੀਂ-ਪੁਲਟਾਵੀਂ।”

ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਮੈਂ ਜੁਰਾਬਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ। ਦੂਜੇ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਨ ਲਈ ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਗਾਹਕਾਂ ਦੇ ਧੱਕਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਹਰ ਆ ਪਿਆ।

ਦਿਨ ਦੇ 11 ਵੱਜੇ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਿੱਟੀ ਧੁੱਪ ਨਾਲ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀਆਂ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਲਿੱਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੁੰਦਰ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੀ ਖਲਕਤ ਲੰਘ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਕਾਸ਼ ਨੀਲਾ-ਨੀਲਾ। ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੀ ਉੱਚੀ ਬੁਰਜੀ ਲਿਸ਼ਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਰਾਲਫ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਫਿਫਥ ਐਵੇਨਿਊ ਦੀ 34 ਵੀਂ ਗਲੀ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਉਸ ਆਖਿਆ, “ਚੱਲ, ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ ਉੱਤੇ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਤੱਕ ਲਈਏ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਪਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤੱਕਿਆ।”

ਅਸੀਂ ਬਿਲਡਿੰਗ ਵੱਲ ਵਧੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬੂਹੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਲਿਫਟ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਜਾ ਖਲੋਤੇ ਜਿੱਥੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਟੋਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਬਿਲਡਿੰਗ ਉੱਪਰ ਜਾਣ ਦੇ ਲਈ ਟਿਕਟ ਖਰੀਦ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਰਾਲਫ ਨੇ ਟਿਕਟ ਖਰੀਦੇ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਲਿਫਟ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ ਜੋ ਡਾਕ-ਗੱਡੀ ਵਾਂਗ ਛੁੱਟੀ ਤੇ ਨੂਹ 80ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਇੱਥੇ ਛੇ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਹੋਰ ਉੱਪਰ ਜਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਉੱਚੇ ਬੁਰਜ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਜਿੱਥੋਂ ਸਾਰਾ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਖੂਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੂਰਬੀਨਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ 40-40 ਮੀਲ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਮੈਨਹਟਨ ਦਾ ਟਾਪੂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਡੱਬੀਆਂ ਵਰਗੇ ਘਰ ਹਨ, ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਮੋਟਰਾਂ ਕੀੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਤੁਰਦੀਆਂ-ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਡਸਨ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਗੰਧਲੇ ਸਲੇਟੀ ਪਾਣੀਆਂ ਨੇ ਟਾਪੂ ਨੂੰ ਵਗਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ਼ ਲੱਗਦੀ ਰਿਆਸਤ ਨਿਊ ਜਰਨੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਫੈਕਟਰੀਆਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਖੇਤ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਹਵਾ ਦਾ ਦਬਾਅ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਪਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਠੰਢ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਪਰ 16 ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਹੋਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ —ਧਰਤੀ ਤੋਂ 1250 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਬੁਰਜੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਨੌਕ 1472 ਫੁੱਟ ਤੀਕ ਪੁੱਜਦੀ ਹੈ — ਕੁਤਬ ਦੀ ਲਾਠ ਤੋਂ ਚੌਗੁਣੀ ਉੱਚੀ। 102 ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ ਦੇ ਜੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਕੇ ਦੂਰਬੀਨ ਨਾਲ਼ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੰਗ-ਰੂਪ ਤੱਕ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਇੱਥੋਂ 80 ਮੀਲ ਦੂਰ ਤੱਕ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੂਰਜ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਨਿੱਖਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਆਦਮੀ ਦਿੱਲੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਥਰਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਅਸੀਂ ਹਡਸਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਟਾਪੂ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਭਰੀ ਹੋਈ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਵੀ ਤੱਕੀ-ਉਚੀ ਬਾਂਹ — ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ।

ਆਮ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਲੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤੇ ਬੁਰਜੀ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਖਰਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਦਫਤਰ ਦੇ ਲੋਕ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਬੱਦਲ ਹਨ ਜੋ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਮੰਜ਼ਲ 'ਤੇ ਮੀਂਹ ਉਲਟਾ ਵਰ੍ਹਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਤਾਪਮਾਨ ਦੇ ਬਦਲਣ ਤੇ ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਉਚਾਈ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਵਰਖਾ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਸੁਰਖ-ਸੁਰਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉੱਚੀ ਬੁਰਜੀ ਤੋਂ ਸਭ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਕੰਪਨੀਆਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ 52 ਲੱਖ ਦਰਸ਼ਕ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਅਜੂਬਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਹੀਗੀਰ ਇਸ ਨੂੰ 'ਰੱਬ ਦੀ ਪੌੜੀ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਨ ਬਿਲਡਿੰਗ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉੱਸਰੀ ਜਦੋਂ 1930 ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਮੰਦਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕੋਈ ਢਾਈ ਗਜ਼ ਦਾ ਚੁਬਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

1 ਅਕਤੂਬਰ, 1929 ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਟ੍ਰੱਕ ਇਸ ਥਾਂ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਣੇ ਹੋਟਲ ਨੂੰ ਢਾਹਿਆ ਜਾਵੇ। ਹੋਟਲ ਦਾ ਲੱਖਾਂ ਮਣ ਮਲਬਾ ਉਠਵਾ ਕੇ ਇੱਥੇ 55 ਫੁੱਟ ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਹ ਖੋਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਪੌਣੇ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਇਹ ਵਿਚਿੱਤਰ ਮਹਿਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਸਰਨ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਭ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ। 1930 ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਇੰਨੇ ਨਵੀਨ ਯੰਤਰ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਦੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿੰਨੀਆਂ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਜ਼ੋਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਡੇਢ ਮੰਜ਼ਲ ਉੱਸਰ ਜਾਂਦੀ। ਟ੍ਰੱਕ ਓਨਾ ਹੀ ਮਾਲ ਮਿਣ-ਤੋਲ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਜਿੰਨਾ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਖਪ ਜਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਫਾਲਤੂ ਸਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਨਾਲ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਰੁਕ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਇਨਸਾਨੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦਾ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲ ਤੀਕ ਇਸ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਮਰੇ ਖਾਲੀ ਪਏ ਰਹੇ। ਦੋ-ਤਿੰਨ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਵਿਕੀ ਤੇ ਛੇਕੜ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਦਫਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ 60 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਡੌਲਾਦ ਖਰਚ ਹੋਇਆ। ਸਾਢੇ ਅੱਠ ਮੀਲ ਲੰਮੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਨਾਲਾਂ ਤੇ 3500 ਮੀਲ ਲੰਮੀ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਤੇ ਟੈਲੀਗਰਾਫ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। 74 ਲਿਫਟਾਂ ਹਨ, ਦੋ ਲੱਖ ਕਿਲੋਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਖਰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਢੇ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਖਿੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖਿੜਕੀ ਦੀ ਵਾਰੀ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ 1860 ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ। ਦੋ ਸੌ ਔਰਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ 35000 ਦਰਸ਼ਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। 90ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ ਦੇ ਬੁਰਜ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਜੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਚਾਨਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਵਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ 300 ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ-ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਰੋਸ਼ਨੀ।

ਇਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਕਾਰਡ ਹੁਣ ਤੀਕ ਵਿਕ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਕਈ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਲੀਡਰ, ਫ਼ਿਲਮ-ਸਟਾਰ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮਹਾਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਝਾਤ ਪਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਠੰਢੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਅਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਵਿਛੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਖਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਰਹੇ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਹਕੀਰ, ਨੀਵੀਂ, ਤੇ ਛੋਟੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇੱਥੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਮੁੜ 86 ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ ਉੱਤੇ ਆਏ। ਹਵਾ ਦੇ ਠੰਢੇ ਬੁੱਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਸੀਸ਼ੇ ਦੇ ਬਣੇ ਕੈਫੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਗਰਮ ਹੈਮਬਰਗਰ ਖਾਧੇ।

ਇਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ ਦੀ ਬੇਸੁਆਦੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਨਵੀਆਂ ਜੁਰਾਬਾਂ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਪਾ ਲਈਆਂ ਜੋ ਵਾਕਈ ਮੇਰੇ ਮੋਚ ਆ ਗਈਆਂ।

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਲੇਖਕ ਨੇ 'ਰੱਬ ਦੀ ਪੌੜੀ' ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?
- (ਅ) ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਅਤੇ ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਸਟੋਰ-ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਦੇਖਿਆ ?
- (ੲ) 'ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ' ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?
- (ਸ) 'ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ' ਕਦੋਂ ਬਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਈ ?
- (ਹ) ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਸਟੋਰ	:	ਗੁਦਾਮ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇੱਕਠੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ
ਤਰਤੀਬ	:	ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ, ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ
ਨਿਗਰਾਨ	:	ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਰੀਖਕ
ਬੁਰਜੀ	:	ਮਿਨਾਰ, ਗੁੰਬਦ, ਗੁੰਬਦ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਬਣਿਆ ਮਕਾਨ
ਡਾਕ-ਗੱਡੀ ਵਾਂਗ	:	ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ
ਸੁਰਖ	:	ਲਾਲ, ਰੱਤਾ, ਕਿਰਮਚੀ
ਮਾਹੀਗੀਰ	:	ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲੇ, ਮਾਛੀ, ਮਛੇਰੇ
ਖਪ ਜਾਂਦਾ	:	ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ, ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ, ਜਜ਼ਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
ਫੁੱਲਾਦ	:	ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਤੇ ਵਧੀਆ ਲੋਹਾ
ਫਿਫਥ ਐਵੇਨਿਊ	:	ਪੰਜਵੀਂ ਗਲੀ, ਪੰਜਵਾਂ ਰਾਹ
ਖਾੜੀ	:	ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜੋ ਦੂਰ ਤੱਕ ਖੁਸ਼ਕੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।
ਕੈਫੇ	:	ਕਾਫੀ-ਹਾਊਸ, ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਕਾਫੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਪਿਆਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਸਜਾਵਟ, ਸਿਖਰਲੀ, ਚਰਨ ਪਾਉਣੇ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਗੰਧਲਾ, ਵਿਚਿੱਤਰ, ਵਾਕਈ, ਸ਼ਾਹਕਾਰ

ਵਿਆਕਰਨ :

ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਵਾਕ ਬੋਲਦੇ ਹੋ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲ ਕੇ ਜਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਗੱਲ ਦੱਸਦੇ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋ।

ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਕਿ ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਡ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਅੱਠ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦ ਹਨ : ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ ਅਤੇ ਵਿਸਮਿਕ।

ਹਰ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦ ਦੀਆਂ ਅੱਗੋਂ ਕਈ-ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਨਾਂਵ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਛੇ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ-ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ।

ਇਹ ਲੇਖ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ‘ਪਾਤਾਲ ਦੀ ਧਰਤੀ’ ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੇਖਕ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਲੈ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ।

ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹਾਲ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਖਾਓ।

ਗੱਗੂ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲੋਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਬਸਤਾ ਕੰਧੋਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲਈ ਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਅੱਗ
ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਗਲਾਸ ਵਿੱਚ ਚਾਹ ਪਾ ਕੇ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਭਲ੍ਹਕੇ ਤਾਂ ਮੈਂ
ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬਾਹੁਲੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂਗੀ !” “ਬਾਹੁਲੀ !” ਮੈਂ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ, ਬਾਹੁਲੀ ; ਅੱਜ ਦੁਪਹਿਰੇ ਆਪਣੀ ਮੀਟੀ ਮੱਝ ਸੂ ਪਈ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ, ਪੰਜ-ਕਲਿਆਣਾ
ਕੱਟਾ ਦਿੱਤਾ ਐ।”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਅੱਧੀ ਚਾਹ ਗਲਾਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੀਟੀ ਮੱਝ ਦੀ ਖੁਰਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ।
ਖੁਰਲੀ ਦੇ ਮੁੱਢ 'ਚ ਮੱਝ ਮੂਹਰੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ, ਸ਼ਾਹ-ਕਾਲਾ ਕੱਟਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਿਆਰਾ-ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਭੋਲੂ ਜਿਹਾ !
ਉਸ ਦਾ ਬੱਲ੍ਹਾ ਮੱਥਾ (ਚਿੱਟੇ ਫੁੱਲ ਵਾਲਾ) ਮੈਨੂੰ ਗੋਰਾ-ਗੋਰਾ ਲੱਗਿਆ। ਚਾਰੇ ਖੁਰ ਹੇਠੋਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਗਿੱਠ ਚਿੱਟੇ,
ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਣ ਕੇ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਪੂਛ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬੱਗਾ ਸੀ।

ਮੱਝ, ਕੱਟੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਚੱਟ ਕੇ ਮਮਤਾ ਵੀ ਵਿਖਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਲਿੱਬੜੇ ਪਿੰਡੇ
ਨੂੰ ਜੀਭ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਕੱਟੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੱਟਦੀ, ਕਦੇ ਮੱਥਾ ਚੱਟਦੀ, ਕਦੇ ਕੰਨ
ਚੱਟਦੀ, ਕਦੇ ‘ਪੁੱਚ-ਪੁੱਚ’ ਕਰ ਕੇ ਉਹਦੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡੇ ‘ਤੇ ਹੀ ਜੀਭ ਫੇਰ ਦਿੰਦੀ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਾਰੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਕੱਟੇ ਨਾਲ
ਪਿਆਰ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਆ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਡੰਡਾ ਫੜਾ ਕੇ ਮੱਝ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ, “ਇੱਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਧਿਆਨ
ਰੱਖੀਂ। ਕਾਂ-ਕੁੱਤਾ ਕੱਟੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਾ ਮਾਰ ਜਾਵੇ। ਕਟੜੂਆਂ ਦੇ ਖੁਰ ਕੁਲੇ ਤੇ ਕੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ
ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਐ।”

ਕਿੱਕਰ ‘ਤੇ ਬੈਠੇ ਕਾਂ ਨੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਝਕਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਨੂੰਗਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮੈਂ
ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਡੰਡਾ ਹਿਲਾ ਕੇ ਉਡਾ ਦਿੰਦਾ।

ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕੱਟਾ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਪਰ ਹਰ ਵਾਰ ਧੜਮ ਕਰ ਕੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਡਿਗ
ਪੈਂਦਾ। ਮੱਝ ਭੱਜ ਕੇ ਉੱਧਰ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ।

“ਮਾਂ ! ਆਪਾਂ ਕੱਟੇ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਜਿਹਾ ਨਾਂ ਰੱਖੀਏ ! ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਭੋਲੂ ਜਿਹਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਐ। ਆਪਾਂ
ਇਸ ਨੂੰ ‘ਗੱਗੂ’ ਕਿਹਾ ਕਰਾਂਗੇ।”

“ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਾਵਾਂ-ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸੁੱਝਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ,” ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਾ
ਨਹੀਂ, ਕਿਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਗੱਗੂ’ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਆਥਣ, ਸਵੇਰ ਜਦੋਂ ਧਾਰ

ਕੱਢਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ, “ਗੱਗੂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਧਾਰ ਕੱਢ ਲਈ ਆ ਕਿ ਨਹੀਂ?”

ਜਿਵੇਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ – ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਇਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਗੂ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਗੱਗੂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਘਰਦਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਘਟਦੀ ਗਈ। ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਸਾਂਝ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਗੱਗੂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਲੰਘਦਾ, ਗੱਗੂ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਅੜਿੱਗਦਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਗੱਗੂ ਦੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਨ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, “ਗੱਗੂ ਹੁਣ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਥਣ ਚੁੰਘਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਫੇਰ ਇੱਕ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੱਸ ਗੱਗੂ ਦਾ ਥਣਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਵਾ ਕੇ, ਜਦੋਂ ਮੱਝ ਪਸਮ ਪਵੇ, ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਹਟਾ ਕੇ ਦੂਜੇ ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।”

“ਪਰ ਮਾਂ! ਮੀਟੀ ਮੱਝ ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਦੁੱਧ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੀਣ ਦਿੰਦੇ?” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ 'ਨ੍ਹੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਧਾਰ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਕਿੱਲੇ ਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ। ਗੱਗੂ ਝੱਟ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਦੁੱਧ ਗਪਲ-ਗਪਲ ਕਰ ਕੇ ਚੁੰਘ ਜਾਂਦਾ। ਘਰ 'ਚ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਇਸ ਸ਼ਰਾਰਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ।

ਗੱਗੂ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜੀ ਰੋਟੀ ਦਿਖਾ ਕੇ ਗੱਗੂ ਕਹਿ ਕੇ 'ਵਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਭੱਜਾ ਆਉਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਲਾਡ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪੋਲੀਆਂ-ਪੋਲੀਆਂ ਢੁੱਡਾਂ ਵੀ ਮਾਰਦਾ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਰੋੜੀਆਂ ਗੱਗੂ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾਉਂਦਾ, ਉਹ ਗੁੜ ਖਾ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨੂੰ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਾਲ ਹੱਥ 'ਚ ਰੋਟੀ ਫੜ ਕੇ ਮੈਂ ਗੱਗੂ ਕੋਲ ਹੱਥ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਰੋਟੀ ਤੱਕ ਮੂੰਹ ਨਾ ਅੱਪੜਦਾ। ਉਹ ਧੌਣ ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖੋਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ। ਜੇ ਫੇਰ ਵੀ ਮੂੰਹ ਨਾ ਅੱਪੜਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੌਡੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ।

ਰੋਟੀ ਖੁਆ ਕੇ ਮੈਂ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ, “ਗੱਗੂ ਚੱਲ ਆਪਣੇ ਕਿੱਲੇ 'ਤੇ ਚਲਿਆ ਜਾਹ,” ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਮਝ ਕੇ ਝੱਟ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ।

ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੈਂ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਦਿਖਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ। ਗੱਗੂ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਦਾ। ਅਸੀਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਗੇੜੇ ਕੱਢਦੇ। ਮਾਂ ਅੱਕ ਕੇ ਆਖਦੀ, “ਬਲੇਲ੍ਹਾ! ਕੱਟੇ ਤੋਂ

ਮੈਂ ਸਕੂਲੋਂ ਆ ਕੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੱਝਾਂ ਚਾਰਨ ਜਾਂਦਾ। ਗੱਗੂ ਵੀ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਕੀ ਪਸ਼ੂਆ ਨਾਲ਼ੋਂ ਅੱਡ ਕਰ ਕੇ, ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚਰਨ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ, ਜਿੱਧਰ ਵਧੀਆ ਲਵਾ-ਲਵਾ ਹਰਾ ਘਾਹ ਹੁੰਦਾ।

ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਕੋਲੇ ਨਾਲ਼ ਮੈਂ 'ਗੱਗੂ' ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਟੋਕਿਆ, "ਕਿਉਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਐਂ?"

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਰੀ ਕਾਪੀ 'ਤੇ 'ਗੱਗੂ' ਲਿਖਿਆ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ, "ਇਹ ਕੀਹਦਾ ਨਾਂ ਐਂ?" ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਇਹ ਮੇਰੇ ਆੜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।"

ਭਾਵੇਂ ਗੱਗੂ ਅੱਗੇ ਨਾਲ਼ੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਕੂਲੋਂ ਆਉਂਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਬੂਹੇ 'ਚ ਦੇਖ ਗੱਗੂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਅੜਿੰਗਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਆਏ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਸਤਾ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ। ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਸਿੰਗਾਂ ਹੇਠਾਂ ਪੋਲੀ-ਪੋਲੀ ਖੁਰਕ ਕਰਦਾ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਗੱਗੂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ਼ ਲਾਡੀਆਂ-ਬਾਡੀਆਂ ਨਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਟੇਕ ਨਾ ਅਉਂਦੀ।

ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੱਗੂ ਹੁਣ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਣਾ ਛੱਡ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੇ ਪੱਠੇ ਹੀ ਖਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਸਾ ਤੁੜਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ਼ ਰੱਜ ਕੇ ਪੱਠੇ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ।

ਕਈ ਵਾਰ ਗੱਗੂ ਨਾਲ਼ ਖੇਡਦਿਆਂ-ਖੇਡਦਿਆਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲੈਂਦਾ। ਮਾਂ ਝੜਕ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ, "ਕਿਉਂ ਕੱਟੇ ਨੂੰ ਚੁੰਮੀ-ਚੱਟੀ ਜਾਨੈਂ। ਮੂੰਹ 'ਚ ਗੰਦੇ ਵਾਲ਼ ਪੈ ਜਾਣਗੇ।"

ਮੈਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ, "ਗੱਗੂ ਵੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।"

ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਕੂਲੋਂ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗੱਗੂ ਦਾ ਅੜਿੰਗਣਾ ਸੁਣਾਈ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਗੂ ਏਧਰ-ਉੱਧਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ "ਗੱਗੂ ! ਗੱਗੂ !" ਕਰ ਕੇ ਕਈ 'ਵਾਜ਼ਾਂ-ਮਾਰੀਆਂ ਪਰ ਗੱਗੂ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਿੱਲੇ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਅਚਵੀ ਲੱਗ ਗਈ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਗੱਗੂ ਕਿੱਥੇ ਆ, ਮਾਂ?"

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮਾਂ ਨੇ ਕਈ ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਕੀਤੇ। ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ 'ਤੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੇਰਾ ਗੱਗੂ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਰੋਂਦੇ-ਰੋਂਦੇ ਨੇ ਮੈਂ ਭਰੇ-ਪੀਤੇ ਮਨ ਨਾਲ਼ ਪੁੱਛਿਆ,

"ਮੇਰਾ ਗੱਗੂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਵੇਚਿਆ?"

"ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ," ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਧੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਮਿੰਨਤ-ਤਰਲਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖੁਆਈ। ਮਾਂ ਨੇ ਲਾਰਾ ਵੀ ਲਾਇਆ ਕਿ ਆਪਾਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਵਾਂਗੇ।

ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਆਪਾਂ, ਆਪਣੇ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਈਏ।” “ਵੇਚੀ ਚੀਜ਼ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਂਦੀ,” ਬਾਪੂ ਦਾ ਇੱਕ-ਟੁੱਕ ਉੱਤਰ ਸੀ।

ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਜਮਾਤੀ ਦੋਸਤ ਪਾਲੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਤੇਰਾ ਗੱਗੂ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦਲੀਪੇ ਨੂੰ ਵੇਚਦਿਆਂ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਦਲੀਪਾ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਕਿੱਕਰ ਨਾਲ਼ ਨੂੜ ਕੇ ਨੱਥ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿੱਖਾ ਸੂਆ ਗੱਗੂ ਦੇ ਨੱਕ 'ਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ। ਫਿਰ ਮੋਰੀ ਵਿੱਚ ਦੀ ਰੱਸੀ ਦੀ ਨੱਥ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।”

ਪਾਲੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਜਦੋਂ ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਗੱਗੂ ਦੇ ਨੱਕ 'ਚ ਮੋਰੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਬਹੁਤ ਤੜਫਿਆ, ਬਹੁਤ ਅੜਿੱਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ 'ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।”

ਪਾਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਮੈਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਦਲੀਪੇ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਸ਼ੂਟ ਵੱਟ ਲਈ। ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਫੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮੈਂ ਚਿੜੀ-ਪੁੰਝਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਦਲੀਪੇ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲ਼ੇ ਵਾੜੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਗੱਗੂ ਇੱਕ ਨੁੱਕਰ 'ਚ ਗੋਹੇ ਨਾਲ਼ ਲਿੱਬੜਿਆ-ਤਿਬੜਿਆ ਉਦਾਸ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਭੱਜ ਕੇ ਗੱਗੂ ਦੇ ਗਲ਼ ਨੂੰ ਚੰਬੜ ਗਿਆ। ਗੱਗੂ ਦਾ ਨੱਕ ਦੀ ਪੀੜ ਨੇ ਬੁਰਾ ਹਾਲ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੱਗੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇ ਅੜਿੱਗਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੀੜ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਟਕ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਰਦਾ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੇਰੀ ਹਾਕ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ। ਗੱਗੂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ।

“ਕੋਈ ਨਾ ਪੁੱਤ, ਆਪਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਚੱਲਾਂਗੇ,” ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ। “ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਦੇਖ ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਗੱਗੂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਗੱਗੂ ਦਾ ਨੱਕ ਕਿਉਂ ਪਾੜਿਆ ਹੈ?”

ਗੱਗੂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਚੱਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੀੜ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲ ਸਕੀ।

ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿੱਠੀਆਂ-ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਲਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਘਰ ਲੈ ਆਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਦਲੀਪੇ ਦੀ ਰੇੜ੍ਹੀ ਸਿਆਣ ਲਈ। ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਜੋੜ ਕੇ ਰੇੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਪੱਠੇ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੱਗੂ ਮਸਾਂ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਲੀਪਾ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਤੌਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ਼ ਸੋਟੀਆਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੱਗੂ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਸੋਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਸਾਂ ਉੱਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਆ ਕੇ ਗੱਗੂ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ਼ ਅੜਿੱਗਿਆ ਅਤੇ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਭੱਜ ਕੇ ਦਲੀਪੇ ਦੇ ਹੱਥ 'ਚੋਂ ਸੋਟੀ ਖੋਹ ਲਈ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੁੱਟ ਰਿਹਾ ਏਂ? ਤੂੰ ਉਸ ਦਾ ਨੱਕ ਪਾੜ ਕੇ ਨੱਥ ਕਿਉਂ ਪਾਈ ਹੈ?”

ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਤੇਰੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਗੱਗੂ ਮੈਨੂੰ ਮੋੜ ਦੇ,” ਮੈਂ ਦਲੀਪੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਹਲੂਣਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਫੇਰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਮੁਤਰ-ਮੁਤਰ ਝਾਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਸੋਟੀ ਖੋਹ ਕੇ ਇੱਕ ਦੋ ਸੋਟੀਆਂ ਗੱਗੂ ਦੇ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਗੱਗੂ ਨੇ ਇੱਕ ਪੈਰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਾ ਪੁੱਟਿਆ। ਗੱਗੂ ਤਰਸ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਦਲੀਪੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਗੱਗੂ ਮੇਰਾ ਆੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਹੀ ਆਖੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਨਾ।”

“ਹੂੰ! ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲ ਕਾਹਦੀ ਆੜੀ? ਤੂੰ ਇਹਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਆ, ਬਈ, ਇਹ ਤੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਜੂ,” ਦਲੀਪਾ ਬੋਲਿਆ।

ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਫੇਰ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ‘ਟਿੱਚ-ਟਿੱਚ’ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਗੱਗੂ ਦੀ ਪਿੱਠ ‘ਤੇ ਸੋਟੀ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਗੱਗੂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਸੀ।

“ਇਹ ਤੇਰੇ ਆਖੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਹਾਂ ਗੱਗੂ ਹੁਣੇ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਤੁਰ ਪਵੇਗਾ,” ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

“ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?” ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਸਤੇ ‘ਚੋਂ ਰੋਟੀ ਕੱਢੀ ਤੇ ਗੱਗੂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਚੁੱਟਿਆ।

ਮੈਂ ਗੱਗੂ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ‘ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਕੋਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਚੱਲ ਗੱਗੂ! ਆਪਣੇ ਘਰ ਚੱਲੀਏ,” ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ।

ਗੱਗੂ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਸਣੇ ਰੇੜ੍ਹੀ ਦੇ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਦਲੀਪਾ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਰੇੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਤੇ ਗੱਗੂ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਦਲੀਪਾ ਓਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਖੜ੍ਹਾ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਮੈਂ ਤੇ ਗੱਗੂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਮੁੜ ਗਏ।

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਮੱਝ ਦਾ ਕੱਟਾ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਸੀ ?
- (ਅ) ਮੱਝ ਕੱਟੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਮਤਾ ਵਿਖਾ ਰਹੀ ਸੀ ?
- (ੲ) ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਗੱਗੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ?
- (ਸ) ਨੱਥ ਨਾਲ ਗੱਗੂ ਦੇ ਨੱਕ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ?
- (ਹ) ਲੇਖਕ ਦਲੀਪੇ ਕੋਲੋਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੈ ਆਇਆ ?
- (ਕ) ਰੇੜ੍ਹੀ ਅੱਗੇ ਜੁੜੇ ਗੱਗੂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਆਨ ਕਰੋ ।

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

- ਮੀਣੀ : ਉਹ ਗਾਂ ਜਾਂ ਮੱਝ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੰਗ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ।
- ਪੰਜ ਕਲਿਆਣਾ : ਉਹ ਮੱਝ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਰੇ ਖੁਰ ਚਿੱਟੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਵਿੱਚ ਚਿੱਟਾ ਫੁੱਲ ਹੋਵੇ ।
- ਗਪਲ-ਗਪਲ : ਗਟ-ਗਟ ਕਰ ਕੇ ਪੀ ਜਾਣਾ ।
- ਅੜਿੰਗਦਾ : ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੋਲਣਾ ।
- ਆੜੀ : ਮਿੱਤਰ, ਦੋਸਤ ।

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਅੱਗ ਮਚਾਉਣੀ, ਸਾਂਝ, ਮਹਿਸੂਸ, ਢੁੱਡ, ਆੜੀ, ਅੱਚਵੀ ਲੱਗਣੀ, ਸ਼ੂਟ ਵੱਟਣੀ ।

4. ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੋ:

ਵਿਆਕਰਨ : **ਸਮਾਸ ਸ਼ਬਦ :** ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮਾਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।
 ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣ ਕੇ ਕਾਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ ।
 ਜਿਵੇਂ : 'ਨ੍ਹੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ, ਮਿੰਨਤ-ਤਰਲਾ, ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ, ਭਰੇ-ਪੀਤੇ ।

ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ

ਵਿੱਦਿਆ : ਇੱਕ ਸੁਘੜ ਇਸਤਰੀ
 ਦੀਨ ਦਿਆਲ : ਪਤੀ
 ਲਤਾ : ਬੇਟੀ
 ਸੋਨੂੰ : ਬੇਟਾ

(ਇੱਕ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਕਮਰਾ, ਵਿੱਦਿਆ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਵਿਛਾ ਕੇ ਮਸ਼ੀਨ ਚਲਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਸੋਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੈਠਾ ਖੇਡਦਾ ਹੈ)

ਵਿੱਦਿਆ : ਬੇਟਾ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੇਡਿਆ ਨਾ ਕਰ, ਕੁਝ ਪੜ੍ਹ ਲੈ, ਭੈਣ ਜੀ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਮ-ਵਰਕ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲੈ।

ਸੋਨੂੰ : ਕਰ ਲਿਆ ਸਾਰਾ ਕੰਮ, ਮੰਮੀ ਪਹਾੜਾ ਯਾਦ ਕਰਵਾ ਦਿਓ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਅੱਜ ਕਿਹੜਾ ਪਹਾੜਾ ਏ ?

ਸੋਨੂੰ : ਅੱਠ ਦਾ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਦੋ ਤੋਂ ਸੱਤ ਤੱਕ ਯਾਦ ਨੇ ?

ਸੋਨੂੰ : ਹਾਂ, ਮੰਮੀ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਚੰਗਾ ਸੱਤ ਦਾ ਸੁਣਾ, ਪਹਿਲਾਂ।

ਸੋਨੂੰ : (ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ) ਇੱਕ ਸਾਤਾ-ਸਾਤਾ, ਦੋ ਸਾਤੇ ਚੌਦਾਂ, ਤਿੰਨ ਸਾਤੇ ਇੱਕੀ, ਚਾਰ ਸਾਤੇ ਬੱਤੀ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਨਹੀਂ, ਚਾਰ ਸਾਤੇ ਅਠਾਈ, ਲਤਾ ਨੂੰ ਬੁਲਾ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਵਾਏਗੀ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਗਈ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਗਈ।

(ਸੋਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ) ਲਤਾ, ਨੀ ਲਤਾ ! ਓਏ ਸੋਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਡੈਡੀ ਆ ਗਏ।

(ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

ਲਤਾ : ਮੰਮੀ ਕਿੱਥੇ ਹਨ, ਡੈਡੀ ?

ਸੋਨੂੰ : ਡੈਡੀ ! ਡੈਡੀ !, ਮੰਮੀ ਕਿੱਥੇ ਹਨ, ਡੈਡੀ ?

- ਵਿੱਦਿਆ : ਉਹ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਜੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਹੋ। ਕਿਉਂ ਲਤਾ, ਏਨੀ ਦੇਰ ਲੱਗੀ ਏ, ਅੱਜ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਨੂੰ ?
- ਸੋਨੂੰ : ਮੰਮੀ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢਦੀ, ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸ਼ਾਹੀ, ਪਿੱਛੇ ਜੁੜਾ ਅਤੇ ਦੋ ਚੁੰਨੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾੜੀ ਬੰਨੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਵੇਖੋ, ਹੁਣ ਮੂੰਹ ਧੋ ਕੇ ਆਈ ਹੈ, ਭੈਣ ਜੀ ਬਣੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੱਸਦਾ ਹੈ।
- ਵਿੱਦਿਆ : ਵੇਖ ਲਤਾ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਦੀ ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।
- ਲਤਾ : ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਖੇਡਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਮੰਮੀ ! ਕੋਈ ਭੈੜੀ ਖੇਡ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਭੈਣ ਜੀ ਹੀ ਬਣੀ ਸੀ।
- ਵਿੱਦਿਆ : ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਲੈ, ਬੇਟੇ, ਪਹਿਲਾਂ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸੱਚੀ-ਮੁੱਚੀ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗੀ ਲਾਲ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾੜੀ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਜਿਹੀ ਭੈਣ ਜੀ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ ਬਣਾਵੇ ਤਾਂਕਿ ਬੱਚੇ ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲਣ, ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰਨ।
- ਸੋਨੂੰ : ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ? ਡੈਡੀ ਤਾਂ ਆਏ ਨਹੀਂ।
- ਵਿੱਦਿਆ : ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਪਿਆ।
- ਲਤਾ : ਮੰਮੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣਾਓਗੇ ?
- ਵਿੱਦਿਆ : ਅਜੇ ਤੂੰ ਬੱਚੀ ਏਂ, ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਭੈਣ ਜੀ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਅਫਸੋਸ ! ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਭੈਣ ਜੀ ਨਾ ਬਣ ਸਕੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਚਾਅ ਤੈਨੂੰ ਓਹੋ-ਜਿਹੀ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰਾਂਗੀ।
- ਸੋਨੂੰ : ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਜੀ ਵੇਖੀ ਹੈ, ਕਿੱਡਾ ਜੁੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਦੋਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ) ਐਡਾ, ਲਤਾ, ਤੂੰ ਓਹੋ-ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੇਂਗੀ।
- ਲਤਾ : ਸਾਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸਾੜੀ ਤੇਰੇ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸਾੜੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ !
- ਵਿੱਦਿਆ : ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਕੌਣ ਏ, ਸੋਹਣਾ ? ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੌਣ ਕਰਦੀ ਏ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ?
- ਸੋਨੂੰ : ਭੈਣ ਜੀ ਕੋਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਏ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ।
- ਵਿੱਦਿਆ : ਮੈਂ ਲਤਾ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਭੈਣ ਜੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣਾ।
- ਲਤਾ : ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਬਣਾਓਗੇ ?

- ਵਿੱਦਿਆ : ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਨੂੰ ਦੀ ਭੈਣ ਜੀ ਵਾਂਗੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਭੈਣ ਜੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ। ਉਹ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਡੰਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਡਰਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਘੱਟ ਸਨ।
- ਲਤਾ : ਫੇਰ।
- ਵਿੱਦਿਆ : ਚੌਥੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਮੈਂ ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਨਾ ਥੱਕਦੇ, ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨਾ ਥੱਕਦੇ।
- ਸੋਨੂੰ : ਉਹ ਮਾਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ?
- ਵਿੱਦਿਆ : ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮਾਰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ।
- ਲਤਾ : ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ?
- ਵਿੱਦਿਆ : ਹਾਂ ਬੇਟਾ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਘਰ ਤੁਹਾਡੀ ਮੰਮੀ ਹੈ, ਓਵੇਂ ਹੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੰਮੀ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਹ ਸਕੂਲ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸ ਕੇ ਛੁੱਟੀ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਕੇ ਜਾਂਦੇ।
- ਲਤਾ : ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ?
- ਵਿੱਦਿਆ : ਫੇਰ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ਼ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਅਸੀਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹੱਸ ਪੈਂਦੇ।
- ਲਤਾ : ਗੱਲਾਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਕਦੋਂ ਕਰਦੇ ਸੀ ?
- ਵਿੱਦਿਆ : ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਢਵਾਉਂਦੇ, ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਚੰਗੀਆਂ-ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸਦੇ। ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਨੂੰ ਬਾਲ-ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਨਾਲ਼ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ। ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਘਰ ਆਉਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾ ਕਰਦਾ।
- ਸੋਨੂੰ : ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ?
- ਵਿੱਦਿਆ : ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗਦੇ ਹੋ, ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗਿਆ ਕਰੋ।
- ਲਤਾ : ਹੋਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ?
- ਵਿੱਦਿਆ : ਬਾਪੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬਾਂਦਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਆਚਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।
- ਸੋਨੂੰ : ਉਹ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੰਮੀ..... ?
- ਵਿੱਦਿਆ : ਆਚਰਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਸਮਝੇਂਗਾ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਚੰਗੇ ਆਚਰਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ, ਚੰਗੇ

ਨੌਜਵਾਨ ਤੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਲਤਾ : ਉਹ ਕਿਵੇਂ, ਮੰਮੀ..... ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਬੇਟੇ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਘਰੋਂ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਸੈਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਨਸ਼ੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਪੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਚਰਨ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਲਤਾ : ਮੰਮੀ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਸੋਨੂੰ : ਮੰਮੀ, ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਕੂਲ ਜਾ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਆ ਕਰੋ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ਵੱਡੀ ਹੋ ਕੇ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣੇਗੀ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰੇਗੀ, ਕਿਉਂ ਲਤਾ ?

ਲਤਾ : ਹਾਂ ਮੰਮੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਭੈਣ ਜੀ ਹੀ ਬਣਾਂਗੀ।

ਸੋਨੂੰ : ਬਾਂਦਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਿਵੇਂ ਸੀ, ਮੰਮੀ ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਉਹ ਬਾਪੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬਾਂਦਰ..... ਇੱਕ ਨੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ, ਇੱਕ ਨੇ ਕੰਨਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੇ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ : ਭੈੜਾ ਬੋਲੋ ਨਾ, ਭੈੜਾ ਵੇਖੋ ਨਾ ਅਤੇ ਭੈੜਾ ਸੁਣੋ ਨਾ।

ਸੋਨੂੰ : ਮੈਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਾਂਗਾ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਤੂੰ ਬੇਟੇ, ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਬਣੇਗਾ।

ਲਤਾ : ਕੁਝ ਹੋਰ ਦੱਸੋ, ਮੰਮੀ (ਦੋਵੇਂ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)

ਦੀਨ ਦਿਆਲ : ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੜੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਹੋ, ਜਿਵੇਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਭੈਣ ਜੀ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਓ।

ਲਤਾ : ਹਾਂ ਭੈਣੀ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ ਬਣਾਂਗੇ। ਮੈਂ ਰੱਜ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂਗੀ।

ਦੀਨ ਦਿਆਲ : ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ?

ਸੋਨੂੰ : ਹਾਂ ਭੈਣੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਬਣਾਂਗਾ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਆਂਗਾ : ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲੋ, ਨਸ਼ੇ ਨਾ ਵਰਤੋ। ਠੀਕ ਏ, ਮੰਮੀ ? (ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

- ਵਿੱਦਿਆ :** (ਹੱਸਦੀ ਹੋਈ) ਠੀਕ ਏ, ਪਹਾੜਾ ਤਾਂ ਸੁਣਾ ਦੇ, ਆਪਣੇ ਡੈਡੀ ਨੂੰ, ਸੱਤ ਚੌਕਾ ਬੱਤੀ।
- ਸੋਨੂੰ :** ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਯਾਦ ਹੈ, ਸੱਤ ਚੌਕਾ ਅਠਾਈ। ਚੱਲ ਲਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਅੱਠ ਦਾ ਪਹਾੜਾ ਯਾਦ ਕਰਵਾ।
(ਦੋਵੇਂ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)
- ਵਿੱਦਿਆ :** ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ, ਅੱਜ ਏਨੀ ਲੇਟ ਕਿਉਂ ਹੋਏ ?
- ਦੀਨ ਦਿਆਲ :** ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਵਿੱਦਿਆ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਠੀਕ ਟਾਈਮ 'ਤੇ ਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚੁੰਗੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਪਲੱਸ ਟੂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।
- ਵਿੱਦਿਆ :** ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ? ਲੜਦੇ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਆ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ?
- ਦੀਨ ਦਿਆਲ :** ਆ ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸੱਟਾਂ ਵੱਜੀਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਛੱਡ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।
- ਵਿੱਦਿਆ :** ਹੁਣ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਓਗੇ ?
- ਦੀਨ ਦਿਆਲ :** ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸੰਭਾਲਣਗੇ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੋ ਗਈ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ (ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)
- ਸੋਨੂੰ :** ਸੁਣੋ ਮੰਮੀ, ਅੱਠ ਦਾ ਪਹਾੜਾ, ਮੈਂ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ।
- ਵਿੱਦਿਆ :** ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੋ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਓ।
- ਸੋਨੂੰ :** ਡੈਡੀ, ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰਾ ਪਹਾੜਾ ਸੁਣੋ।
- ਦੀਨ ਦਿਆਲ :** ਚੰਗਾ, ਸੁਣਾ।
- ਸੋਨੂੰ :** ਇੱਕ ਆਠਾ ਆਠਾ, ਦੋ ਆਠੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ, ਤਿੰਨ ਆਠੇ ਬੱਤੀ।
- ਦੀਨ ਦਿਆਲ :** ਨਹੀਂ ਬੇਟੇ, ਤਿੰਨ ਆਠੇ ਚੌਵੀ।
- ਸੋਨੂੰ :** ਮੰਮੀ ਨੇ ਤਾਂ ਬੱਤੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ।
- ਵਿੱਦਿਆ :** ਬੇਟੇ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀਦਾ।
- ਸੋਨੂੰ :** ਸੌਰੀ ਮੰਮੀ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀਦਾ, ਚੋਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦੀ, ਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ, ਮੰਮੀ ਨੇ। ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ।
- ਲਤਾ :** ਆਚਰਨ।
(ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਲਤਾ ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ?
- (ਅ) ਸੋਨੂੰ ਅਨੁਸਾਰ ਲਤਾ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ?
- (ੲ) ਵਿੱਦਿਆ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ?
- (ਸ) ਵਿੱਦਿਆ ਆਪਣੇ ‘ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ’ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਅਧਿਆਪਕਾ ਕਿਉਂ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਸੁਘੜ	:	ਸਿਆਣਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ, ਸੁਸਿੱਖਿਅਤ
ਸ਼ਾਹੀ	:	ਸਿਆਹੀ, ਕਾਲ਼ਖ, ਦਵਾਤ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲ਼ਾ ਰੰਗ
ਪਹਾੜਾ	:	ਕਿਸੇ ਅੰਕ ਦੇ ਗੁਣਨ-ਫਲਾਂ ਦੀ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਸੂਚੀ, ਗੁਣਨ-ਸੂਚੀ
ਅਫਸੋਸ	:	ਸ਼ੋਕ, ਰੰਜ, ਗਮ
ਚਾਅ	:	ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ, ਲਾਲਸਾ, ਸੱਧਰ
ਆਚਰਨ	:	ਚਾਲ-ਚਲਣ, ਆਚਾਰ, ਵਤੀਰਾ।

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਸਵਾਲ, ਸੁਘੜ, ਆਚਰਨ, ਬਾਲ-ਸਭਾ, ਚਾਅ

ਵਿਆਕਰਨ : ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ : ਤੁਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੋ ਗੱਲ ਇੱਕ ਵਾਕ ਜਾਂ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਭੁੱਲਾਂ ਜਾਂ ਗਲਤੀਆਂ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ—ਮਨੁੱਖ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਬੋਲਣ ਵਾਲ਼ਾ-ਬੜਬੋਲਾ
ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲ਼ਾ-ਨਾਸਤਿਕ

ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੋ ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹੋਣ।

ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ :

ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਜਿਵੇਂ : ਲਾਲ, ਜੋੜ, ਸਹੀ ਆਦਿ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਵ, ਪੜਨਾਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੋ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੋ :

- (ੳ) “ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੇਡਿਆ ਨਾ ਕਰ, ਕੁਝ ਪੜ੍ਹ ਲੈ।”
- (ਅ) “ਕਿਉਂ ਲਤਾ, ਏਨੀ ਦੇਰ ਲੱਗੀ ਏ, ਅੱਜ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਨੂੰ?”

- (ੲ) “ਮੰਮੀ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢਦੀ, ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਬੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸ਼ਾਹੀ, ਪਿੱਛੇ ਜੁੜਾ ਅਤੇ ਦੋ ਚੁੰਨੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾੜੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ।”
- (ਸ) “ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।”
- (ਹ) “ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਬੂਠ ਬੋਲਿਆ? ਡੈਡੀ ਤਾਂ ਆਏ ਨਹੀਂ।”
- (ਕ) “ਸਾਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸਾੜੀ ਤੇਰੇ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸਾੜੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ!”
- (ਖ) “ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਚਾਅ ਤੈਨੂੰ ਉਹੋ-ਜਿਹੀ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰਾਂਗੀ।”

ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਬੁਰਾ

ਨਾ ਸੁਣੋ

ਨਾ ਦੇਖੋ

ਨਾ ਬੋਲੋ

